

પ્રાણીહિંસા અને પ્રાણીસ્વોચ્ચક નિષેધક.

જીવહિંસા અને માંસખોરાકના વિરુદ્ધમાં હિંદુ,
મુસલમાન, પારસી અને ખ્રિસ્તી ધર્મશાસ્ત્રોનાં
પ્રમાણો તથા પ્રખ્યાત ડૉક્ટરો, વિદ્વાનો
અને કવિઓના મતો સહિત.

રચનાર,

મોતીલાલ મનસુખરામ શાહ.

‘જૈનહિતેચ્છુ’ પત્રનો અધિપતિ તથા
‘ગૂં શબ્દાર્થકોષ’ અને ‘સદુપદેશમાળા’ નો નો કર્તા.

(દ્વિતિયાવૃત્તિ.)

શ્લોક.

અહિંસા પરમો ધર્મસ્તથાહિંસા પરોદમઃ ।

અહિંસા પરમં દાનમહિંસા પરમં તપઃ ॥

સર્વ હક સ્વાધિન.

અમદાવાદ “નિર્મળ” પ્રિન્ટિંગ પ્રેસ.

ક. સ. ૧૯૦૭

પાંચ આના (કાચું પુઠું) સાત આના (પાકું પુઠું).

કોણ શૂરો ?

મનહર છંદ.

પચીસ સેં વર્ષપર બંગાળાનો રાજપૂત,
*શાક્યસિંહ સલા ભરી, ખીરાજ્યો ઉમંગથી;
ભાટ અને કવિઓએ, યુદ્ધનું વર્ણન કરી,
સંગ્રામે શૂરો તેને, વખાણ્યો શૂરો કથી;
કુદરતી ખ્યાલ આવ્યે, શાક્યસિંહે એમ કહ્યું—
“ જીવને સંહારવો તે કામ હીલું સર્વથી; ”
“ જીવ હિંસા તજે અને તજવે તે પૂરો શૂરો, ”
“ મોતી એથી જગતમાં ખીજો શૂરો કો નથી. ”

કોને ધન્ય ?

મનહર છંદ.

ધર્મ નીતિ રીતિ થકી, ભર્તખંડ ભરપૂર,
કદોકદમીથી જોતે, માંસનો ધિક્કાર છે;
ખીજને જે બોધ દેતા, તેહના તનુએ હાલ,
દાર માંસ માંહી ડુબ્યા, શોચ એ અપાર છે;
યુરોપ ને અમેરિકા-ખંડ માંસાહારી અતિ,
છતાં સુઘ જન ધણા, માંસ તજનાર છે;
એવા જન તણી એક, મંડળી સ્થાપન થઇ,
મોતી “ વેજેટરિયન ” ધન્ય લક્ષ વાર છે.

* એનું ખીજું નામ ગોતમબુદ્ધ.

અર્પણ પત્રિકા.

દોહરો.

દયા ધર્મ ફેલાવવા, જેતું મન ઉજમાળ;
એવાને અર્પણ કરું, આ પુષ્પોની માળ.

લી. દયા-ધર્મ પ્રસારકનો ચર્ચુરજ
મા. મ. શાહ.

" Farewell to cruelty, pain and blood,
Farewell to the habits of tigerhood;
Return to the dream of Paradise days,
To songs of love and to garden lays,
Forget the evil way of our West,
The feasts of blood which make Europe
unblest.
Let Sympathy find a home in the breast,
And in patience and labour and love find
rest."

A. J. C. LUCERNE.

આ પુસ્તક વિષે અભિપ્રાય.

આ પુસ્તકની લખેલી પ્રત વિદ્વાનો તરફ-મોકલતાં તેઓની તરફથી લખાઇ આવેલા અભિપ્રાયો પૈકી માત્ર એ આ નીચે ટાંક્યાછે:—

I have cursorily looked into પ્રાણી હિંસા અને પ્રાણી ખોરાક નિષેધક manuscript compiled by Mr. Motilal Mansukharam, and am of opinion that the book contains a fund of useful information on the subject. What struck me particularly was the copious and numerous references and quotations from the various scriptures of the Mahomadons, Parsees and Christians. It is impossible in the face of this formidable array of arguments, to defend the slaughter of animals for human food. I wish the book every success. I am firmly persuaded that those who patiently and impartially weigh the arguments and authorities cited in the book will be entirely convinced of the truth it preaches. The service which Mr. Motilal Mansukharam will render to the society at large can not be too highly estimated. I recommend the book strongly for the perusal of every well-wisher of the poor dumb souls—the animals.....

(Sd.) K. S. Dave. M. A.

Late Professor of History & Political Economy,
at the Gujarat College—Ahmedabad.

I have read this interesting little book written in easy and pure Gujarati. It puts together much information worth perusal. I wish it every success.

(Sd.) N. D. CHHATRAPATI, L. M. & S.

Late asst. Surgeon—B. J. Medical School

AHMEDABAD.

આ જગતમાં વસેલાં સર્વ પ્રાણીઓનો આત્મા સર-
ખા છે, અને મરવાનો ભય અને જીવવાની આશા એ પણ
સરખાં છે; તો શું દરેક પ્રાણીને પોતાનું જીવતર વહાલું
નહિ હોય? અત્યંત, છે જ. તો શા માટે કોઈ પણ પ્રાણી-
ની હિંસા કરવી નોંધાયે? વગી હિંસા કરવાથી પાપ
થાય છે અને તેથી મુઆ પછી દુર્ગતિ પમાય છે એટલું જ
નહિ પણ આ લોકમાં પણ ધણાં નુકશાનો ભોગવવાં પ-
ડે છે. તેમાં મૂખ્ય તો એ છે કે—ગાય, ભેંસ, બળદ વગેરે
ઉત્પાદક પ્રાણીઓનો વધ થવાથી અનાજ, ઘી વગેરે પો-
ષિક પદાર્થોની નીપજ ઓછી થઈ આ દેશની હાલત ખ-
રાબ થઈ છે અને થતી જાય છે. તેમ જ માંસભક્ષણથી પણ
પાપ થાય છે અને તેથી દુર્ગતિ પમાય છે, એટલું જ નહિ પણ
તેથી માણસની તન્દુરસ્તી, નીતિ અને દ્રવ્યને હાની
પહોંચે છે. સગળ હિંસા અને માંસભક્ષણ તજી દેવામાં
આવે તો માણસોનું આલોકમાં શ્રેય થાય અને મુઆ પછી
દુર્ગતિમાં જતાં બચે. માટે એ અગત્યના બે સલાહ પર
ધ્યાનપુરુ પુસ્તક પ્રકટ કરવાની જરૂર નોંધાયે.

આ પુસ્તકનાં ચાર પ્રકરણ કર્યાં છે: પહેલા પ્રકરણ-
માં પ્રાણી માત્રનું ઓળખાણ કરાવવા સાર તેના વર્ગનું
વર્ણન કર્યું છે; બીજા પ્રકરણમાં તેઓની હિંસા નહિ કરવા
વિષે અને ત્રીજા પ્રકરણમાં માંસભક્ષણ નહિ કરવા વિષે
વર્ણન કર્યું છે; ચોથા પ્રકરણમાં હિંસા અને માંસભક્ષણ નહિ
કરવા વિષે જૂદા જૂદા ધર્મનાં શાસ્ત્રોનાં પ્રમાણો અને દા-
ખલા દલીલો તથા પ્રખ્યાત કવિઓ અને ડૉક્ટરો વગેરેના
મતો ટાંક્યા છે.

હિંસા ધણાં કારણોથી કરવામાં આવે છે, તેમાં મૂ-

અથ કારણ માંસભક્ષણનું છે; માટે માંસાહાર તથા દેવામાં આવે તો હિંસા થતી થણા ભાગે અથ યાય. આ કારણથી આ પુસ્તકમાં હિંસાનિષેવની સાથે માંસભક્ષણ નિષેધ વિષે પણ વિસ્તારથી લખ્યું છે.

કદાચ ઉચ્ચવર્ણના હિંદુઓ ધારશે કે આ દેશમાં માંસાહાર માટે હિંસા કરનારનો ઘણો ભાગ ક્ષત્રીઓ તથા નીચવર્ણના હિંદુઓ, મુસલમાનો, પારસીઓ અને ઇંગ્રેજોનો છે. તેથી આ પુસ્તક વાંચવાથી માત્ર તેઓને જ યોધ મળે તેમ હશે, પણ એમ નથી. ઉચ્ચ વર્ણના હિંદુઓમાં પણ માંસાહાર સિવાય બીજા કારણોથી હિંસા થતી જોવામાં આવે છે, (જેનું વર્ણન આ પુસ્તકમાં વિસ્તારથી કર્યું છે) તેથી આ પુસ્તક વાંચવાથી ઉચ્ચ વર્ણના હિંદુઓને પણ યોધ મળે તેમ છે. તાત્પર્ય કે આ પુસ્તક દરેક કોમ અને દરેક ધર્મનાં મનુષ્યોને ધ્યાન આપી વાંચવા લાયક છે.

ક્ષત્રી વગેરે હિંદુઓ, મુસલમાનો, પારસીઓ અને ક્રિશ્ચિયનો કહે છે કે:—“માંસાહાર માટે હિંસા કરવાનું અમારાં ધર્મશાસ્ત્રોનું ફરમાન છે, તેથી અમને તે કામ કરવામાં પાપ લાગતું નથી.” તથા કેટલીક કોમનાં માણસો કહે છે કે—“દેવ નિમિત્તે હિંસા કરવાનું અમારાં ધર્મશાસ્ત્રોમાં પુણ્ય લખેલું છે.” પરંતુ આ કહેવું તેમનું તદ્દન ભૂલ ભરેલું છે; કારણ કે કોઈપણ ધર્મના કોઈપણ પુસ્તકમાં કોઈપણ કારણથી હિંસા અને માંસભક્ષણ કરવાની પરવાનગી અથવા છૂટ આપેલી નથી પણ ઉલટી મનાઈ કરેલી છે. આ વિષે આ પુસ્તકના ચોથા પ્રકરણમાં હિંદુ, મુસલમાન, પારસી અને ખ્રિસ્તિ ધર્મશાસ્ત્રોનાં પ્રમાણો અને દાખલા દલીલો ટાંકી સાબિત કરી આપ્યું છે કે—“હિંસા અને માંસભક્ષણ કરવાનો તમામ ધર્મનાં શાસ્ત્રોમાં સખત મનાઈ કરેલી છે.”

કદાચ 'હિંસા અને માંસભક્ષણ' કરવાનું ફરમાન કોઈ ધર્મપુસ્તકમાં મળી આવે તો તે શાસ્ત્રકારનું લખેલું નથી પણ પાઞ્જીથી કોઈ ધર્મગુરુ કે બીજા કોઈ સખસનું લખેલું છે, અથવા લોકો ખોટા તરણુમા કરી એવો અર્થ કરી બતાવે છે એમ સમજવું.

હવે કોઈ એમ સવાલ કરશે કે, જ્યારે સર્વ ધર્મનાં શાસ્ત્રોમાં 'હિંસા અને માંસભક્ષણ' કરવાની મનાઈ કરેલી છે, ત્યારે આ દુષ્ટ રીવાજો શાથી પડ્યા હશે? તેનો ખુલાસો કે, દુષ્કાળ અથવા લડાઈના વખતમાં માણસોને અનાજ નહિ મળવાથી જનાવરોના માંસનો ખોરાક ખાવો પડ્યો હશે, અને પછીથી તે તેઓને સ્વાદિષ્ટ લાગવાથી સારા વખતમાં પણ એ રીવાજ ચાલુ રહ્યો હશે; પછી થોડે થોડે વધતો ગયો હશે. અને હિંસાનો રીવાજ, પ્રથમ માંસભક્ષણના અર્થે ચાલુ થયો હશે; પછીથી લોકો નિર્દય અને ક્રૂર બનવાથી બીજા પ્રકારની હિંસાઓ કરતાં શીખ્યા હશે.

અઘાપિ સૂધી ઉંચ વર્ણના હિંદુઓ, ધર્મના બહાને અથવા દયાની ખાતર માંસ ખોરાક તથા દેવા બીજાઓને ઉપદેશ કરતા આવ્યાછે; પણ હાલમાં તો યુરોપ અને અમેરિકાના લોકો એ કારણો સિવાય માંસખોરાક તન્દુરસ્તી, નીતિ અને દ્રવ્યને હાનીકારક છે એમ અનુભવથી સિદ્ધ કરી તે ન ખાવા બીજાઓને ઉપદેશ કરવા બહાર પડ્યા છે. તેઓએ વનસ્પતિ ખોરાક પર નિર્બાહ કરનારી 'વેજીટેરિયન સોસાયટી' સ્થાપી છે, તેમાં હજારો મેંબરો દાખલ થયાછે અને થતા જાયછે. જેઓ માંસ ખાનારી ઓલાદનાં પેટ અવતરેલા અને જન્મથી માંસખોરાક ખાઈને ઉછરેલા એવા માંસાહારી માણસો બીજાઓને માંસખોરાક નહિ ખાવાનો ઉપદેશ કરવા બહાર પડ્યાછે એ શું ઓછી નવાઈની વાત છે? શું તેઓએ માંસખોરાકમાં ઘણાં નુકશાનો અને

વનસ્પતિ ખોરાકમાં ધણા કાયદા જોયા સિવાય પોતાનો ધણા વરસનો જીવો રીવાજ છોડી દેઈ વનસ્પતિ ખોરાકનો નવો રીવાજ પસંદ કર્યો હશે? આપણે સમજાવ્યો એમ તો કબૂલ કરીએછીએ કે યુરોપ અને અમેરિકા ખંડના લોકો દુનિયામાં સહુથી વિદ્યા, કળા, હુન્નર અને શોધમાં ચઢી-આતા છે તો તેઓએ કરેલો આ નવો શોધ લાઝકારક કેમ નહિ હોય? વળી આપણા રાજ્યકર્તા ઈંગ્લેન્ડની નકલ કરવા હિંદુસ્તાનની તમામ પ્રજા ઉત્સુક રહેછે તો તેઓએ સ્થાપેલી આ વેજેટેરિયન મંડળીની નકલ કરી ખીજાઓએ માંસખોરાક શા માટે તજવો ન જોઈએ?

આ પુસ્તક લખવાનો હેતુ કાંઈ કામની કે કેંઈ ધર્મની નિંદા કરવાનો નથી, પણ હિંસા અને માંસલક્ષણ કરતાં અટકાવવાનો છે; માટે તત્સંબંધમાં સદ્બોધ આપવાને અર્થે કાંઈ સખત લખાયું હોય અથવા પરભાષાના કે શાસ્ત્રોના અન્નણપણાના લીધે અયોગ્ય કે ભૂલ ભરેલું લખાયું હોય તેના માટે વાચકવર્ગની ક્ષમા ચાહું છું.

વિસલપુર, તામે અમદાવાદ. }
તા. ૨૫-૮-૯૮

મો. મ. શાહ.

(દ્વિતિયાવૃત્તિની.)

પ્રથમાવૃત્તિની એક હજાર પ્રતો ટુંક સુદતમાં ખપી જવા છતાં વખતના અભાવે દ્વિતિયાવૃત્તિ છપાવવાનું અઘાપિ સુધી બની શક્યું નહિ હતું. હાલમાં કેટલાક સદ્ગૃહસ્થોના અલાગહથી દ્વિતિયાવૃત્તિ છપાવવાની તક લીધીછે તેમ જ મારવાડ, મેવાડ અને પંજાબના સદ્ગૃહસ્થો યોગ્ય આશ્રય આપશે તો હિંદી ભાષા અને બાળબોધ લલિપિમાં તૃતિયાવૃત્તિ બહાર પાડીશું.

‘જૈનહિતેચ્છુ’ ઓફિસ-અમદાવાદ. }
તા. ૨૫-૨-૧૯૦૭

મો. મ. શાહ.

પ્રાણીહિંસા અને પ્રાણીચોરાક નિષેધક.

પ્રકરણ ૧ લું.

પ્રાણી વર્ગ વર્ણન.

સૃષ્ટિમાં પુષ્કળ પદાર્થો આપણી નજરે પડે છે, તે સર્વ એક સરખા નથી. કેટલાક પદાર્થો સજીવ છે અને કેટલાક નિર્જીવ છે. જે સજીવ છે તેમને તેમનો જીવનવ્યાપાર ચલાવી શકે એવાં કેટલાંક સાધનો હોય છે, માટે તે સાધનસંપન્ન પદાર્થો ગણાય છે; અને જે નિર્જીવ છે તેમને સાધનો હોતાં નથી, માટે તે સાધનવિનાના પદાર્થો ગણાય છે. સાધનસંપન્ન પદાર્થોમાં કેટલાક કેવળ કર્મસાધનસંપન્ન અને કેટલાક કર્મસાધન અને જ્ઞાન સાધન એ બન્ને સાધનો સંપન્ન છે.

આ સધનાં પદાર્થોના હાલના વિદ્વાનોએ ત્રણ વિભાગ કરાવેલા છે:-અનિજ, ઉદ્દલિજ અને પ્રાણિજ.

અનિજ (એટલે ખાણમાંથી ઉત્પન્ન થનાર.) પદાર્થો નિર્જીવ છે. તેમને સાધનો આપ્યાં નથી માટે તે સાધન વિનાના પદાર્થો ગણાય છે.

*ઉદ્દલિજ (એટલે વનસ્પતિ) અને પ્રાણિજ (એ-

* ઉદ્દલિજ—(ઉત્પલિજ) હતુ એટલે બહાર અને સિદ્ધ-લિજ એટલે ફાડલું. પૃથ્વી ફાડીને જેતું બહાર નીકળનાર ખીજ તે.

(૧) કરોડવાળાં પ્રાણી; (૨) માંસરૂપી પ્રાણી;
(૩) સાંધાવાળાં પ્રાણી; (૪) સૂર્યમૂર્તી આકારનાં પ્રાણી.

એ ચારે વર્ગનું વર્ણન તથા જાતો.

(૧) કરોડવાળાં પ્રાણી ઘણાં ઉપયોગી છે. તેઓને હાડકાં પાંજરું હોય છે, તેથી તેમના માંહેલા ભાગ તે પાંજરામાં મજબૂત રહ્યા છે. એ પાંજરાનો મૂખ્ય ભાગ બરડાની કરોડ છે. આ વર્ગના પ્રાણીને રાતું લોહી હોય છે, અને પાચન કરવાને, શ્વાસ લેવાને, લોહી ફરવાને, સાંભળવાને, જોવાને, સુંઘવાને અને ચાખવાને જૂદાં જૂદાં અંગો છે. એ વર્ગમાં પણ ચાર જાત કરેલી છે: ૧ આંચળવાળાં; ૨

ચતુર્વિધમ્. ॥ એટલે શરીર જરાયુજ, અડજ, સ્વેદજ તથા ઉદ્ભિજના ભેદ કરી ચાર પ્રકારનું છે. જરાયુજ એટલે (જરાયુ=ઓર+જ=જન્મેલા) જેના ગર્ભને સૂક્ષ્મ ચર્મ વિઠાએલું છે તે; જેવાં કે-મનુષ્ય, પશુ વગેરે: અડજ એટલે જેની ઇડાંથી ઉત્પત્તિ છે તે; જેવાં કે-પક્ષી, મધર, સર્પ, માંછલાં, કાચબા વગેરે: સ્વેદજ એટલે જેની ઉત્પત્તિ પરસેવાથી છે તે; જેવાં કે-હાંસ, મચ્છર, જી, માંકડ, વગેરે: અને ઉદ્ભિજ એટલે વનસ્પતિ. વનસ્પતિ પણ પ્રાણીની જેડે સજીવ અને સાધનસંપન્ન પદાર્થ છે. અને જ્ઞાનસાધન અને ગતિ બાદ કરીએ તો તેની વ્યવસ્થા બહુધા પ્રાણીઓના જેવીજ છે. પ્રાણી શબ્દનો મૂળ અર્થ “ જીવવાળો ” અથવા “ શ્વાસ લેનારો ” એવો થાય છે, તો વનસ્પતિમાં પણ જીવ અને શ્વાસ લેવાની શક્તિ છે. અને કેટલાક કહે છે કે, તેનામાં જ્ઞાનશક્તિ પણ છે. (રીસામણીનો વેલો જુઓ.) જો આ પ્રમાણે ગણીએ તો વનસ્પતિમાં માત્ર ગતિ પ્રાણીથી ગણી ગણાય. આ કારણથી પ્રાચીન વિદ્વાનોએ વનસ્પતિને સ્થાવર પ્રાણી (સ્થીર રહેનાર) અને પ્રાણીને જંગમ પ્રાણી (એક ઠેકાણેથી બીજા ઠેકાણે જનાર) લખેલાં છે. (જુઓ પ્રમાણ સહસી-સુધી પ્રકરણ.)

પક્ષી; ૩ પેટે ચાલનારાં અને ૪ માછલાં.

(૨) માંસ રૂપી પ્રાણીને હાડકાં હોતાં નથી, પણ કેટલાંકને એ કે વધારે કડકાની છીપ હોય છે, તેને તે વળગી રહે છે. એ પ્રાણીનું લોહી ઘોળું કે આસમાની રંગ પર હોય છે, અને તેમની આમડી બહાર મારી ગયા જેવી છે, તે ગતિ ગણી ધીમી હોય છે. એ વર્ગમાં પરમેશ્વરની ગાય, છીપમાં રહેનારાં માછલાં વગેરે છે. એ વર્ગની જ જાત કરેલી છે. ૧ માથા આગળ પગવાળાં; ૨ પાંખ જેવા પગ વાળાં; ૩ પેટે ચાલનારાં; ૪ માથા વગરનાં; ૫ પગને બદલે હાથવાળાં; અને ૬ પગને બદલે વાળ વાળાં જનાવર.

(૩) સાંધાવાળાં પ્રાણીને ઘણા સાંધા અથવા ગાંઠા હોય છે. એની ચાર જાત કરેલી છે. ૧ વીંટી વીંટીવાળાં; ૨ પોપડીવાળાં; ૩ કરોળીઆ જેવાં; અને ૪ જંતુ.

(૪) સૂર્યસૂક્ષ્મી આકારનાં પ્રાણી ઘણાં નાનાં હોય છે, અને તેમની રચના વનસ્પતિને મળતી આવે છે, કેમકે એક મધ્ય બિંદુથી જાણે ડાંખળા કુટેલી હોય તે પ્રમાણે તેમનાં અંગ કુટેલાં માત્ર પડે છે. એ વર્ગની પાંચ જાત કરેલી છે. ૧ ખરગચડી આમડી વાળાં; ૨ કુંભી; ૩ કરડનારાં; ૪ બહુ પગી; અને ૫ પોરા.

વર્ગ પહેલો—કરોડ ચાલાં પ્રાણી.

૧ પહેલી જાત આંચળવાળાં જનાવરની છે, તેના નવ પ્રકાર છે:—

(૧) બે હાથ વાળાં:—તેમાં ફક્ત માણસ છે.

(૨) ચાર હાથવાળાં:—તેમાં વાંદરાં, માંકડાં અને એવાં બીજાં જનાવર છે.

(૩) શિકારી:—તેના ત્રણ ભેદ છે. (૧) એક તો

હાથ ને પાંખ વાળાં જનાવર, એમાં વાગોળ, ચામચીડીજી, વગેરે છે; (૨) ખીજે છવડાં ખાનાર જનાવર, એમાં ચેણુ અથવા છછુંદર, શેળો વગેરે; અને (૩) ત્રીજે ભેદ માંસ ખાનારાં. એ છેલ્લા ભેદમાં ત્રણ ભાગ છે. એક, પગે ચાલનારાં; ખીજે, પંજે ચાલનારાં; અને ત્રીજે, પાણી ને જમીન બન્ને ઠેકાણે રહેનારાં. પગે ચાલનારાં જનાવરમાં રીંછ વગેરે છે; પંજે ચાલનારાં જનાવરમાં કૂતરો, બિલાડી, સિંહ, તરલ, શિયાળ, વરૂ, લોંકડી વગેરે છે. ત્રીજા ભાગમાં સીલ અને દરીઆઇ ઘોડો વગેરે છે.

(૪) કોથળી વાળાં;—તેમાં આસ્ટ્રેલિઆનું કાંગારૂ જનાવર છે. આ જનાવરને પેટ આગળ કોથળી જેવું હોય છે. એનાં બચ્ચાં એવાં અધૂરાં જન્મે છે કે તેમને હાથ પગ કાંઈ દેખાતા નથી, અને મોંને ઠેકાણે તો માત્ર કાણુંજ હોય છે, તેથી તે જ્યાં સૂંચી પોતાને માટે ખાવાનું શોધી કાઢે તેવડાં મોટાં થાય ત્યાં સૂંચી માને પેટ કોથળી હોય છે તેમાં રહે છે.

(૫) કરડનારાં;—તેમાં ખીસકોલી, ઉંદર, કાળ, ખીવર, શાહુડી, સસલાં અને વણીચર વગેરે છે. આ જનાવરના મોંમાં રાક્ષીઓ નથી, તેથી એનાથી વાંદની પેડે ખોરાક ફડાતો પણ નથી પણ આગળના દાંત વતી કરડી કરડીને કડકા કરે છે એજ કારણથી એનું નામ કરડનારાં પાડ્યું છે.

(૬) આગલા દાંત વગરનાં;—તેમાં સ્લોથ એટલે વજ્જકીટ અને આરમાડિલો વગેરે છે. તેઓ દાંત વગરના અથવા લઘુ દાંતવાળા હોય છે તેથી તેમાંનાં કેટલાંક (સ્લોથ) પાંદડાં ખાઈને અને આરમાડિલો વગેરે ટ્રાડીઓ ખાઈને જીવે છે.

(૭) જાડી ચામડીવાળાં;—તેના ત્રણ ભેદ છે: એક તો સૂંઢવાળાં પ્રાણી. તેમાં માત્ર હાથી છે. બીજા ભેદમાં જળધોડો, ગેંડો અને ભૂંડ વગેરે છે. અને ત્રીજામાં દાળ-કા જેવી ખરીવાળાં, તેમાં ઘોડો, ગધેડો, ખચ્ચર અને ઝીંખા વગેરે છે.

(૮) વાંગોળનારાં;—તેના બે ભેદ છે. એક, શીંગડાં વગરનાં; તેમાં ઊંટ અને કરતુરી મૃગ છે. બીજો ભેદ શીંગડાં વાળાં, તેમાં હરણુ, સાગર, મેંદો, બકરો, જિરાફ, ગાય, ભેંસ, રેનડીઅર વગેરે છે.

(૯) બહેલ જેવાં;—તેના બે ભેદ છે: પહેલા ભેદવાળાં પ્રાણીને ચપટું તાળવું અને દાંત હોય છે, તે પાણીમાં રહે છે તોપણ ઝાડનાં પાંદડાં ખાવાને કિનારે આવે છે. બીજા ભેદના પ્રાણીને માથામાં કાંઈ કાણા જેવું હોય છે. એ જનાવર ઘણું પાણી મોંમાં રાખીને તેમાંનાં નાનાં નાનાં માછલાં મોંમાં રાખે છે, તે પાણીને નસકોરાંમાં ઉતારીને પેલાં કાણાં વાટે કાઢી નાખે છે.

૨ બીજી જાત પક્ષીની છે તેના છ પ્રકાર છે:—

(૧) વાંકી ચાંચવાળાં;—તેમાં ગીધ, ગરજણુ, ગરુડ, મમળી. બાજ અને છુડ વગેરે છે.

(૨) સીધી ચાંચ વાળાં;—તેમાં કાગડા, લક્ષ્મણોદ, ચાસ, સારસ વગેરે છે.

(૩) નરમ ચાંચવાળાં;—તેમાં ચકલી, ફૂકડી, કણ્થતર, દેવચકલી, હોલા વગેરે છે.

(૪) પાણી ઉપર ચાલનારાં;—તેમાં જળફૂકડી, બતક, હંસ અને રાજહંસ વગેરે છે.

(૫) બે આંગળાં આગળ અને બે આંગળાં પાછળ

હોય છે એવાં;—તેમાં મોર, કોયલ, પોપટ, મેના, કાકડ ઉવા, દેવતરસ્યો વગેરે છે.

(૬) કાન્ધવમાં ચાલનારાં;—તેમાં ળગલાં વીગેરે છે.

૩ ત્રીજી જાત પેટેચાલનારાં જનાવરની છે તેના ચાર પ્રકાર છે:—(૧) કાચળા; (૨) ગરોળી જેવી; (૩) સાપ જેવાં; અને ૪ દેડકાં. બીજા પ્રકારનાં ગરોળી જેવાં જનાવરોમાં ૭ લેદ છે: ૧ મગર, ૨ ગરોળી, ૩ પાટલાઘો, ૪ ચંદનઘો, ૫ સરડા અથવા કાકીડા અને ૬ સાપબામણી.

ત્રીજા પ્રકારનાં સાપ જેવાં જનાવરમાં ત્રણ લેદ છે:

૧ સાપ, ૨ *નાગ, ૩ ચાકળ.

૪ ચોથી જાત માછલાંની છે તેના બે પ્રકાર છે.

(૧) કઠણુ હાડકાં વાળાં અને (૨) નરમ હાડકાંવાળાં.

પહેલા પ્રકારનાં કઠણુ હાડકાં વાળાં માછલાંના પાંચ પ્રકાર છે: ૧ કાંટાકાંટાવાળો પાંખ વાળાં, ૨ નરમ પાંખ વાળાં, તેમાં કાંડમાછલું છે. ૩ બામ, ૪ ગાંઠ વાળી ઝાલ રનાં, તેમાં સીદાર્સ છે, અને ૫ ગાલ વળગેલાં, તેમાં સનકિશ છે. બીજા પ્રકારનાં નરમ હાડકાં વાળાં માછલાંના બે લેદ છે: એકની ઝાલર જેમ હલાવેછે તેમ હાલેછે અને બીજાની હાલતી નથી. આ બીજા લેદમાં શાર્ક અને લામ્પ્રે નામે માછલાં છે.

વર્ગ વીજો—માંસ રૂપી પ્રાણી.

(૧) પહેલી જાત માથા આગળ પગવાળાં જનાવરની છે તેના ૭ પ્રકાર છે:—આ જાતનાં જનાવરનું શરીર કોથળી જેવું હોયછે. એ કોથળીમાંથી માથું નીકળે છે. અને માથામાં બે મોટી આંખો અને બીજા કેટલાક સુંવાળા ભા-

ગ હોયછે; એ વડે તે આગળ ચાલે, પાણીમાં તરે, અને તેમનો ખોરાક પકડે ને ખાય. એમાં મૂખ્ય કટલમાછલી, નાટિલસ અને પેપર નાટિલસ છે. કટલ માછલીના શરીરમાં કાળું પાણી રહે છે, તેથી તેને કાઢ પકડવા આવે ત્યારે એમેર દરીઆનું પાણી કાળું કરી નાખેછે તેથી તે પકડાતી નથી.

(૨) બીજી જાત પાંખ જેવા પગવાળાં જનાવરની છે; તેમની ડોક આગળ એમેર પાંખ જેવા પગ હોયછે, તે વડે તેઓ તરેછે. એ વગર બીજાં અંગ નથી. તેઓ એટલાં પારદર્શક હોયછે કે તેની માંહેના અવયવો દેખાયછે. તે ઘણાં નાનાં હોયછે.

(૩) ત્રીજી જાત પેટે ચાલનારાં જનાવરની છે. એના ઘણા પ્રકાર છે. પણ સઘળાંના પેટ આગળ સુંવાળું માંસ જેવું હોય છે, તે વડે તેઓ પેટે ચાલેછે. અળશીઆં, પરમેશ્વરની ગાય અને બીજાં છીપવાળાં જનાવર એ પ્રકારનાં છે.

(૪) ચોથી જાત માથાં વગરનાં જનાવરની છે. તેમને માથું હોય એવું દેખાતું નથી, પણ મોઢું ઢંકાયેલા જેવું માલુમ પડેછે. એ જઘાં પાણીમાં રહેછે, અને તેમના કેપર બે કડકાવાળી છીપ હોયછે. મોતી આ જાતનાં જનાવરની છીપમાંથી નીકળેછે. તેને કાળુ માછલી કહેછે.

(૫) પાંચમી જાત પગને બદલે હાથવાળાં જનાવરની છે. એને પગને બદલે બે હાથ હોય છે, ને એ હાથને ળા રેસા રેસા છે એ રેસા તેની મરજીમાં આવે ત્યારે ગ્રીપમાંથી કાઢે ને માંહે ધાલી દે. એની છીપ બે કડકાની હાય છે.

(૬) છઠી જાત પગને બદલે વાળ વાળાં જનાવરની

છે. એના ઉપર છીપ હોયછે. એ જનાવર ખડક નીચે, વહા-
ણને તળીએ, લાકડે, અને બેલને કે કાચાના તળીએ
પણ ચોંટી રહેછે.

ચર્મ ત્રીજો—સાંધા વાળાં પ્રાણી.

(૧) પહેલી જાત વીંટી વીંટીવાળાં જનાવરની છે,
તેના ત્રણ પ્રકારછે:—

૧ નળી જેવું હોયછે તેમાં રહેનારાં; ૨ ઝૂમખા જે-
વી ઝાંઘર વાળાં; અને ૩ શરીરનાં કાણાંથી શ્વાસ લેનારાં.
અળશીઆં અને જળો એ પ્રકારનાં છે. જળોના પંદર ભેદ
છે. તેમાં જે ભેદની જળો રોગ ઉપર કામ લાગે છે.

(૨) બીજી જાત શરીર ઉપર પોપડી વાળાંની છે.
એમનાં અંગ સાંધા સાંધા વાળાં હોય છે. એ જનાવરનું
એકાદું અંગ ટૂટી ગયું હોયતો પાંખું આવે છે. તેઓને ચાર
મૂઝ, જે આંખો અને ઝાંઘર હોયછે. કેટલાંકને કાન પણ
હોય છે, એના છ પ્રકાર છે.

(૩) ત્રીજી જાત કરોળીઆ જેવાં પ્રાણીની છે. તેમ-
નાં જે પ્રકાર છે:—

૧ ફેફસાં વતી દમ લેનારાં અને ૨ વાની નળી વતી
દમ લેનારાં. તેમને છ થી આઠ સૂધી આંખો અને આઠ
પગ હોયછે. કરોળીઆ અને વીંછી એ પ્રકારમાં છે.

(૪) ચોથી જાત જંતુની છે. તેઓના ચાર પ્રકાર છે:—

૧ ખડખડા; એમાં કાનખજૂરા અને લાદરવા વગેરે
છે. ૨ પૂછડી વતી ચાલનારાં; ૩ જૂની જાત; ૪ લોહી ચૂસ-
નારાં; એમાં ચાંચડ વગેરે છે. એ ચાર પ્રકારને પાંખ નથી.
૫ કઠણ પાંખવાળાં; એમાં ભમરા વગેરે છે. ૬ સીધી પાં-
ખ વાળાં; એમાં દૂધા, કખડમાકડી, તીતીધોડા અને તીડ વ-

ગેરે છે. ૭ અર્ધ પાંખવાળા; એમાં માંકડ, મગનાં વગેરે છે. ૮ ચળકતી પાંખવાળા; એમાં લીલી માંખ વગેરે છે. ૯ ચામડીવાળી પાંખવાળા; એમાં મધમાખ વગેરે છે. ૧૦ ભીંગડાંવાળી પાંખવાળા; એમાં પતંગીયાં છે. ૧૧ ગુંથાયેલી પાંખવાળા અને ૧૨ બે પાંખવાળા; એમાં મચ્છર, માંખ, ડાંસ વગેરે છે.

વર્ગ ચોથો--સૂર્ય સૂચી આકારનાં પ્રાણી.

(૧) પહેલી જાત ખરખચડી ચામડીવાળાંની છે. જો એમનો એકાદો તાતણો દૂરી જાય તો, બીજો આવતાં વાર લાગતી નથી. તેઓમાં કેટલાકને મૂછ હોયછે, અને કેટલાંક પગ વગરનાં હોયછે.

(૨) બીજી જાત કૃમિ જનાવરની છે. તે બીજાં કેટલાંક મોટાં જનાવરનાં શરીરમાં રહેછે. કેટલાંક આંતરડાંમાં કરમની પેઠે અને કેટલાંક મગજમાં રહેછે.

(૩) ત્રીજી જાત કરડનારાં પ્રાણીની છે. તે સમુદ્રમાં તરે છે, તે શરીરને લાગ્યાં હોય તો કવચની પેઠે એળ આવે છે. એ જીવડાં મરેજીમાં આવે તેમ લાંબાં ટુંકાં થઈ જાયછે.

(૪) ચોથી જાત બહુપગી જનાવરની છે, તેને અળશીયાં જેવી ચામડી હોય છે, તે ઉપર ચિત્ર વિચિત્ર રંગ હોયછે. અને તેના મોં આગળ ફૂલની પાંખડીઓની પેઠે ઉપર નીચે મૂછ હોયછે. આ જનાવરને કાપીને કડકા કર્યા હોય તો તે કડકાનાં બીજાં જીવડાં થઈ જાયછે. વળી એવાં પ્રાણીનો એક ભેદ છે, તેમાંથી પરવાળાં થાય છે. એ જાતના કીડામાંથી રસી જેવું નીકળે છે, અને તે જરા વારમાં કઠણ પરવાળાં જેવું થઈ જાયછે, એના દક્ષીણ

મહાસાગરમાં ખેટ* થાયછે વાદળી પણ એજ કીડા ઉત્પન્ન કરેછે.

(૫) પાંચમી જાત પોરાની છે. તે ઘણું કરીને બધાં પ્રાણીમાં હોયછે. તેમાં મોટા હોય તે દેખાયછે અને નાના સૂક્ષ્મદર્શકયંત્ર વગર દેખાતા નથી. તે એટલા બધા ઝીણા હોયછે કે સોયના માથા જેટલી જગોમાં હજારો રહી શકે.

આ વર્ગના પ્રાણીમાં ઝાડ જેવાં પ્રાણી પણ છે. એ જનાવરને વચમાં શરીર અને તેમાં એક કાણું હોય છે તે મોં જાણવું. શરીરની ચોમેર બીજા સૂર્યમૂખીની પેઠે તાંતણા તાંતણા નીકળેલા હોયછે, એ તાંતણા વડે પોરાક લે છે. જેમ આફના કડકા કરીને રોપીએ ને તેમાંથી જૂદા જૂદા પીલા પૂટે છે, તેમ એ જનાવરના કડકા કર્યા હોય તો અકેક કડકાના એવાને એવા બીજા જીવ ઉત્પન્ન થાયછે. વળી એના મોંમાંથી પણ બચ્ચાં નીકળે છે. એ જાતનાં પ્રાણી રંગ ખેરંગી અને ચિત્ર વિચિત્ર હોય છે. વળી એ જાતનાં પ્રાણીમાં એક જાતનાં લખોટી જેવડાં થાયછે, તે પ્રાણીમાં તરેછે સારે રાતે તેમાં દીવા જેવાં ચળકેછે. ઉત્તર મહાસાગરમાં રાતે વહાણ ચાલે છે સારે જાણે દીપમાળામાંજ ચાલતું હોય એમ લાગેછે.

આત્મવત્ સર્વં ભૂતાનિ પસ્યેત્.
 “ સર્વં પ્રાણીના આત્મા પોતાના
 આત્મા જેવાં જાણવા. ”

* મૈત્રદ્વીપ, નાવિક્કદ્વીપ, સમાન્તિક્કદ્વીપ વગેરે ઘણા ખેટા એ કીડાથી બનેલા છે.

પ્રકરણ ૨ જી.

—❖❖❖—

હિંસા નિષેધ વર્ણન.

હેલા પ્રકરણમાં પ્રાણી માત્રનું ઝોળખાણ કરાવ્યું, હવે આ પ્રકરણમાં તેઓની હિંસા નહિ કરવા વિષે વર્ણન કરીએછીએ.

હિંસા એ સંસ્કૃત શબ્દ છે અને તેનો અર્થ (હિંસૂ=મારવું) કાંઈ પ્રાણીને જીવથી

મારવું એટલે જીવ રહિત કરવું એવો થાય છે. વધ, ધાત, સંહાર, હણવું, મારવું, એ આ શબ્દના પર્યાય શબ્દો છે.

આ જગતમાં વસેલાં સર્વ પ્રાણીઓના આત્મા આપણા આત્મા જેવા છે; અને એક કીડીથી તે કુંજર (હાથી) સુધીના તમામ પ્રાણીના આત્મા સરખા છે. માત્ર કાયા નાની—મોટી હોયછે. જેમ દીવાનો પ્રકાશ, સ્થળના પ્રમાણમાં નાનો—મોટો હોય છે, તેમ આત્માનું ચૈતન્ય, પ્રાણીના શરીરના પ્રમાણમાં ઓછું—વધુ હોયછે.

માણસનો આત્મા, વાચાશક્તિને લીધે ખીલ પ્રાણીના આત્મા કરતાં સુધરતો ગયેલો હોવાથી વધારે ઉચી પંક્તિનો દેખાયછે; કારણ કે જ્યાં વાચા છે. ત્યાં સમજશક્તિને સુધારવાનું સાધન છે. જનાવરોમાં વાચા નહિ હોવાથી સમજશક્તિ ખીલી તથા વધી શકતી નથી. અને સમજશક્તિ ખીલવાની તેઓને જે કાંઈ થોડી ધણી તક મળે છે તે ફક્ત પોતાના શરીરનું પોષણ તથા આવી પડતી પીડાના ભયમાંથી રક્ષણ કરવાની તજવીજ તથા ઉપાયો શોધી કા-

હિંસાનિષેધ વર્ણન.

ઢવામાં જાય છે. શિયાળ, બિલાડી, કાગડા, ઉવગેરે પ્રાણીઓ જે ઘણીખરી વેળા આપણને યુક્તિ મુશ્કેલીના દાવ ખતાવી છેતરે છે, તે ઉપરના કારણને ધે જ થાય છે. આ ઉપરથી એટલું તો સહેજ સમજાડે, દરેક પ્રાણીને થોડી ઘણુ સમજશક્તિ તો છે, પણ આ નહિ હોવાથી પોતાના શરીરના બચાવ તથા પોષણ માટે જેટલી અક્લ વાપરવી પડે છે, તેથી તેઓ વાપરતાં નથી; તેથી તેઓ આપણને તર્કશક્તિ વગરનાં લાગે.

હવે જ્યારે જનાવરોમાં સમજશક્તિ છે, તો તેમને મરવાનો ભય અને પીડા કેમ નહિ હોય ? શું પશુને લાકડીનો પ્રહાર કરવા જતાં તે ભયભિત થઈ ધુન્-પાધું થતું નથી ? શું પક્ષીઓ ખંડુકનો બડાકો કે કોઈ અવાજ સાંભળી, ત્રાસ પામી, શોરબકાર કરતાં લી જગોએથી ઉડી જતાં નથી ? શું કોઈ બિલાડી કે પતે માર્ગમાં જતાં દેખી નાનાં જનાવરો ટોળે મળી મહા શબ્દો કરતાં નથી ? શું એક માંકડને ઝાલવા તે ઝડપથી નાસભાગ કરતો નથી ? આ પ્રમાણે માત્ર ભળવા કે દેખવાથી જ ભય ઉત્પન્ન થાય છે, તો કોઈ પશુને પકડીને કતલખાનામાં છરી કે છરા આગળ જતાં જ તેની સમજમાં નહિ ઉતરતું હશે કે આ મને રવા માટે લેઈ જાયછે?

ઘણી વખત જ્યારે એક પશુ ખીજા પ્રાણીઓને તલ કરતાં જુએછે, ત્યારે કસાઈ તેને ગમે તેવી રીતે સડે છે તો પણ તે ત્યાં જતું નથી. તેમ જ એક કૂતરું, મિશ્રિત ખોરાક ખાઈ ખીજા કૂતરાંને મરતાં જુએછે તે તે ખોરાકની તરફ પણ જતું નથી હવે જ્યાં

શુને તેની મરજી નહિ છતાં ધસડીને લેઈ જઈ, તેના ટાં-
ટીઆ બાંધી બથલાવીને પાડી નાખે છે અને તેના ચારે ટાં-
ટીઆ ઉપર કસાઈ પગ મૂકે છે, ત્યારે શું તે કતલ કરવાની
મતલબ સમજી જઈ હાથપીટ નહિ કરતું હશે ? મોટે સાદે
આરડીને આક્રંદ કરી મૂકે છે તથા ટાંટીઆ પણ પછાડે છે,
પરંતુ કસાઈનું હૃદય, રોજ એવું કામ કરવાથી કઠોર થઈ
ગયેલું હોય છે; તેથી તેને તેની દરકાર રહેતી નથી. જો
તેનામાં માણસ સમજે તેવી વાચા હોત તો તે ખૂબ બ-
રાડા પાડી તથા કાલાવાલા કરી મોતના પંજમાંથી છૂટવાને
બંનતા ઉપાયો કરત અને તેથી કતલ કરનાર જરાએ આ-
ચકો ખાઈ પાછો હોત. પરંતુ એ અવાચકપણાને લીધે
તેના ઉપર દયા નહિ લાવતાં માંસના લાલચુ માણસો તેને
કઠોર અંતઃકરણે તેના ગળે છરી ફેરવી આરિયા-તુરિયાંતી
પેઠે કાપી નાંખે છે. આ વખતે આ બિચારું નિરપરાધી
પશુ કોડો ગણી વેદના ભોગવે છે અને મરણ સમયે છેવ-
ટના ઉપાય તરીકે હાથ નાંખે છે કે-“ હે અધમ પાપી !
તારા હાલ મારા જેવા થજો ! તારું સસાનાશ અને ન-
ખોદ વળજો !! ”

આજ પ્રમાણે બિચારાં નિર્દોષ અને ભલાં પક્ષીઓ
એક ઝાડ ઉપર શાન્તપણે મધુર સ્વરથી કલોલ કરતાં બેઠાં
હોય છે, ત્યાંથી તેઓને ગોળી કે ગલોલ મારી ભોંય ગેડ-
ની પાડવામાં આવે છે, ત્યારે તેઓ પાંખો ફફડાવી અસહ્ય
વેદનાથી તરફડ્યાં કરે છે; પણ અરે આ અવાચક પક્ષી-
ઓની કાણુ વહાર કરનાર અને કાણુ દાઝ જાણનાર ? બી-
જાં નાનાં બ્રાણીઓ પણ આજ પ્રમાણે મરણની વેદનાથી
તરફડ્યાં કરે છે, પણ પથ્થર સમ કઠણ કાળજના મનુષ્યને
જરા પણ દયા આવતી નથી.

અતિ અદ્વિસોસની વાત છે કે, માણસોના નિર્વાહ માટે જગતમાં અનેક જાતનો નિર્દોષ ખોરાક નીપજતો છતાં માત્ર પાપી પેટનો ખાડો પૂરવા અર્થે નિર્દોષ, ભલાં અને અવાચક પ્રાણીઓના પ્રાણ લેવા તેઓના ઉપર દુઃખનો વરસાદ વરસાવતાં નિર્દય મનુષ્યોનો વજ્રસમ હાથ પાછો હઠતો નથી અને તેઓનું ડરામણું મૂખ માંસનો અપવિત્ર ખોરાક લેવામાં આનંદ માની તેના હોઠને લોહીથી ખરડતાં શરમાતું નથી ! ! અમે અતિ નમ્રતાથી તેઓને બે બોલ કહેવા રજા લઈશું કે:—

જ્યારે તમને એક હડકાયું કૂતરું કરડવા આવે છે, વાધ વર તમારા ઉપર ધરી આવે છે તથા સાપ ડંખવા આવે છે, સારે તો તમારાં હાડેહાડ ધ્રુજી જઈ, હાંજ નરમ થઈ બેહોશ થઈ પડોછો; પણ આ અવાચક પ્રાણીઓના જીવ લેતાં તમને જરાપણ દયા આવતી નથી. કદાપિ તમને તાવ કે સહેજ વ્યાધિ થઈ આવેછે, સારે તો તમારા આપના આપને પોકારી બૂમો પાડોછો પણ આ અવાચક પ્રાણીઓની મરણ વખતની બૂમો પર તો તમે બીલકુલ ધ્યાન આપતા નથી; પણ તેમ કરવામાં તમારી મોટામાં મોટી ભૂલ થાય છે. માટે હે સુર મનુષ્યો ! તમે જરા શાન્ત થઈ, પક્ષપાત અને સ્વાર્થયુદ્ધિ તજી દેઈ વિચાર કરો કે, આ જ પ્રમાણે કોઈ પ્રાણી તમારા પ્રાણ લે તો તમને કેટલું બધું દુઃખ થાય ? અને તે વખતે તમારી કેવી હાલત થઈ પડે ? તમારાં જ્ઞાન રૂપી ચક્ષુ સ્વાર્થ રૂપી પડળથી છવાઈ ગયાં છે તેથી તમને દયાનો માર્ગ સૂઝતો નથી માટે એ પડળને દૂર કરી તમને કુદરતે બક્ષેલી તર્કશક્તિનો ખરો ઉપયોગ કરો.

આપણે ઉપર કહી ગયા કે થોડી-ધણી સમજશક્તિ તો

સર્વ પ્રાણીઓમાં હોયછે, પરંતુ ધર્મ-અધર્મ (પુણ્ય-પાપ) સમજવાની અને ઈશ્વરની ભક્તિ કરવાની શક્તિ મનુષ્ય-સિવાયનાં ખીજાં પ્રાણીઓમાં હોતી નથી; એટલા મનુષ્ય-માં જ છે. કારણકે મનુષ્યમાં વાચાશક્તિ હોવાને લીધે સમજશક્તિ સુધરતી ગયેલી હોવાથી તેમાંથી ઉત્પન્ન થતી તર્કશક્તિનો તે બેઠતો ઉપયોગ કરી શકે છે. અને ખીજાં પ્રાણીઓમાં વાચાશક્તિની ન્યૂનતાને લીધે ઉપર લખેલી શક્તિ તેઓનામાં નથી માટે હે વિચારવંત મનુષ્યો ! એ તર્કશક્તિ વડે તમે પુણ્ય-પાપનો વિચાર કરો. આશુક્ય નીતિમાં કહ્યું છે કે:—

શ્લોક.

આહાર નિદ્રા મયં મૈથુનં ચ ।

સામાન્ય મેતત્પશુભિર્નરાણામ્ ॥

ધર્મો હિ તેષામધિકો વિશેષો ।

ધર્મેણ હીનાઃ પશુભિઃ સમાનાઃ ॥

અર્થ.

આહાર, ઉંઘ, ખીક તથા મૈથુન એ ચારે પશુ તથા મનુષ્યોમાં સરખાં છે, પણ ધર્મ એ જ મનુષ્યમાં અધિક છે; માટે જેઓ ધર્મથી હીન હોય તેઓ પશુ ખરાબર છે.

આ ઉપરથી જણાય છે કે, ધર્મ શબ્દનો અર્થ જાણવાની અને તે પ્રમાણે વર્તવાની દરેક માણસની ફરજ છે, તો હવે ધર્મ એટલે શું ? પ્રાણી માત્રનું ન્યાયથી હિત કરવું અને સદાચરણથી ચાલવું તે.

ધર્મથી મનુષ્ય આલોકમાં સુખ તથા જશ પામેછે અને મુઝા પછી સદ્ગતિ પામેછે. આથી ઉલટા કામને પાપ કહેછે અને એવું પાપી કામ કરનાર આલોકમાં દુઃખ તથા અપજશ પામેછે અને મુઝા પછી દુર્ગતિ પામે છે. યા-જ્ઞવલ્ક્ય સ્મૃતિમાં ધર્મનાં સાધનો ત્રીયે પ્રમાણે કહ્યાં છે:—

શ્લોક.

અહિંસાસત્યમસ્તેયં શૌચમિન્દ્રિયનિગ્રહઃ ।

દાનં દયા દમઃ ક્ષાન્તિઃ સર્વેષાં ધર્મ સાધનમ્ ॥

અર્થ.

અહિંસા, સત્ય, ચોરી ન કરવી, પવિત્રતા, ઇન્દ્રિય નિગ્રહ, પરોપકાર, દયા, મનનું દમન તથા ક્ષમા એ ત્રણ સર્વને ધર્મનાં સાધનો છે.

માટે મનુષ્ય જેવા વિચારવંત પ્રાણીએ અહિંસા એ ધર્મનું મૂખ્ય સાધન જાણી કાંઈ પણ પ્રાણીની હિંસા કરવી નહિ. કારણ કે હિંસાના કામને સર્વ ધર્મનાં શાસ્ત્રોમાં મોટામાં મોટું પાપ ગણેલું છે. શુક્રનીતિના ત્રીજા અધ્યાયમાં કહ્યું છે કે:—

હિંસા સ્તેયાન્યથા કામપૈશુન્યં પરૂપાનૃતે ।

સંમિન્તા લાપવ્યા પાદમમિધ્યા દગ્ધ વિપર્યયમ્ ।

પાપં કર્મેતિ દશધા કાયવાઙ્મા નસૈસ્ત્યજેત્ ॥

અર્થ.

હિંસા, ચોરી તથા વ્યભિચાર એ ત્રણ કાચિક (કાયાનાં); ચાડી, કઠોર ભાષણ, જૂઠું બોલવું તથા મરજીમાં આવે તેમ બકવું એ ચાર વાચિક (વાચનાં) અને ઘી જાતું છુંડું ઇચ્છવું, પરધનની ઇચ્છા તથા ઇશ્વરમાં અનાસ્તા એ ત્રણ માનસિક (મનનાં) મળી દશ પ્રકારનાં પાપ, શરીર વાણી તથા મને કરી લાગ કરવાં, ઉપર લખેલાં દશ પ્રકારનાં પાપ પૈકી હિંસા એ પહેલા નંબરનું એટલે મોટામાં મોટું પાપ છે.

વળી વિચારદૃષ્ટિથી માલૂમ પડે છે કે જેવો આપણો જીવ આપણને વહાલો છે તેવો બીજા પ્રાણીઓને પણ છે. એમ ન સમજશો કે મોટા પ્રાણીને અથવા મનુષ્યને વ-

૧૮ પ્રાણીલિંગ સા અને પ્રાણીજોરાક નિષેધક.

ધારે વહાલો હોય અને નાના પ્રાણીને થોડો વહાલો હોય.
શ્રી મહાભારતના અનુશાસન પર્વમાં કહ્યું છે કે:—

પ્રાણાયથાત્મનોઽભીષ્ટા ભૂતા નામ પિવૈતથા ॥

આત્મૌપમ્યેન મંતવ્યં બુદ્ધિમદ્ધિઃ કૃતાત્મભિઃ ॥

અર્થ.

જેમ પોતાના પ્રાણ પોતાને વહાલા છે, તેમ પ્રાણી-
ઓને પણ હશે, એમ પોતાની ઉપમા વડે બુદ્ધિમાન જ્ઞા-
નીઓએ વિચારવું. વળી શ્રી મહાભારતના અનુશાસન
પર્વમાં કહ્યું છે કે:—

શ્લોક.

નહિ પ્રાણાત્પ્રિયતરં લોકોર્કિંચનવિદ્યતે ।

તસ્માદ્વ્યાનરઃ કુર્યાદ્યથાત્મનિતથાપરે ॥

અર્થ.

જગતમાં પ્રાણથી વધારે વહાલું બીજું કંઈ નથી,
માટે મનુષ્યે પોતાની પેઠે બીજા ઉપર દયા રાખવી. તુળા-
સીદાસે કહ્યું છે કે:—

દાહરો.

દયા ધર્મકા મૂલ હૈ, પાપ મૂલ અભિમાન;

તુલસી દયા ન છાંડીએ, જળલગ ઘટમે પ્રાન.

આ પ્રમાણે “ દયા ધર્મનું* મૂળ છે ” એવું સર્વ ધ-

---

* આ મહા વાક્યમાં ધર્મનાં મૂળ્ય સિદ્ધાંતનો સ-
માવેશ થઈ જાય છે, “ દાન થકી રૂડી દયા ” એવી એક
રૂડી છે તેનો ભાવાર્થ એવો છે કે, દાનમાં કીર્તિરૂપી
લોભનો સ્વાર્થ રહેલો છે અને દયા તો અંતઃકરણના ઉંડા
પડમાંથી વહેતું નિર્મળ અને શુદ્ધ અરણ્ય છે, જે કોઈના ક-
હેવાથી અરણ્ય નથી અને કોઈનું બંધ પાડતું પડતું નથી.
દાનમાં દ્રવ્યની જરૂર પડે છે; દ્રવ્ય ખૂટ તો દાન બંધ
પડે છે. પણ દયાનું અરણ્ય અખૂટ છે.

મંનાં શાસ્ત્રોમાં કહેલું છે અને સર્વ કામનાં માણસો મોઢેથી પણ કહેછે; પરંતુ દયાનો ખરો અર્થ તમામ લોકો સમજતા હોય એમ જણાતું નથી. તેનો ખરો અર્થ એવો થાય છે કે—કોઈ પ્રાણીને દુઃખી થતો દેખી મનમાં જે અરે ઉપજે તે. મતલબ કે કોઈ પ્રાણીને દુઃખ દેવું નહિ અને કોઈ દુઃખી થતું હોય તેને દુઃખમાંથી છોડાવવા પ્રયત્ન કરવો.

જનાવરોમાં પણ દયાને મળતો લાગણીનો ગુણ હોયછે. ઉદાહરણ કે—કોઈ બીલાડી જ્યારે ચકલી વગેરે પક્ષીને પકડેછે સારે બીજી ચકલીઓ તથા તેવાં બીજાં પક્ષીઓ તેને છોડાવવા સારૂ તેની આસપાસ ચેંચે કરી દયામણો દેખાવ કરી મૂકેછે અને બિલાડીને ચાંચના પ્રહાર પણ કરેછે. આ ઉપરથી અનુમાન થાય છે કે, જનાવરોમાં પણ લાગણીનો ગુણ હોયછે. પરંતુ તેનો ઉપયોગ કરવાનાં સાધનો તેમને નહિ હોવાથી કોઈ પ્રાણીને દુઃખમાંથી છોડાવવાને શક્તિમાન થઈ શકતાં નથી. માણસોને એવાં સાધનો હોવા છતાં જેઓ તેનો ઉપયોગ કરતાં નથી, તેઓને જનાવરથી પણ હલકાં ગણવાં જોઈએ.

આ ઉપરથી સિદ્ધ થાય છે કે, માણસોએ પ્રાણીમાત્ર ઉપર દયા રાખવી જોઈએ. અને જેના કોઠામાં દયા છે તેને આલોક તથા પરલોકમાં સારૂ ફળ મળ્યા વગર રહેશે નહિ. માટે માણસોએ પ્રાણીમાત્ર ઉપર દયા રાખી કોઈ પ્રાણીને મરણાધિન કરવું નહિ. કારણ કે પ્રાણીમાત્રને સર્વ દુઃખ કરતાં મરણનું દુઃખ વધારે છે તેથી તે તેઓને ધણું

---

* આ વિષે હિંદીહાસને લગતી એક બીના નીચે મુજબ છે:— " સુલતાન મહમદનો બાપ સખતગીન, વ્યારે

અપ્રિય લાગે છે. ઉદાહરણ કે—એક ઘરડામાં ઘરડી સો વર્ષની ડોશી, આધિ, વ્યાધિ ને ઉપાધિથી પિડાતી, અશક્તપણે ટૂટ મૂટ માંચામાં પડી હોય, અને મોઢેથી જરાડા પાડી મરણુ ધ-ચ્છતી હોય, તેવામાં એક સાપ તેના માંચા ઉપર ચઢે તો તે એકદમ જૂમ પાડી માંચામાંથી અશક્ત છતાં પણ ફૂટી ભોંય પડશે. અહાહા ! મરણુ કેટલું બધું અપ્રિય ? વળી કોઈ માણસને આપણે મેર (મરી જા) એમ કહીએછીએ તો તે તેને ઘણું માહું લાગે છે. આ ઉપરથી સિદ્ધ થાય છે કે માણસ માત્રને મરણુ અપ્રિય હોય છે. અને તે જ પ્રમાણે બીજાં પ્રાણીઓને પણ હોય છે. શ્રી મહાભારતના અનુશાસન પર્વમાં કહેલું છે કે:—

શ્લોક.

અનિષ્ટં સર્વ ભૂતાનાં મરણં નામ મારત ।

મૃત્યુ કાલેહિ ભૂતાનાં સચોજાયતિ વેપથુઃ ॥

અર્થ

પ્રાણી માત્રને મરણુ અપ્રિય છે, કારણ કે મરણુ સમ-

સમજૂર (સંજર) નો ગુલામ હતો; ત્યારે તેની પાસે માત્ર એક જ ઘોડો હતો, અને તે ઘણા ગરીબ હોવાથી ઘણી મુશીબતથી પોતાનું ગુજરાન ચલાવતો હતો; તથા નિત્ય શિકાર કરવા જતો, અને હાથમાં જે શિકાર આવે તે ઉપર નિર્વાહ ચલાવતો. એક દિવસે એક હરિણી પોતાનાં બચ્ચાં સાથે વગડામાં ચરતી હતી, તે ઉપર તે ધસ્યો. એટલે હરિણી તો નાહી, પણ તેનું નાનું બચ્ચું નાશી શક્યું નહિ. તેને પકડીને તેના ચારે પગ બાંધ્યા અને જન ઉપર નાખીને શહેર લણી ચાલ્યો. તે જોઈને હરિણી તેની પછવાડે થઈ, તથા રોઈને દયા કરવા વિનંતિ કરતી હોય એમ જણાયું. સળક્તગીનને તેના ઉપર દયા આવી તેથી તેના પગ છોડી નાખીને નીચે મૂકી દીધું, એટલે

૨૨. પ્રાણીહિંસા અને પ્રાણીખોરાક નિષેધક.

બહુ દુઃખી થઇ મરણ પામે છે તો એવા અધોર પાપાચરણનાં દુષ્ટ કૃણ તમે પામ્યા વગર રહેશો નહિ. કહેવત છે કે—
“કરે તેવું પામે, અને વાવે તેવું લણે” તથા “કરણી તેવી પાર ઉતરણી” મતલબ કે જો તમે સકૃત (પુણ્ય) કરશો તો મુઆ પછી સદ્ગતી પામશો અને દુષ્કૃત (પાપ) કરશો તો દુર્ગતિ પામશો. એજ પ્રમાણે હિંસાતું દુષ્ટ કૃત્ય કરનારો મહા દુર્ગતિ (નર્ક) પામવાને પાત્ર થાયછે એ નક્કી સમજજો.

વળી તમે વિચારો કે આ દુનિયામાં ગણાતો ડાહ્યામાં ડાહ્યા અને વિદ્વાનમાં વિદ્વાન માણસ પણ કીડીનો પગ અને માંખની પાંખ બનાવી શકતો નથી તો એવા ઘણા અવયવોથી જોડાયેલા કોઇપણ પ્રાણીના દેહનો વિના અપરાધે જાળીભૂંડીને નાશ કરવો એ શું ઓછું મૂર્ખાઇનું, ગુન્હા ભરેલું અને પાપી કામ છે ?

આપણે અઘાપિ સૂધી હિંસા કરવાથી પાપ થાયછે અને તેથી મુઆ પછી દુર્ગતિ પમાયછે એ વિષેનું વર્ણન કરી ગયા. હવે જનાવરો ધણાં ઉપયોગી હોવાથી તેઓનો નાશ કરવાથી આલોકમાં પણ ધણાં નુકશાનો ભોગવવા પડેછે તેનું બ્યાન આ નીચે આપીએ છીએ:—

**જનાવરોનું ઉપયોગીપણું અને તેઓની
હિંસા કરવાથી થતી નુકશાની.**

પશુઓ આપણને દૂધ, મલાંઘ, માવો, દહીં, છાશ, માખણ અને ધીનો પૌષ્ટિક અને સ્વાદિષ્ટ ખોરાક આપે છે; ગરમી આપનારાં કપડાં બનાવવાને જિન આપે છે; દવા તથા ખાતર તરીકે વાપરવાને મૂત્ર આપે છે; ઘરની જમીન લીંપવાને; બબતણ કરવાને, રાખ બનાવવાને તથા ખાતર

કરવાને છાણુ આપે છે; ખેતર અને વાડીઓમાં જમીન ખેડી આપે છે; ઝાડપાનને માટે ફૂવામાંથી પાણી કાઢી આપે છે; કણુસલાંમાંથી અનાજના દાણા છૂટા પાડી આપે છે; માણુસોને તથા સાલને ગામ પરગામ લેધ જાય છે; ઉંચા ડુંગરોમાં વસનારાંઓને માટે સપાટ મેદાન ઉપરથી હજારો ફૂટ ઉંચે, (જ્યાં કોઇ પશુ ચઢી શકે નહીં અને માણુસો પણ ચઢતાં ઉતરતાં દરપળે ગબડી પડવાની શ્રીકર રાખે એટલે ઉંચે) બકરાંઓના વણુઝાર તેઓ વડે માલની લાવ લેધજી કરે છે અને ઉંટ પણ રેતીના વિશાળ રણમાં ઘણા દિવસ સૂધી ભૂખ અને તરસ વેડી માણુસ અને માલની લાવ લેધજી કરે છે.

વળી તેઓ આપણું આખો દિવસ વૈતરું કરે છે, સેવક અથવા મિત્રની માફક આપણા ઉપર વિશ્વાસ અને પ્રેમ કરે છે, જ્યાં બાંધીએ લાંબાં બાંધાય છે, જ્યાં ચલાવીએ લાંબાં ચાલે છે, ત્યાંથી હઠાવીએ તો હઠી જાય છે, જંગલમાં ધાંસ પાંદડાં ચરી આપણને નીરોગી અને અમૃત જેવો દૂધનો ખોરાક આપવા વખતસર પોતાના મથક પર આવી ઉભાં રહે છે.

પશુઓ જીવતાં હોય છે ત્યારે માણુસને આટલાં બધાં ઉપયોગી થઇ પડે છે અને મુઆ પછી પણ પોતાનું ઉપયોગીપણું ચાલુ રાખે છે, એટલે કે આમડાં આપીને આપણા પગ ઢાંકે છે, ખેતીને સાફ કાસ, વરત, રાસડી વગરે સાંમાન પૂરો પાડે છે. વળી હાડકાં, ખરી અને શીંગડાં આપીને આપણાં ખેતર અને કારખાનાઓમાં મદદ કરે છે.

આ પ્રમાણે પશુવર્ગ ઉપર આપણી

૨૪ પ્રાણીહિંસા અને પ્રાણીખોરાક નિષેધક.

આપણું સુખ અને આપણો વૈભોગ રહેલો છે તેથી અસ-
લથી આપણી આર્યપ્રજા તેઓને “શ્રી”* એટલે
લક્ષ્મી તરીકે ગણી પત્રવ્યવહારમાં લખે છે. જેમકે માઇ
શ્રી ૫-શેઠ શ્રી ૫ ઇત્યાદિ. કહ્યું છે કે:—

ચોપાઇ.+

પ્રથમ ધાન્ય તે બીજે- ધન, ત્રીજે શ્રી તે ચોથે તન;
પાંચમે હોય પશુનો સંચ, લખાય કાગળમાં “શ્રી પંચ.”

આવાં લક્ષ્મી તરીકે ગણાતાં અને જેતું સર્વસ્વ
રાખથી તે રંક સૂધી વાપરી સુખી થાય છે, એવાં પરોપ-
કારી, ગુણવાન, નિરપરાધી અને વાચા વગરનાં પશુઓની
હિંસા કરવામાં જે કાંઈ લાગ લે છે, તે આ સંસારના
સુખની હાની કરે છે. તેના જેવો બુદ્ધિહીન અને મહા
પાપી બીજો કોઈ નથી. શા માટે આવાં ઉપયોગી પ્રાણીઓ-
નો આ મુઠ્ઠીભર માણસો સારૂ માઠો ઉપયોગ થવો જોઈએ ?

જેમ તાત્કાલિક ફાયદો મેંવા માટે એક કલ્પવૃક્ષને મૂ-
ળમાંથી કાપી નાખી, તેના ફળનો એકીવારે ઉપયોગ કરીએ
એવો આ ઉપયોગ કયો કહેવાય. આવાં ઉપયોગી પ્રાણીઓની
દિનપ્રતિદિન વૃદ્ધિ થવી જોઈએ, તેના બદલે ક્ષય થતો જોવામાં
આવે છે. એ દેશની પડતી દશાનું ચિન્હ છે. અરે ! હિંસક મ-

* રાજને ગાદી અને હાથી એ બે શ્રી (લક્ષ્મી)
વધારી શ્રી ૭ લખે છે.

† આ કવિતામાં ધાન્યને પહેલા નંબરની લક્ષ્મી
અને પશુને-છેલા નંબરની લક્ષ્મી ગણી છે એ ચોખ્ખું છે,
પણ બીજી રીતે જોતાં ધાન્ય, પશુવડે ઉત્પન્ન થઈ શકે છે,
માટે પશુને પહેલા નંબરની લક્ષ્મી ગણીએ તો ખોટું
નહિ કહેવાય.

નુબ્યો ! તમે તમારા પોષકાને પોષવાને બદલે તેનો નાશ કરી કૃતઘ્નતાનો શુન્હો કરો છો, તો તમે મુઆપછી દુર્ગતિ પામવાના અને અંહીઆં તમે તથા તમારાં બાળકો અને તમારા વડે આખા આર્યદેશની પ્રજા ખરાબ સ્થિતિ ભોગવી અનાજની સખત મુશ્કેલીમાં આવી પડવાની એ નિઃસંશય છે. કારણ કે આવાં ઉપયોગી પ્રાણીઓનો ક્ષય થવાથી હાલમાં અનાજ ધી વગેરે પોષિણક પદાર્થોની નીપજ ઓછી થઈ, મોંઘવારી થઈ છે; અને તેથી બિચારા ગરીબ ગામડિયા, ખેડૂતો તથા મજૂરો, જેઓ મજૂરી કરી પેટ ભરેછે, તેઓને પોતાની આખા દિવસની મજૂરીમાં મળેલા પૈસાથી પણ પેટ ભરાતું નથી; કારણ કે મોંઘી ચીજોને લેવાને તેઓ અશક્ત હોવાથી જરૂર—બાજરીનો ભૂખોપાખો રોટલો તથા રાખડી, ઘેંશ કે ભેડકું રાંધી તેના વડે પોતાનો નિર્વાહ ચલાવેછે, તેથી લોકો ભૂખના દુઃખથી નિર્બળ થઈ ગયા છે. વળી ગાય તથા બળદનો વધ થવાથી આ દેશની ખેતીની હાલત ધણી ખરાબ થઈ ગઈછે; કારણ કે ગયાં ચાલીશ વર્ષ થયાં બળદની કિંમત લગભગ ચાર ગણી વધી જવાથી મોંઘી કિંમતે બળદ ખરીદવાની શક્તિ ખેડૂતોમાં રહી નથી અને વળી ખેડૂતોને બળદ નહિ મળવાથી પોતાની જમીન પડતર રહેવાને લીધે આખા વર્ષની તક ખોઈ ખેસેછે અને તેથી ધણા ખેડૂતોને ભૂખના દુઃખથી દુઃખી થતા જોવામાં આવેછે. જેઓ સેંકડો મણ અનાજ પકવી લોકોને પોષતા, તેમનાં છોકરાં આજે અનાજ વગર ભૂખે મરતાં જોવામાં આવે છે, એ શું ઓછું અફસોસકારક છે? આ પ્રમાણે ખેતી અને ખેડૂતોની હાલત પડતી દશામાં આ વવાથી હિંદુસ્તાનની તમામ પ્રજા અને રાજવંશીઓને ખોરાકની ખામતમાં મુશ્કેલી વેઠવી પડે છે, કારણ કે ખેતી

ઉપર જ સર્વ મનુષ્યોનો આધાર છે. આ પ્રમાણે લાંબી મુદત સૂધી આવાં ઉપયોગી પ્રાણીઓનો વધ ચાલુ રહે તો ધણે વર્ષે આપણી આર્યપ્રજાને ખોરાકની સખત મુશ્કેલી ભોગવવી પડશે. માટે આ દેશની હાલત સુધારવાનો સહુથી સરસ અને સરળ ઇલાજ એ છે કે:—“ગાય, ભેંસ, બળદ વગેરે ઉત્પાદક પ્રાણીઓનો વધ બંધ કરવાનો રાજ્યકર્તાએ કાયદો કરવો” કે જોથી કુદરતના નિયમ પ્રમાણે તેવાં પ્રાણીઓની સંખ્યામાં વધારો થવાથી ગરીબ ગરબાંને પોતાના પોષણ માટે સુગમતા થાય અને ખેડુતોને બળદ વગેરે સ્ત્રા મળવાથી વધારે જમીન ખેડી વધારે અનાજ નીપજાવી શકે; અને વધારે અનાજ નીપજવાથી સોંધવારી થઇ આ દેશની હાલત સુધરવાની એમાં કાંઈ શક નહિ.

વળી વિચારદષ્ટિથી જોતાં આવાં ઉપયોગી પ્રાણીઓનો નાશ કરવો એ રાજ્યપ્રકરણી ગુન્હો. માલૂમ પડે છે, કારણ કે કુદરતે બનાવેલી ચીજો ઉપર સઘળા માણસોનો સરખો હક છે, તેમ છતાં થોડા જણના અધર્મીત ઉપયોગ માટે ઘણા જણના પોષણિક પદાર્થોનો નાશ કરવો, એ ન્યાયની રીતે જોતાં ગુન્હો જણાઇ આવે છે. આગળ ડાહ્યા અને ન્યાયી અકચર પાદશાહના વખતમાં ગાયના ઉત્પાદક ગુણોની ખાત્રી થવાથી તેણે એવો કાયદો કર્યો હતો કે—“જો કોઈ પણ માણસ ગાયને મારે તો તેના કુટુંબમાંથી ડાહ્યા અને રૂપાળા માણસને હલાલ કરવો.” (જો કે આ ગુન્હાને માટે આટલી કૂર શિક્ષા આયોગ્ય છે, તો પણ આવો ગુન્હો ન બને તેને માટે તજવીજ રાખવી એ રાજ્યકર્તાની મૂખ્ય દુરજ છે એવું આથી સિદ્ધ થાય છે.) વળી એક ઇતિહાસમાં લખ્યું છે કે—“મલિકશાહસલજુકી નામના પાદશાહે એક ડોશીની ગાય મારવાના ગુન્હા માટે

પોતાના દરવાનનો ૭૦ ગાયોનો દંડ કર્યો હતો અને તે બધી તે ડોશીને અપાવી હતી.”

ઉપરની હકીકતથી સાબિત થાય છે કે, સર્વ પશુઓ કરતાં ગાય ધણુ ઉપયોગી પશુ છે. તેનું દૂધ રચીકર અને આરોગ્યતાને બક્ષનાર હોઇને બાળકથી માંડીને વૃદ્ધાવસ્થાએ પહોંચેલા યુદ્ધ આદમીને માફક આવે એવું છે; તેનું છાશ, મૂત્ર તથા મુઆ પછીનું ચર્મ પણ ઉપયોગી છે. વળી તેના પૂત્રા કે જેઓ અળદોના નામથી ઓળખાય છે તે ખેતીના કામમાં ધણુજ ઉપયોગી છે. આ દેશમાં ખેતીનો ધણો આધાર તેના ઉપર છે. ગાયમાં આવાં અપાર ગુણો હોવાથી વેદમાં કહેલું છે કે—“ગાયના ગુણોની યોગ્યતા જોઇ દેવતાઓએ સ્વર્ગનાં સુખ ત્યાગી ઇશ્વરની સ્તુતિ કરી ગાયોનાં શરીર માગી લીધાં હતાં.” વળી આર્યમહર્ષિઓએ તેના ગુણોની અદ્ભૂતતા જોઇ તેને કામદુધા અને કામધેનુ (ઇચ્છા પૂરી પાડનાર) એવાં નામ આપેલાં છે; અને તેના ઉપકારનો બદલો વાળવા સાર અસલથી આ દેશના લોકો તેને માતા તથા દેવી તરીકે ગણી તેની પૂજા કરતા આવ્યા છે. એટલું જ નહિ પણ પૂન્યમાર્ગ સમજી બ્રાહ્મણોને તેનું દાન આપે છે. કહ્યું છે કે—

દાહરો.

પૂજા ગ્રહીને ઊતરે, નદી વૈતરણી પાર;

તે કારણ દે હીંદુઓ, દાન ગાયનું સાર.

આવી ચિંતામણી રત્ન સમાન ગાયની દિનપ્રતિદિન વૃદ્ધિ થવી જોઇએ, તેને બદલે માંસાહારી મનુષ્યો માત્ર પો-

૨૮ પ્રાણીહિંસા અને પ્રાણીખોરાક નિષેધક.

તાનું પેટ ભરવા માટે તેની હિંસા કરી નાશ કરે છે, એ ઘણુંજ નુકશાનકારક છે. એક ગ્રંથકાર લખેછે કે—“મુખ્ય પાસેના વાદરા ગામના વધસ્થાન (કસાઈખાના)માં દરરોજ સુમારે ૫૫ ગાયોનો વધ થાય છે.” વળી બીજો એક ગ્રંથકાર ગોરક્ષા નામના પુસ્તકમાં લખેછે કે—“આખા હિંદુસ્તાનમાંથી દરવર્ષે એક લાખ ગાયોનો વધ થાયછે, અને તેથી તેના પાંચ પેઢીના હિંસાએ (તેનાથી ઉત્પન્ન થતાં દૂધ, અનાજ વગેરેની ઉપજ એકંદર કરતાં) ૨૦, ૭૫, ૬૨, ૫૦, ૦૦, ૦૦૦ (વીસ ખર્વ, પંચોતેર અબખજ, બાણ કોડ અને પરચાસ લાખ) રૂપીઆનું નુકશાન હિંદુસ્તાનને થાયછે.” અહાહા !! કેવી મોટી ગંજવર રકમ !! આ પ્રમાણે લાંબી મુદત સૂધી ગોવધ ચાલુ રહે તો આપણો આખો આર્યદેશ પાયમાલ થઈ જાય એમાં શી નવાઈ ? જો આ દેશમાંથી ગોવધ બંધ થાય તો, અનાજ, ધી વગેરે પોષિણક પદાર્થોની ઉત્પત્તિ વિશેષ થવાથી અને ગોમાતાની આશિષથી પુનઃ આપણો દેશ અસલની આબાદી ઉપર આવવાનો એમાં કાંઈ શક નહિ, કારણકે ગાયની આબાદી* ઉપર ઘણું દરજ્જે દેશની આબાદી છે. ગોરક્ષણ કરવા માટે એક કવિ ત્રીચે પ્રમાણે ઉપદેશ કરેછે:—

* જૈન શાસ્ત્રમાં લખે છે કે—“મહાવિર સ્વામિનાં વખતમાં એટલે આજથી આશરે પચીસે વર્ષ ઉપર ઘણા ખરા ગાધાપતિ (જમીનદાર ?) ના ઘેર છથી આઠ સૂધી ગોકુળ હતાં.” દસ હજાર ગાયોનું એક ગોકુળ એ પ્રમાણે આઠ ગોકુળની એંસી હજાર ગાયો થાય. આ પ્રમાણે ગૃહસ્થાને ઘર ગાયો હતી ત્યારે રાત્રીને ઘેર કેટલી બધી ગાયો હશે ? વળી એ સમયે આપણો દેશ ઘણો આબાદ હતો. એ ઉપરથી સાબિત થાયછે કે—ગાયની આબાદી ઉપર ઘણું દરજ્જે દેશની આબાદી છે.

(લાવણી—ગોપીચંદ લડકા-એ રાહ.)

૨ ! શી હીનદશા આ; ગાય તણો વધ થાય કૂરના હાથથી-ટેક
ગળું ગાયનું કપાયછે એ, કદી ન સમજો એમ;
કપાયછે એ ગળું આપણું, બનો ન સાવધ કેમ ?-રે ! શીં ૧
વર્ષ આલીશ પહેલાં ઘણી વસ્તુ, એક રૂપૈયે યાર;
મળતી'તી તે ખરીદ કરતાં, હમણાં બેસે ચાર-રે ! શીં ૨
ખચીત કારણ ગોવધ એનું, અવર ન માનો એક;
સંપ કરી ગોવધ અટકાવો, તજો ન આર્થ વિવેક-રે ! શીં ૩
બની પ્રમાણિક ને ઉત્સાહી, કરો કંડ તૈયાર;
ગામ દીક ગોશાળા બાંધો, પાળો ગાય અપાર-રે ! શીં ૪
ગોચર માટે ખરીદ કરવી, રસ કંસ યુક્ત જમીન;
એમ થવાથી અસંખ્ય ગાયો, થશે ન મરણાધીન-રે ! શીં ૫
બાળ હતા ચારે એ તમને, ઉછેરતી પય પાઈ;
કૃત્તન આવા હવે થવું શું, પય માખણ ધી ખાઈ-રે ! શીં ૬
ધિકક ! ધિકક ! છે જુદિ તમારી, ચડે ન પાનો હાય !
કસાઈથી પણ નીચે બનો શું, ગાય રૂપ ધન જાય-રે ! શીં ૭
ગોહિંસા જો થાય નહિ તો, પડે નહિ દુકાળ;
ખેડ ખાતરે ખચીત પાછી, ધરતી થાય રસાળ-રે ! શીં ૮
ગાન તાનમાં પૈસા ખરચી, મિથ્યા માણો મોજ;
ખરી મોજ છે ગોરક્ષણમાં, મલાઈ ખાશો રોજ-રે ! શીં ૯
નાચ તમાસા ઘડી એકના, નિજ મન કરશો ખ્યાલ;
ગોવર્ધન માટે ધન ખરચો, દિલમાં થાઓ દયાળ-રે ! શીં ૧૦
હાય ! કલેજનું કેમ ન કંપે ? દેશ બચો બળહીન;
ગરીબ રઝળે ભૂખમરાથી, શાના શેઠ કુલીન ?-રે ! શીં ૧૧
ઉત્તમ ખેતી પ્રથમ ગણાતી, હાય ! અધમ થઈ હાલ;
ખેડુત પણ પોકાર કરે છે, નથી દેખાતા માલ-રે ! શીં ૧૨

હિંદ જનેતા ગો ગુણવંતી. નજર કરો નર નાર;
 પ્રીત થકી પાળો પોષકને, સૌ એથી પળનાર-રે ! શીં ૧૩
 ગાય ભેંસના પૂત્ર પ્રતાપી. છે જગમાં જાહેર;
 બળદ નામ પણ બળહદ તેને, કંઠે શી સમશેર-રે ! શીં ૧૪
 અનાજ, રૂ, ઉત્પાદક બળદો, મરે થઇને દીન;
 શરમ શરમ છે અધર્મ એ શું, કેવું કામ મલીન-રે ! શીં ૧૫
 સમજો કારણ, પણ નથી કરતા, ઉપાય મારા વીર;
 સ્વદેશનું અભિમાન ગયું કે, અયોગ્ય આવી ધીર-રે શીં ૧૬
 વાંક તમારો નથી અવરનો, ચેતો ચતુર સુબળ;
 નહીં ચેતો તો તુરત વાગશે, કર્મ ફળોનાં પાણુ-રે ! શીં ૧૭
 અકાળ મૃત્યુ થાય ગાયનાં, એ શું ઓછો શોક ?
 પોષણ કરનારીને પોષો, અહો હિંદના લોક-રે ! શીં ૧૮
 હો ! પારસી, મુસલમાન હો ! અરજ ધરો આ કાન;
 વતન એક છે હિંદ આપણું, એકજ નાવસુકાન-રે ! શીં ૧૯
 હિંદભૂમિ છે બહાણુ મળેતું, સુકાન રૂપી ગાય;
 થઇ ખલાસી ચલાવશે તો, સહજ પાર ઉતરાય-રે ! શીં ૨૦
 દુર્લભ દૈવત ગાય હિંદનું, અર્થ શાસ્ત્ર અનુસાર;
 સાચવવા જો શ્રમ કરશો તો ફળ રૂડાં મળનાર-રે ! શીં ૨૧

ઉપર પ્રમાણે પશુઓની હિંસા કરવાથી આપણા આખા આર્યદેશને તથા બીજા દેશોને ઘણી તુકશાની ભોગવવી પડે છે. તેમજ પક્ષી, માંછલાં અને ઈંડાં વગરેતો નાશ કરવાથી પણ ઘણી તુકશાની ભોગવવી પડે છે. તેનું બચાવ આ નીચે આપીએ છીએ:—

પક્ષીઓ—જમીન પર થતી ગલીઓને તથા અનાજ ખાઇ જનારાં ને બીજા ઘણીએક રીતે તુકશાન કરનારાં જીવ જંતુઓના મોટા ભોગને તેઓ ખાઇ જાય છે તેથી

હિંસાનિષેધ વર્ણન.

જમીન ચોખ્ખી, તંદુરસ્તી આપનારી તે ખોરાક પૂરો પા-
નારી રહે છે. પક્ષીઓની સંખ્યા ઘટે, તેના પ્રમાણમાં જ-
મીનની, અને જમીનની સાથે હવાની ગલીચી વધે, તે
તેના પ્રમાણમાં તુકશાન કરનારાં જીવ જંતુઓ વધે, અને
તેથી માણસ જાતના ખોરાકને અને માણસ જાતની તંદુ-
રસ્તીને તુકશાન પહોંચે એ ખુદ્દલું છે. વળી કેટલાંક માણસો
પોપટ, મેના, કાકાકુંઝા, કબૂતર વગેરે પક્ષીઓને
સુશૌલિત પાંજરાઓમાં રાખી પાળે છે અને તેનાથી ગમ્મત
તથા આનંદ મેળવે છે તથા કાસદ વગેરેનું કામ કરાવે છે.
તથા કેટલીક વખતે તો તેઓ માણસને પોતાના જીવ સ-
માન વહાલાં થઈ પડે છે. આવી રીતના નાના પ્રકારના લાભ
પણ તેઓનો નાશ થવાથી મળવા બંધ થાય છે.

માંછલાં—દરીઆઓ, નદીઓ અને તળાવોમાં થતી
ગલીચીનો ધણોએક ભાગ માંછલાં ખાઈ જાય છે. તેથી કુ-
નિયાની તમામ જગાઓનાં પાણી ચોખ્ખાં અને તંદુરસ્તી
આપનારાં રહે છે. માંછલાંની સંખ્યા ઘટે તેના પ્રમાણમાં
પાણીની, અને પોણીની સાથે હવાની ગલીચી વધે અને
તેથી માણસ જાતની અને તમામ જાતનાં પ્રાણીઓની
તંદુરસ્તીમાં બીગાડ થતો જાય.

ઈંડાં—એ પક્ષીઓ વગરેનો ગર્ભ છે અને તેમાંથી
બચ્ચાં ઉત્પન્ન થાય છે. તેનો નાશ કરવામાં આવે તો નવાં
પક્ષીઓ વગરે ઉત્પન્ન થઈ શકે નહિ. અને નવાં ઉત્પન્ન
થઈ શકે નહિ અને જૂનાંનો નાશ થતો જાય તો આખરે
પક્ષીઓ વગરેની સંખ્યામાં ધણો જ ઘટાડો થઈ જ
તેઓની સંખ્યા આ દુનીઆમાં ભ્રષ્ટ્ર એ તેટલી
જામતની અને તેની સાથે હવાની ગલીચી વધે.

માણસની તંદુરસ્તી બગડે તથા અનાજ ખાધ જનારાં જીવ જંતુઓ વધી પાકને નુકશાન કરે.

આ સિવાય બીજાં જીવ જંતુઓ પણ ઉપયોગી છે. પણ તે ખોરીક નજરથી અવલોકન તથા વિચાર કર્યા સિવાય આપણને માલૂમ પડતું નથી. કુદરતે બનાવેલો કોઈ પણ નિર્જીવ પદાર્થ નિરૂપયોગી નથી તો આવા સજીવ પદાર્થો નિરૂપયોગી ન જ હોય એમ ખાતરીથી કહી શકાય છે.

આ પ્રમાણે પશુ, પક્ષી, માછલાં, ઇંડાં અને બીજાં જીવ જંતુઓની હિંસા કરવાથી આપણા ઉપયોગમાં આવતી ચીજો તથા જનાવરોથી મળતા બીજાં અનેક પ્રકારના લાભને નુકશાની પહોંચે છે તો એ હિંસાનો દુષ્ટ રીવાજ શા માટે બંધ ન કરવો જોઈએ ? હવે આ દેશમાં હિંસા શા શા કારણોથી કરવામાં આવે છે તે લખીએ છીએ:-

હિંસાના પ્રકાર.

(૧) માંસાહાર નિમિત્તે થતી હિંસા.

(૨) દેવ નિમિત્તે થતી હિંસા.

(૩) પ્રયોગ નિમિત્તે થતી હિંસા.

(૪) બીજાં કારણોથી થતી હિંસા.

(૧) માંસાહાર નિમિત્તે થતી હિંસા:—ક્ષત્રીઓ અને કોળી, વાઘરી વગેરે નીચ વર્ણના હિંદુઓ; મુસલમાનો, પારસીઓ, અને ઇસ્ત્રેળો વગેરે કામના લોકો, પોતાના માટે વનસ્પતિ અને દૂધનો સ્વાદિષ્ટ અને ગુણુકારી ખોરાક પૂરતા જગ્યામાં મળતાં છતાં બિચારાં નિરપરાધી અને અવાચક જનાવરો જેવાં કે, ભેંસો, પાડા, ગાયો, બકરાં, ઘેટાં, સસલાં, શિયાળ, હરણ, રોઝ વગેરે પણ તથા મરધડાં, બતકો, મોર, પોપટ, ચકલાં, હોવા

વગેરે પક્ષીઓ તથા માછલાં વગેરે બીજાં પ્રાણીઓના કમકમી ઉપજે એવી રીતે પ્રાણ લેઈ એના માંસનો આહાર કરેછે તથા ઇંડાં કે જે પક્ષીઓ વગેરેનો ગર્ભ છે તેનો ભક્ષ કરેછે એ ધણું જ પાપી અને દુષ્ટ કામ છે. આથી માત્ર પોતાના પેટનો ખાડો પૂરવા સિવાય બીજા કંઈ ફાયદો મળતો નથી, પરંતુ રોગિષ્ટ અને અપવિત્ર આહાર લેઈ તન્દુરસ્તી, નીતિ અને દ્રવ્યને હાની પહોંચાડેછે; એટલુંજ નહિ પણ કુદરતે બક્ષેલાં સુખદ પ્રાણી ગુમાવી મુઆ પછી દુર્ગતિ પામવાને પાત્ર થાયછે. મારે આવું મહા નીચ કામ કરવાને તમામ ધર્મનાં શાસ્ત્રોમાં સખત મના કરેલીછે, તે વિષે હિંદુ, મુસલમાન, પારસી અને ખ્રિસ્તિ ધર્મશાસ્ત્રોનાં પ્રમાણો તથા દાખલા દલીલો આગળ એથા પ્રકરણમાં આપીશું. તેમજ કેટલાક લોકો કહે છે કે તેવું કામ કરવાને અમારાં ધર્મશાસ્ત્રોમાં આગ્રા આપીછે, પણ તે કહેવું ખોટું છે તે વિષે પણ આગળ એથા પ્રકરણમાં ખુલાસો આપીશું.

(૨) દેવ નિમિત્તે થતી હિંસા:—આ હિંસા ત્રણ કારણોથી કરવામાં આવેછે તે નીચે મુજબ:—

(૧) નીચ વર્ણના હિંદુઓ જેવા કે વાઘરી, કોળી વગેરે લોકો પોતાની કુળદેવી આગળ પોતાના કુળના રીવાજ પ્રમાણે દર વર્ષે અમુક દિવસે, તથા બીજા મહત્ત્વના દેવ દેવી (મેલડી-ઝાંપડી ધણાદિ) આગળ હર કોઈ દિવસે, માનેલી માનતા પૂરી કરવા સાર તથા દેવોને પ્રસન્ન કરવા સાર ઘેટાં, બકરાં, પાડા, વગેરે જનાવરોનો * ભોગ

* મારા ગામથી ગાંધ એક ઉપર “ પુરુષ બાકરાઈ ” કરીને એક ગામ છે, ત્યાં મારા પિતાશ્રી વ્યાજનો કરતા હતા. તે ગામમાં ઘણાં વર્ષથી નવરાત્રીમાં કે

આપેછે. તથા મુસલમાનો તેમના ઇશ્ત્ર દેવને પ્રસન્ન કરવા સારું બકરીઘઠના દિવસે બકરી મારેછે, તથા પારસીઓ પણ ધર્મક્રિયાને માટે કેટલાક જીવોની હિંસા કરેછે. આ હિંસાથી પણ ઉપર લખેલી માંસાહાર માટે થતી હિંસા જેટલું જ અથવા એથી વધારે પાપ છે. કારણ કે એથી હિંસા ઉપરાંત કેટલાક પવિત્ર દેવોને આંવા ખોટા કર્મથી કલંકિત કર્યાનો દોષ લાગેછે. ગમે તેવો મલિન દેવ પણ આવા કૂર કર્મથી તુષ્ટમાન (પ્રસન્ન) થતો નથી અને કદાપિ થાય છે એમ ધારો તો તેનામાં માણસોની ઇચ્છા પરિપૂર્ણ કરવાની શક્તિ નથી. જો હોત તો તેમની પૂજા કરનાર હંમેશના સેવકો તથા ભૂઆ લોકો લખેશરી તથા રાજેશ્રી થાત નહિ ? પણ એ માત્ર પેટ ભરવા નિમિત્તે ચલાવેલો ગાડરિયો પ્રવાહ છે !! વળી જો દેવ જો એવા સમર્થ હોય

તેમની કુળદેવી આગળ પાડાં, બકરાંનો ભોગ આપતા હતા. એક સમયે એકું બન્યું કે તે લોકો નવરાત્રીમાં કેટલાંએક પાડાં, બકરાંને લેઇને વગડામાં ગયા, તેની મારા પિતાશ્રીને ખબર પડવાથી તેઓ બે ત્રણ વાણિયા સાથે છાનામાના ત્યાં જઈ પેલાં પશુઓ છોડી લાવ્યા. તેની તે લોકોને ખબર પડવાથી તેઓ પાછળ ધસી આવ્યાં અને વાણીઆઓને મારવા લીધા. આ વખત મારા પિતાશ્રીએ તે લોકોને મિજબાની આપવાનો ઠરાવ કરી પશુહત્યા બંધ પાડી. એ જ સુજળ કેટલાંક વર્ષ સુધી અમેએ તે લોકોને પશુહત્યા બદલ મીજબાની આપ્યા કીધી અને હવે થોડાં વર્ષથી આપતા નથી તોપણ એ દુષ્ટ રીવાજ ગયો તે ગયો જ! જો તે દેવ સમર્થ હોતો તો આ લોકોને પોતાનું વધાશન તોડ્યા બદલ શિક્ષાક્રમન કીધી ? જો જ પ્રમાણે બીજા લોકો બંધ કરે તો દેવ તેમને શું કરવાનો મા બીના સહકાર લોકોએ, પણ ધ્યાનમાં લેવા

હિંસાનિષેધ વળુન.

તા તેઓ આવો મલિન અને માણસોના હાથથી ખોરાક ખાવાનું શા માટે પસંદ કરે ?

(૨) ગુજરાત પ્રાંતમાં ઘણાં દેશી રાજ્યોમાં તથા કેટલાંક ગામડાંમાં દશેરા અથવા વિજ્યાદશમીના દિવસે ગામનો વિજય અને રક્ષણ થવા સારૂ ગ્રામ્યદેવ-દેવી આગળ પાડા અને બકરાં વગેરેના ભોગ આપવામાં આવે છે. રાજાઓ દશેરાની સ્વારી ચઢાવી શમી પૂજન કરવા જાય છે, અને લાંથી પાછા ફરી ગામમાં પેસતાં પાડા વગેરે મારી તેના રૂધિરથી પોતાના પવિત્ર કપાળમાં તથા તરવારને તિલક કરે છે. આવા તિલકથી શી મહત્તા છે ? એથી શું પુણ્ય-છે ? અને એમ કરવાથી શો વિજય અથવા લોભ થવાનો હોતો તે કોઈના જાણવામાં નથી. માત્ર રીવાજને ખાતર જ એમ કરવામાં આવે છે. આવા પવિત્ર દિવસે રાજાએ કોઈ પુણ્યનું પવિત્ર (પ્રાણીનું હિત થાય એવું) કામ કરવું જોઈએ તેને બદલે હિંસાનું અપવિત્ર (પ્રાણીનું અહિંસા કરનાર) કામ શા માટે કરવું જોઈએ ? કોઈ પણ કામના કોઈ પણ ધર્મપુસ્તકમાં દેવ નિમિત્તે હિંસા કરવાથી પુણ્ય અથવા ફાયદો થાય છે એવું કહેલું નથી પણ ઉલટું પાપ થાય છે એમ કહેલું છે. આ વિષે હિંદુ ધર્મના, શ્રીમદ્ ભાગવતનું પ્રમાણ આ નીચે ત્રીજા કારણમાં લખ્યું છે તે વાંચવાથી ખાતરી થશે. અને મુસલમાન તથા પારસીના માટે તેમનાં ધર્મશાસ્ત્રોનાં આગળ ચોથા પ્રકરણમાં પ્રમાણ ટાંક્યાં છે તે વાંચવાથી ખાતરી થશે.

(૩) પ્રાચીન કાળમાં ઋષિ લોકો દેવ પ્રસન્ન

અર્થે ૧અશ્વમેધ, ૨ગોમેધ, ૩અન્નમેધ, વગેરે યજ્ઞ કરતા હતા, તેને અનુસરીને હાલના રાજવંશીઓ તથા ઉંચ વર્ણના સદ્ગૃહસ્થો કવચિત્ યજ્ઞ કરેછે તો તેમાં કેટલીક વખતે પશુનો હોમ કરેછે તે પશુ ઉપરના જેવું જ દોષિત કામ છે. કોઈ પણ જીવને દુઃખ દેધ, પોતાનું કે બીજાનું સાફ ઇચ્છવું એ નીચામાં નીચું કામ છે. હિંદુ ધર્મશાસ્ત્રોમાં યજ્ઞ નિમિત્તે હિંસા કરવાની સાફ મના કરેલી છે. શ્રીમદ્ભાગવતના ચોથા સ્કંધના ૨૫ મા અધ્યાયના ૭-૮ મા શ્લોકમાં નીચે પ્રમાણે કહ્યુંછે:—

પ્રાચીનખર્હી નામના રાજાએ પોતાની ઇચ્છા પરિપૂર્ણ કરવા સાફ વેદને અનુસરીને યજ્ઞ કરી હજારો પશુઓને મારેલાં તે જોઇતે પ્રમાણે ન કરવા શ્રી નારદજીએ તે રાજાએ નીચે પ્રમાણે કહ્યું:—

શ્લોક.

મો મો પ્રજાપતે રાજન્ પશૂન્ પદ્ય ત્વયાઽધ્વરે ।

સંજ્ઞા પિતાજૂ જીવસંઘાન્ નિર્ઘૃણેન સદ્વ્રસશઃ ॥ ૭ ॥

૧ અશ્વમેધ—એ યજ્ઞમાં રાજાઓ ઘોડા છાડી મૂકી તેને બાંધવાની સરત કરતા તે ઉપરથી એ નામ પડેલુંછે. ઘોડાને મારવાથી અશ્વમેધયજ્ઞ થાયછે એમ નથી. ઇશ્વરની પ્રેમ ભક્તિનું નામ પણ અશ્વમેધ યજ્ઞ છે.

૨ ગોમેધ—ગો શબ્દ અનેક અર્થમાં પ્રવર્તેછે. ગો એટલે ભૂમિ, અર્થાત્ શુદ્ધ ભૂમિ ઉપર હવન કરવો તે. ગો એટલે મધુર વાણી એવો અર્થ પણ થાય છે. ગાયને મારવાથી ગોમેધ થાય છે એમ નથી.

૩ અન્નમેધ—(અ-નહિ+જ-જન્મ-) હજે નહિ એવા ધાન્યના બીજનો હોમ કરવો તે. બકરીને મારવાથી અન્નમેધયજ્ઞ થાયછે એમ નથી.

હિંસાનિષેધ વર્ણન.

૨૭

एते त्वां संप्रतीक्षन्ते स्मरन्तो वैशसं तव ।
संपरेतमयः कूटैः छिदंत्युत्थितमन्यवः ॥ ८ ॥

ભાવાર્થ.

હે રાજના તેં યજ્ઞમાં હજારો પશુઓને માર્યા છે, તે સઘળાં તારી વાટ જોઈ રહ્યાં છે અને તને વારંવાર સંભારે છે; સખખ તું મરી જમશ ત્યારે તેઓ તને તેવાં જ ચીનખહીં રાખને તે પશુઓ નજરે દેખાડ્યાં, તે જોઈ એ રાજાએ ભયભિત થઈ કહ્યું કે હવેથી હું તે પ્રમાણે નહિ કરું.) આ પ્રમાણે હિંદુ ધર્મશાસ્ત્રના મોટામાં મોટા પુરતક શ્રીમદ્ભાગવતમાં કહેલું છે, તો તેનું ઉલ્લંઘન કરી યજ્ઞ નિમિત્તે તથા બીજી કાષ્ટપણ પ્રકારની દેવ નિમિત્તે હિંસા કરવી એ કાષ્ટ પણ સમજી માણસને યોગ્ય નથી.

(૩) પ્રયોગ નિમિત્તે થતી હિંસા:—પક્ષીઓ, દેડકાં, બિલાડાં, કૂતરાં વગેરેથી માંડીને ઘોડા સૂધીનાં મોટાં જીવતાં પ્રાણીઓ ઉપર હથિયાર વડે કાપકૂપ કરવાથી તથા તેઓના શરીરમાં ઝેરી ગ્રેપ દાખલ કરવાથી જેવી અસર થાય છે તેવી અસર માણસમાં થાય છે; એવી સમજથી જ નાંવરો ઉપર અખતરાઓ કરી દરદો ઓછાં કરવા ઉપાયો શોધવા માટે જીવતાં પ્રાણીઓ ઉપર કમકમાટ ઉપજાવે તેવી રીતે પ્રયોગો અજમાવવામાં આવે છે; તે એવી રીત કે—ગરીબ ગિયારાં પ્રાણીઓના જૂદા જૂદા અવયવો કાપી નાખે છે; તેને છેદી તે લેદી નાખે છે; તેની બીલકુલ આમડી ઉતરડી નાખવામાં આવે છે; દેવતાના સખત તાપ ઉપર શેકવામાં આવે છે; ધગધગતા પાણીમાં ઉકાળવામાં આવે છે; જીવતાં પકવવામાં આવે છે; ગુંગળાવી નાખવામાં આવે

કામ દેવામાં આવેછે; ઝેર આપવામાં આવેછે; ટાઢથી ઠારી, મારી નાખવામાં આવેછે અને ભૂખ્યાં મારી નાખવામાં આવેછે. આવી રીતે લાખખો પ્રાણીઓના જીવ અત્યાર સુધીમાં લેવામાં આવ્યા છે, આ હિંસા કેવળ ખેસમજથી થાયછે, કારણકે જીવતાં પ્રાણીઓ—પછી તે નાનાં હો કે મોટાં હો—તેમને માત્ર ચોકસ પ્રકારના અખતરાને સાફ ઉપર દર્શાવ્યા પ્રમાણે રીખાવી રીખાવીને, તરફડાવી તરફડાવીને મારવાં એના જેવું નિર્દય, ધાતકી, કમકમાટ છૂટાવે, રૂંવે રૂંવાં ઉભાં કરે એવું કામ ખીજું કયું હશે? વિલાયતના લોકો જે વિશેષે કરીને માંસાહારી છે તેઓએ પણ ઉશ્કેરાઈ જઈને વિવિસેક્શન (અખતરાઓ માટે પશુવધ) ના પ્રયોગો બંધ કરવા માટે યુરોપમાં મોટી મોટી મંડળીઓ સ્થાપી છે, તેનું અનુકરણ આ દેશના દયાળુ અને સમજી સખસોએ કરવું જોઈએ. અને આ દેશના આગેવાન ગૃહસ્થોના શ્રમથી મુંબઈમાં ધી ઇન્ડિયન એન્ટીવિવિસેક્શન સોસાયટી સ્થપાઈ છે તેમાં દરેક સમજી માણસે લાગ લેવો જોઈએ. કારણકે સદરહુ અખતરાથી કાંઈ કાંઈ થતો થતો નથી પણ ઉલટું નુકશાન અને મહા પાતિક થાય છે, તે વિષે ડૉક્ટરો વગેરેના મત નીચે મુજબ:—

મોટામાં મોટો સર્જન પ્રો૦ લોસનટેટ લખે છે કે—“ જીવતાં પ્રાણીઓ ઉપર વાઢકાપ કરવી એ જંગલી જમાનાની નિશાની છે. ડૉક્ટરને એથી કાંઈપણ મદદ મળી નથી, બલકે ઘણીવાર એથી ખોટું રસ્તું દોરાઈ ગયાછે. ” ખીજે ડૉક્ટર સર ચાલ્સે બેલ લખેછે કે—“એ ખાતાથી કોઈ શોધ કદી થઈ નથી; વૈદ્યકશાસ્ત્રના ખરા વિચારોને બદલે મોટી ભૂલો થતી ગઈછે. ” આ ધાતકીપ-

છે. બુદ્ધિવિષ્ટમાં લખ્યું છે કે—“ આ કામ પરમકૃપાળુ પર-
મેશ્વરની સામા સઘળા ગુન્હામાંનો નીચો ગુન્હો છે અને
સર્વ પાપોમાંનું મોટામાં મોટું પાપ છે. ” એવા સેંકડો મો-
ટા પુરુષોના મત આપી શકીશું. માટે દયાની લાગણી ધ-
રાવનારા દરેક સમજી મનુષ્યે પ્રયોગ નિમિત્તે થતી હિંસા
અટકાવવા બનતા ઉપાયો યોજવા જોઈએ.

(૪) વીજાં કારણાથી થતી હિંસા:—તેના પ્રકાર
નીચે મુજબ:—

(૧) “કૂતરાં હડકાયાં થશે તો તેઓ માણસને તથા
બીજાં જનાવરોને કરડી તેઓના પ્રાણ લેશે. ” આવી સ-
મજથી સારી હાલતનાં કૂતરાંને ભરવસ્તીમાં ઝેર મિશ્રિત
ખોરાક ખવરાવી કે સુધાડી તેમના પ્રાણ લેવામાં આવેછે, એ
ધણું જ નિર્દયતાનું કામ છે. બિચારાં હરતાં ફરતાં ને ગેલ
કરતાં કૂતરાં, એકદમ ભોંય ટાંટીઆ ધર્શી પળવારમાં પો-
તાનો અમર આત્મા તજી દેછે એવો ત્રાસદાયક અને કમ-
કમી ભરેલો દેખાવ જોઈ હિંદુઓનાં મન ઘણાં જ દુઃખાયછે;
એટલું જ નહિ પણ બીજી જાતિનાં સમજી માણસોનાં હ-
દયમાં પણ દયાનો પ્રવેશ થાયછે તેથી તેઓ પણ અરે-
રે ! તોળા ! તોળા ! એમ કહ્યા વગર રહેતાં નથી.

આ સુધરેલા રાજ્યમાં ચાંદી પડેલા બળદને હાંકવાને
તથા ગળ ઉપરાંત ભાર ભરવાને મના કરવામાં આવેલીછે,
“પરંતુ આવાં અક્લવવાળાં જનાવરો ઉપર નિર્દયતા ભરેલી
નજરથી જોવામાં આવે છે, એ ખેદકારક છે. બીજાં જુદાં
જનાવરો કરતાં કૂતરાંમાં વધારે અક્લ હોય છે, પણ જેમ
ધણી સરસ બુદ્ધિવાળા છોકરાને ભણાવીએ નહિ તો મૂર્ખ રહેછે,
અને નફારા માણસની સોગતથી બગડે છે તેમ જ આ દે-

શમાં કૂતરાંને શીખવતા નથી તેથી તેઓની અક્લ આપણા જોવામાં આવતી નથી. પણ બીજા દેશોમાં તો તે ધણું ઉપયોગી માલૂમ પડ્યાં છે. તેઓ ચોરી કરવામાં, એક ઠેકાણેથી બીજે ઠેકાણે કાગળ લેઈ જવામાં, સાથે કરવામાં અને અમ્મત આપવામાં ધણું ઉપયોગી છે. અને તે કેટલીક વખતે માણસોના જનપણ બચાવે છે. વળી તે એટલાં બધાં માયાળુ છે કે પોતાના માલિકનું મૃત્યુ થવાથી તેના શોકમાં કોઈ કોઈ વેળાએ પ્રાણુ લાગ કરે છે. એવાં ઉદાહરણાં ધણું પુસ્તકોમાંથી મળી આવે છે. આવાં ઉપયોગી પ્રાણીઓના વિના અપરાધે પ્રાણુ લેવા એ તો બહુ જ અયોગ્ય કહેવાય. આવી રીતે કૂતરાં, આગળ ઉપર હડકાયાં ન થાય તેને માટે આ નિર્દયતા ભરેલો ઉપાય અવલથી લેવાય છે તો હું પૂછું કે કેટલાંક માણસો પણ કેટલીક વખતે બીજાં માણસોના જન લેનાર (ખૂની) નથી નીવડતાં ? અને જો નીવડે છે તો તેઓને માટે આ કૂતરાંના જેવો આગમચેતી વાળો ઉપાય લેવો યોગ્ય ગણાશે કે શું ? ના, કદી નહિ. સારે શા માટે આવાં ઉપયોગી પ્રાણીઓના પ્રાણુ એવા કારણ માટે લેવા જોઈએ ? કૂતરાં હડકાયાં* થતાં અટકાવ-

---

* સારી હાલતનું કૂતરું કરડકણું થાય તો તેને હડકવા હાલ્યો છે, એમ ધારી કેટલીક વખતે મારી નાખવામાં આવે છે. અગર કેટલીક વખતે માણસને સારી હાલતનું કૂતરું કરડવા છતાં હડકાયું કરડયું છે, એવી દેશતથી તેઓ હેબક ખાઈ મરણ પામ્યાનું પણ સાંભળવામાં આવ્યું છે માટે આવી વખતે તેવાં કૂતરાંનો તથા માણસોનો બચાવ થવા સારૂ આ નીચે હડકવાનાં ચિન્હ, કે જે બ્રાઉન ઇન્સ્ટીટ્યુશન નામની ઇંગ્રેજ મંડળીએ પ્રસિદ્ધિમાં મૂકેલાં છે તે લખીએ છીએ:—

વાનો ખરો ઉપાય એ છે કે:—જે વસ્તુ ખાવાથી અથવા
ખીજા કોઈ કારણથી તેઓ હડકાયાં થાયછે તે વસ્તુ અથ-
વા કારણનો શોધ કરી તેનો નાશ કરાવવો જોઈએ. કદાપિ
તે વસ્તુ અગર કારણ જાણવામાં ન આવે તો માલકી વ-
ગરનાં રખડતાં કૂતરાંને માટે એક હાલ કરાવી તેમાં તેઓ-
ને રાખવાં તેથી હડકાયાં થવાનો ડર રહેશે નહિ અથવા
સ્ત્રી અને પુરુષ જાતિને જૂદાં જૂદાં રાખવાથી તેમની વૃદ્ધિ
થશે નહિ. આતું ખર્ચ સરકારે લોકલક્ષ્ડમાંથી અથવા મ-
હાજનોએ ધર્માદા ક્ષંડમાંથી કરવું જોઈએ. ગમે તે રીતે
પણ ખીજને હિંસા કરવામાં ઉશ્કેરનાર અને હિંદુઓનાં
મન દુખાવનાર, કૂતરાં મારવાનો ત્રાસદાયક રીવાજ બંધ
કરવાની જરૂર છે.

(૨) “નીરપયોગી પશુ-પક્ષીઓની ઘાત કરવામાં કાંઈ

“ હડકવાનું દરદ તમામ વયનાં કૂતરાંમાં અને ગમે
તે વખતે થાય છે. હડકાયેલા કૂતરાંની રીતભાત બદલાઈ જ-
ાયછે; તે નિરાશ, શોકાતુર અને ચીડીઓ બને છે; તેને ભ-
ટકું ગમે છે અને ખીજાં કૂતરાંની સોબતથી દૂર રહેવા
છેછે; જે કાંઈ મળી આવે તેને કરડેછે; હવામાં લઉંઆં
લેછે અને વિચિત્ર થઈ એકાએક થતાં અવાજથી ચીડાય
છે; ગળામાં જાણે કાંઈ અટક્યું હોય તેમ પોતાનું ગળું પ-
ગથી ખજવાળે છે; મોંમાંથી પુષ્કળ લાળ પડેછે; અવાજમાં
ફેરફાર થાય છે; પોતાના ધણી અથવા ખીજા જનાવરો વ-
ગેરે ઉપર ધસારો કરી દોડેછે; ખીજાં કૂતરે જોતાં ઝટ
ચીડાયછે; દરદની ચર્યાઆતમાં ખીજાં કૂતરાં તેનાથી ખીજાં
છે ને દૂર રહે છે; પાણીથી ખીજો નથી. એક ખીજા જતનાં
હડકવામાં નીચલું જડણું કમતાકાદ થઈ જાયછે તેથી કરડી
શકાયું નથી. ”

૪૨. પ્રાણીહિંસા અને પ્રાણીખોરાક નિષેધક.

પાપ નથી. અને એવા પ્રાણીઓની ધાત કરવામાં ન આવે તો તેમની વસ્તી ઘણી વધી જઈ માણસને પીડાકારી થઈ પડે.” આવી સમજથી તેઓની હિંસા કરવી વ્યાજબી નથી કારણકે સૃષ્ટિમાં એવો નિયમ છે કે, જેની ઘણી વૃદ્ધિ થાય તેનો પાછો ક્ષય પણ પોતાની મેળે જ થાયછે. જેમકે:— એક જાતની માછલી થાયછે તે દર વખતે ચાલીસ લાખ ઇંડા મૂકે છે. એટલાં બધાં જીવે તો પાર વિનાનાં થઈ પડે પણ બીજી જાતની માછલી એ ઇંડાંને તથા બચ્ચાં નીકળે છે તેમને ખાઈ જાયછે તેથી ઘણાં વધી પડતાં નથી. એ જ પ્રમાણે જેની જે પ્રમાણે વૃદ્ધિ તેનો તે જ પ્રમાણે ક્ષય થાયછે. અને એ જ નિયમને અનુસરીને વૃદ્ધિ પામેલાં પશુ-પંખીઓનો પણ કુદરતી નિયમ પ્રમાણે દુષ્કાળ અથવા રોગાદિ ઉત્પન્ન થઈ પાછો ક્ષય થાયછે એટલે તે વધીને માણસોને પીડાકારી થઈ પડતાં નથી. હજારો વરસથી જ્યાં હિંસા થતી નથી ત્યાં હમણાં પણ પશુ-પક્ષીઓની મનુષ્યને પીડાકારી થઈ પડે એવી ભીડ જોવામાં આવતી નથી. માટે વસ્તી વધી પડવાની દેશતથી કોઈ પ્રાણીની હિંસા કરવી નહિ અને નિરપયોગી પ્રાણીની હિંસા કરવામાં પાપ નથી એવું કોઈએ ધારવું નહિ કારણકે તેને પણ આત્મા હોયછે.

(૩) “ સૂક્ષ્મ જંતુઓ કાંઈ કામના નથી.” આવી સમજથી પણ તેઓનો નાશ કરવો વ્યાજબી નથી. કારણ કે— “ કોઈ પીડા એક દિવસ જીવનારો હોય અથવા એવું જ કોઈ તૃણ કેવળ નિરપયોગી દેખાય તોપણ તેને આ સૃષ્ટિમાં કાંઈ પણ કામ કરવાનું હોય છે.” પણ તે કામ તિક્ષણ બુદ્ધિથી તપાસ કર્યા વગર આપણા જાણવામાં

આવતું નથી. જેમકે:—આ પુસ્તકમાં વર્ણવેલા પ્રાણીવર્ગ વર્ણનના ચોથા વર્ગના ચોથી જાતના કીડા જે પરવાળાંના કીડા એ નામથી ઓળખાય છે તે આપણા માટે નવી જમીન તથા પરવાળાં બનાવે છે. વળી મધમાખ, મધ તથા મીણ બનાવવા ઉપરાંત ઝાડને ફૂળ આપવાના કામમાં મદદ કરે છે. વળી પાણીમાં રહેનાર માછલાં તથા પોરા વગેરે સૂક્ષ્મ જંતુઓ આપણી અને ખીજાં પ્રાણીઓની આરોગ્યતા જાળવવા માટે પાણી સ્વચ્છ કરવાનું કામ કરે છે. એ જ પ્રમાણે ખીજા સૂક્ષ્મ જંતુઓ પણ કામના છે. વળી તેઓને પણ પોતપોતાની જાતની સુખ હોય છે અને જીવવાની ૨ ઇચ્છા તથા મરણનો ભય

૧ ફૂલમાં જે ઉલા તંતુ એટલે 'કેસર' હોય છે તેમાં કેટલાક 'સ્ટ્રીકેસર' અને કેટલાક 'પુંકેસર' હોય છે. પ્રત્યેક પુંકેસરની ટોચે એક ગોળી હોય છે તેમાંના સૂકાને 'પરાગ' કહે છે. એ ગોળીઓ પાકે છે એટલે ફૂટીને સ્ટ્રીકેસરથી ઉચી હોવાથી તેમાંના પરાગ તેના ઉપર પડે છે તેથી ફળ આવે છે. પુંકેસર અને સ્ટ્રીકેસર બંને બંને ઝાડપર હોય છે તે વારે એક ફૂલનો પરાગ ખીજા ફૂલ કને જવાથી ફળ આવે છે; અથવા મધમાખી વગેરે ફૂલખાનારાં પ્રાણી મધ ખાવા માટે પોતાની લાંબી ચાંચ ફૂલની અંદર ઘાલે છે તેવારે તેમની ચાંચને પરાગ વળગી તે ખીજા ફૂલપર નય છે તે વારે તે લાંબા પડે છે તેથી ફળ આવે છે. (વાંચનમાળાની સાતમી ચોપડીનો પાઠ ૮૨ માં જુઓ.)

૨ જેન શાસ્ત્રમાં લખ્યું છે કે:—એક દેવ, પોતાનો પુનર્લવ ભુંડનો થવાનો છે એમ માલૂમ પડવાથી ધણો અફસોસ કરવા મંડ્યો અને પોતાનો મિત્ર દેવને જોલાવીને પોતે ભુંડનો અવતાર ધારણ કરે એટલે પોતાને મારી નાખવાનું વચન લીધું. આયુષ્ય પૂરું કરી દેવ ભુંડ થયો એટલે કબૂલત પ્રમાણે પેલો મિત્ર દેવ તેને મારવા આવ્યો ત્યારે ભુંડે (તેને વાચા થવાથી) કાઢાવાલા કરી કહ્યું

૪૪ પ્રાણીહિંસા અને પ્રાણીખોરાક નિષેધક.

પણ હોયછે, જેથી તેમનો સ્પર્શ કરતાં જ તેઓ મરણના ભયને લીધે નાસભાગ કરેછે. શ્રી વિષ્ણુ પુરાણમાં કહ્યુંછે કે:-

શ્લોક.

અમેઘ્ય મધ્યે કીટસ્ય સુરેંદ્રસ્ય સુરાલયે ।

સમાના જીવિતાકાંક્ષા તુલ્યં મૃત્યુમયં દ્વયોઃ ॥

અર્થ.

વિદ્યા (નર્ક) માંહેલા કીડાને અને દેવલોક માંહેલા ઇન્દ્રને જીવવાની ઇચ્છા તથા મરણનો ભય એ એ સરખાં હોય.

(૪) “ ચાંચડ, માંકડ, મચ્છર, જૂ, જૂઆ વગેરે સૂક્ષ્મ જંતુઓ મનુષ્યને પીડા કરેછે માટે તેઓનો પણ નાશ કરવામાં પાપ નથી.” આવી સમજથી પણ તેઓનો નાશ કરવો વ્યાજબી નથી. કવીશ્વર દલપતરામે કહ્યું છે કે:-

દોહરા.

મલિન રહે જો માનવી, સાફ સજે નહિ સેજ;

જૂ, માંકડ ને જીવડાં, આપે પીડા એ જ. ૧

પટ પેરે નહિ પડપર, જમીન મલિનમાં જાય;

તો તેને મચ્છર જુઆ, ખાંતે ખોતરી ખાય. ૨

ઉપર લખેલા સૂક્ષ્મ જંતુઓ અસ્વચ્છતા રાખવાથી ઉત્પન્ન થાયછે, તેથી અસ્વચ્છતા રાખનાર મનુષ્યોને તેની પીડા વેઠવી પડેછે; સ્વચ્છતા રાખનારને વેઠવી પડતી નથી. માટે ખરું જોતાં તેઓ આપણને સ્વચ્છતા રાખવાનો બોધ આપવાનું કામ કરેછે. તેમ છતાં કદાપિ પારકી વ્યથા (પીડા)

મને મારીશ નહિ મને અહીંયાં ઘણું સુખ છે અને હું માણી સ્ત્રીઓનો સ્વામી છું. આ પ્રમાણે કહેવાથી દેવ તેને માર્યા વગર પાછો ગયો. વાંચનાર ! આવી મળમૂત્ર વગેરે દુર્ગંધવાળી વસ્તુનો લક્ષ કરનાર અધમ પ્રાણીને પણ પોતાનું જીવતર કેટલું બધું વહાલું છે ?

ન જાણનાર તે જંતુઓથી મનુષ્યને થોડી પીડા થાય તો તેને માટે તેઓને દેહાંત (જીવથી મારવા) ની શિક્ષા કરવી યોગ્ય નથી. માટે તે અલ્પ પીડાકારી પ્રાણીઓને સ્થાન બ્રષ્ટ કરી દેવાં, એ જ તેમણે કરેલા અપરાધની શિક્ષા યોગ્ય લાગે છે. પછી તેમનો નાશ તો કુદરતી નિયમ પ્રમાણે થઈ જ જવાનો છે. અને ફરીથી ઉત્પન્ન ન થાય તેને માટે સ્વચ્છતા રાખવી.

વળી નાના જંતુઓ તરફ નિર્દય થવાથી આખરે મોટા પ્રાણીઓની હિંસા કરવાનું શીખાય છે. આપણામાં કહેવત છે કે— “ માંખ મારે તે માંજીસ મારે. ” તે વિષે એક વિદ્વાન ઇંગ્લેન્ડે લખ્યું છે કે:—

From being cruel to Little animals, we are led to become cruel to our fellow creatures; and thus by and by may do very wicked actions. When we are tempted to hurt or kill such creatures, we should consider how, we should like if any greater being than ourselves were to do the same by us——
Moral Class Book.

અર્થ.

નાના જંતુ તરફ નિર્દય થતાં થતાં આપણા જાતિ ભાઈઓ તરફ પણ એવા થવાનું શીખાય છે. અને આ પ્રમાણે ધીમે ધીમે આપણાથી ઘણાં કુકર્મો થાય છે. કોઈપણ પ્રાણીને ઇચ્છા કરવાનું અથવા મારી નાખવાનું જ્યારે આપણને મન થાય ત્યારે આપણે વિચારવું કે, આપણાથી કોઈ ખીજે મોટા પ્રાણી આપણને તે પ્રમાણે કરે તો આપણને કેમ થાય ?

૪૬ પ્રાણીહિંસા અને પ્રાણીખોરાક નિષેધક.

(૫) કેટલાંક અજ્ઞાતી અને નિર્દય માણસો વિના કારણે બિચારાં ગરીબ અને નિરપરાધી પ્રાણીઓને રમત ગમ્મતમાં દુઃખ દેછે તથા જીવથી મારી નાખેછે. આ વિષે ગૂજરાતી વાંચનમાળાની ચોથી ચોપડીમાં લખ્યું છે કે:—

મનહર છંદ.

ગમે તેમ રમે કોઈ સમે મન લમે સારે,
દયા તજી દમે પ્રાણીને પરાવી શૂળમાં;
કાં તો પગ તોડે પછી છોડે, કાં તો આંખ ફોડે,
કાં તો મારે જોડે કે હથોડે દાટે ધૂળમાં;
એવો અનરથ કરે અરથ વિનાનો અતિ,
અક્લવ વિનાનો આગ મેલે ઝાડ મૂળમાં;
તજો તમે તેવાં પાપ ઇશ્વરથી ડરી આપ,
પ્રભુ પ્રીતે ધારો પ્રેમ પ્રાણીઓના કૂળમાં.

ચરણાકુળ છંદ.

પગ પાંખોને પકડી તોડે, રાજ થઈ જોવાને છોડે,
કેક મુવાળે ફાંસો ધાલે, હાથ પગો તરફડતા લાળે;
શૂળી કાંટા સોય જ ફેરી, ઘોંચી હાથે ધરે નમેરી,
પંખી પર જે ગલોલ સારે, તે પાપી ચિતમાં ન વિચારે.

આવી રીતે ગરીબ પ્રાણીઓને ઇજા કરવી અથવા જીવથી મારી નાખવાં એ તો બહુ જ નિર્દયતાનું કામ છે. “હાડીઆને મન હસવું અને દેડકાના પ્રાણ જાળવ,” એ કહેવત જેવું કદી પણ કોઈએ કરવું નહિ. ઇંગ્લાંડમાં ચાલતી વાંચનમાળાની ચોપડી ન્યુ-રૉયલ રીડર નંબર ૧ માં લખ્યું છે કે:—

I am a little fly. Yes, only a fly. And yet why should you or any one treat me ill? Though I am

so small and weak, I too am one of God's creatures, for He made me.

You are strong; I am weak. Yet God does not mean you to use your strength to hurt a little creature like me.

He gave me life, and fitted me to enjoy it. Let me, then, live out the life which He has given.

All the wise men that ever lived could not have made such wonderful wings and eyes God has given me.

અર્થ.

હું એક નાની માખી છું—હા, માત્ર માખી જ; પરંતુ તમે અથવા ખીલું કોઈ મને શા માટે પજવો? જો કે હું આટલી નાની અને કમતાકાદ છું તો પણ હું પરમેશ્વરનું બનાવેલું પ્રાણી છું. તમે જોરાવર છો, હું બળહીન છું, પરંતુ પરમેશ્વરે તમને મારા જેવા નાના પ્રાણીઓને ધન કરવા સારું બળ આપ્યું નથી. પરમેશ્વરે મને જીંદગી આપીછે અને જીંદગીનું સુખ ભોગવવા આપ્યુંછે તો તેમ કરવા ઘો. દુનિયામાં થયેલો કોઈ કાલ્યામાં કાલ્યા માણસ પણ પરમેશ્વરે અમને આપેલી પાંખ, પગ અને આંખ બનાવવાને શક્તિવાન થશે નહિ.

(૬) રસ્તામાં બેઠરકારીપણે ચાલવાથી, કેટલીક વસ્તુઓ વગર જોયે ખાવાથી, રાત્રે ભોજન કરવાથી, તેલ, ધી, ગોળ વગેરે પ્રવાહી પદાર્થો ભરેલાં વાસણો ઉપાડી મૂકવાથી અને દીવે ઢાંકણું નહિ ઢાંકવાથી સૂક્ષ્મ જીવો તથા કેટલીક વખતે મોટા જીવો પણ મરેછે. આ બાબત કાળજી રાખી સંભાળથી વર્તવું જોઈએ. આપણને આંખો આપી છે તેના સદુપયોગ આડેકાણે કરવાનોછે. આથી કાંઈ

અર્થ થવાનું નથી પણ ઉલટા બે કાયદા છે. એક તો જીવ જંતુનું રક્ષણ થવાથી પુણ્ય થાય છે અને બીજો કાયદો પોતાના દેહનું પણ સંરક્ષણ થાય છે. ઉઘાડી મૂકેલી પ્રવાહી ચીજો વગર તપાસ્યે ખાધાથી તથા રાત્રે ભોજન કરવાથી જીવ જંતુઓ આપણા ખાધામાં આવે છે. તેથી કેટલીએક જાતના રોગ ઉત્પન્ન થવાનો સંભવ છે; એટલું જ નહિ પણ કોઈ ઝેરી જીવ અથવા ગરોળી વગેરેનો ગલ ખાધામાં આવવાથી કેટલીક વખતે માણસ મરણ પણ પામે છે. રસ્તામાં બેદરકારીપણે ચાલવાથી પણ કેટલીક વખતે મોટા જીવ ચગદાઈ મરે છે અને કેટલીક વખતે વીંછી, સાપ, વગેરે ઝેરી જીવો પગ નીચે આવવાથી તે માણસને કરડે છે તેથી માણસ ઘણી પીડા ભોગવે છે તથા કેટલીક વખતે મરણ પામે છે. માટે હાંડવામાં તથા ખાવા પીવા વગેરેમાં અવલોકન કરવાની ટેવ બહુ કાયદાકારક છે. જીવ જંતુના સંરક્ષણ માટે માનવધર્મ શાસ્ત્ર એટલે મનુસ્મૃતિના છઠ્ઠા અધ્યાયમાં નીચે પ્રમાણે કહ્યું છે:—

“ જીવજંતુના સંરક્ષણ માટે રાત્રે અથવા દિવસે સદા ચાલતી વખતે શરીરને દુઃખ પડતું હોય તોપણ તેણે આસપાસ જોઈને પૃથ્વી ઉપર ચાલવું. ”

આ પ્રમાણે એક કીડીથી તે કુંજર (હાથી) સુધીના તમામ પ્રાણીઓને સરખા ગણી તેમનું સંરક્ષણ કરવું અને તેઓને પણ તેમના આત્મા આપણા આત્મા જેવા જ વહાલા છે એમ ધારી તેઓની હિંસા કરવી નહિ. કારણ કે હિંસા કરવાથી પાપ થાય છે અને તેથી દુર્ગતિ પમાય છે, એવું સર્વ ધર્મનાં શાસ્ત્રોમાં કહેલું છે. આમ છતાં હિંસક લોકો કહે છે કે—અમને હિંસા કરવાથી પાપ થતું

નથી, પરંતુ એ કહેવું તદ્દન સ્વાર્થબુદ્ધિનું અને ભૂલ ભરેલું છે. કારણ કે—“પાપ” શબ્દનો અર્થ “કોઈપણ પ્રાણી-નું અન્યાયથી અહિત કરવું” એવો થાય છે તો તમે દિર્ઘદષ્ટિથી વિચાર કરો કે, હિંસા કરવાથી પ્રાણીનું અહિત થતું નથી? વળી તમે અનીતિ, ચોરી અને વિશ્વાસઘાત કરવામાં પાપ થાય છે એવું તો ખુલ્લી રીતે કહો છો તો શું હિંસા એ અનીતિ નહિ? વળી પ્રાણીઓનું વહાલામાં વહાલું જે જીવિત્વ, તે બળાત્કારે છીનવી લેવું એ ચોરી નહિ? વળી જે પ્રાણીઓ આપણો વિશ્વાસ કરી આપણે વસ્ય વર્તે છે તેનો વધ કરવો એ વિશ્વાસઘાત નહિ? આ ઉપરથી સમજવું કે અનીતિ, ચોરી અને વિશ્વાસઘાત એ ત્રણે ગુન્હા હિંસામાં સમાયેલાં છે માટે હિંસા કરવાથી પાપ થાય છે એ સિદ્ધ છે. વળી તે લોદા કહે છે કે, અમે અમારી માવકાની વસ્તુનો ગમે તે રીતે ઉપયોગ કરીએ તેમાં અમને પાપ શેનું? આ કહેવું પણ તેમનું ભૂલ ભરેલું છે. કારણ કે ધારો કે તમે તમારા પૂત્રને કોઈ નિર્જીવ વસ્તુ લાંબી મુદતના ઉપયોગ સાર આપી પણ તે તેનો એકદમ ગેરઉપયોગ કરી નાશ કરે તો તમે તેને અધરીત કામ કર્યું કહેશો કે નહિ? અને તે જ પ્રમાણે તમને કુદરતે લાંબી મુદત સુધીના તમારા તથા બીજાઓના સુખને સાર બહેલી સજીવ વસ્તુનો એકદમ નાશ કરી માત્ર તમારું જ પેટ ભરો છો તો તે કામ કાણ અધરીત કહેવાય કે નહિ? અને કહેવાય તો તેમાં પાપ શા માટે ન હોવું જોઈએ?

મનુષ્યઘાત.

(૭) આપણે ઉપર મનુષ્ય સિવાનાં બીજાં પ્રાણીઓની

હિંસા નહિ કરવા વિષે લખ્યું, તેવાં પ્રાણીઓની હિંસા કરવામાં રાજ્યપ્રકરણી ગુન્હો ગણાતો નહિ હોવાથી તથા તેમ કરવાથી પાપ થાય છે એવું માંસાહારી લોકો માનતા નહિ હોવાથી તેઓની હિંસા કરતાં તેઓ કાંઈ પણ આચર્યકો ખાતા નથી. પરંતુ મનુષ્યઘાત કરવામાં રાજ્યપ્રકરણી ગુન્હો ગણાતો હોવાથી તથા તે કરવામાં પાપ થાય છે એવું ઘણા લોકો માનતા હોવાથી મનુષ્યઘાતના કેશ ક્વચિત્ જ બનેછે.

મનુષ્યઘાતના મૂખ્ય પ્રકાર ત્રીયે પ્રમાણે થઈ શકે:—

(૧) રૂબ. (૨) મનુષ્યબલીદાન.

(૩) સતિ થવું. (૪) આત્મઘાત કે આપઘાત.

(૫) ગર્ભપાત અને બાળહત્યા.

(૧) રૂબ:—આગળ મુસલમાન વગેરે રાજ્યોના અમલમાં ઠગારા, લૂંટારા, ચોર, વ્યભિચારી, દેવી વગેરેથી માણસોનાં ખૂન ઘણાં નીપજતાં હતાં, પણ હાલ આ મહા પ્રતાપી અને સુધરેલા ઇંગ્રેજ રાજ્યનો અમલમાં પાકો બદોબસ્ત હોવાથી ઘણાં જ થોડાં ખૂન થતાં જોવામાં આવે છે. ખૂની માણસને રાજ્યકર્તા તરફથી દેહાંત (જીવથી મારી નાખવા) ની શિક્ષા કરવામાં આવેછે, અને તે ઉપરાંત મુઆ પછી રૈરવનકંતી શિક્ષા ભોગવવી પડેછે. આવી રીતે મનુષ્યભવ રૂપી મહા મણીનો નાશ કરનાર મનુષ્યને, પોતાનો અમર આત્મા પારકા હાથે તિવ્ર વેદના ભોગવી બળાત્કારે તજી દેવો પડે છે તથા મુઆ પછી રૈરવનકંતું

---

* રાજ્યકર્તાએ ખૂની માણસને જીલ્લ માણસો એવું કામ ન કરે તે માટે યોગ્ય શિક્ષા તો કરવી જોઈએ જ પણ દેહાંત (જીવથી મારવા) ની શિક્ષા માટે કેટલાક વિદ્વાનો વાધો લેછે. ફ્રાંસીની શિક્ષા માટે બેકેરીઆ, વાઇકોફી-

અસંખ્ય વર્ષો સૂધીનું દુઃખ વેઠવું પડે છે. માટે હે મનુષ્ય ! આ સંસારના થોડા સુખના માટે આવું અગાધ દુઃખ શા માટે ભાગી લેવું ? ખીજને મારી તું તારી ખૂરી મતલબ પૂરી માડવા ઇચ્છે છે પણ પ્રથમ તો તારા આયુષ્યનો જ નીરધાર ક્યાં છે ? કાલની અણી ઉપર પડેલા કાકળના ટીંપા જેવું તારું આયુષ્ય અસ્થિર છે કારણ કે કાળરૂપી બાજ તારા માથા ઉપર લમ્યાં કરે છે. કદાપિ મનુષ્યઘાત કરવાથી તને ચક્રવર્તનું આખું રાજ્ય તથા ઇંદ્રનું ઇંદ્રાશન મળતું હોય તથા કોઈ દેવાંગના વરતી હોય તોપણ શું થયું ? એ સુખ આગળ ખૂન કર્યાની શિક્ષાની વેદના કોડો ઘણી વધારે છે. માટે કોઈપણ મનુષ્યે કોઈપણ કારણથી કદી પણ માણસનું ખૂન કરવું નહિ. એક કોડી પેદા કરવા જતાં પારસ-મણી ગુમાવીએ એવો ઉઘમ શા માટે કરવો જોઈએ ?

(૨) મનુષ્ય વલ્લિદાનઃ—દેવને પ્રસન્ન કરવાને

લનાગરી, મોનેસ્ટક, ટરગોટન તથા ક્રેન્કલીન વગેરે વિદ્વાનો તથા રાજ્યદારી પુરૂષો પોતાના મનજૂત અભિપ્રાય બહાર કરી ગયા છે કે—“ ધર્મને અગ્રસ્થાને મૂકનારી સુધરેલી પ્રજાઓએ ફ્રાંસીની શિક્ષાપર સદાને માટે પૂજો મૂકવો ઘટે છે. ખૂન સાટે ખૂન લેવાનો આ કાયદો બહુ જ અપવિત્ર છે. ફ્રાંસી દેવાનો દેખાવ જોઈ માણસોના મનપર તરેહવાર લતની ખરાબ અસર થાય છે ને માણસોમાં તેથી ધાતકીપણ વધી જાય છે. મનુષ્યનો જન લેવાની સત્તા કુદરતના હાથમાંથી છીનવી પોતાના હાથમાં લેવામાં મનુષ્ય મિત્ર મોટી જોખમદારી પોતાના માથે ખેંચી લે છે. મનુષ્યના મરણનો સમય થયા પહેલાં તેનો બળાતકારે જન લેવો એ ધાતકીપણ ગણવું જોઈએ. અને આ પ્રમાણે તેનો જન લેવાથી તે ખૂનના ગુન્હાથી મુક્ત થતો નથી. ખૂનનો ગુન્હો ખૂનીના નેત્રમાંથી પડતાં આંસુથી ધોવાવો જોઈએ. ખૂન કરી લોહી રેડવાનો ગુન્હો કોઈ ફ્રાંસી દેવ વિશેષ

અર્થે જેમ યજ્ઞોમાં પશુનો હોમ કરવાનો રીવાજ હતો, તેવી જ રીતે અગાઉ માણસનો હોમ કરવાનો રીવાજ હતો તેને મનુષ્ય બળિદાન કહેછે. સાવ તવાડીમાં, કરાડા^૧ નામે એક બ્રાહ્મણ જાતિમાં તથા ઓઢીઆ પ્રાંતમાં રહેનાર કંધ લોકોમાં^૨ પોતાના દેવને મનુષ્યબળિદાન દેવાનો ચાલ હતો, તે ઇંગ્રેજ સરકારે બંધ પાડ્યો છે. જેવી રીતે ખૂન કરનાર રાજ્યકર્તાનો અને કુદરતનો ગુન્હેગાર છે. તેવીજ રીતે મનુષ્યબળિદાન દેનાર પણ એ બંનેનો ગુન્હેગાર છે માટે આત્મ મહા પાપી કામ કોષ્ટએ કરવું નહિ.

(૩) સતિ થવું:—સ્ત્રીએ પોતાના સ્વામિના મૃત્યુ પાછળ તેનું માથું ખોળામાં લેઈ તેની ચિતામાં બળી મરવું તેને “સતિ થવું” કહેછે. સલયુગમાં કદાપિ એ ચાલ સારો લાગતો હશે પણ હાલમાં એ ચાલ નુકશાન લરેલો લાગવાથી ઇંગ્રેજ સરકારે (લોર્ડ વિલિયમ બેન્ટકે) ઇ. સ. ૧૮૨૯ માં બંધ પાડ્યો છે. જે એ ચાલ બંધ ન પાડ્યો હોત તો હાલમાં કેટલીયેક વિધવાઓને આબરૂ અર્થે

લોહી રેડવાથી ધોવાનાર નથી અને તેથી પાપનું નિવારણ થયું એમ સમજવાનું નથી. માટે ખૂનીને એવી શિક્ષા કરવી જોઈએ કે જેથી કરીને પોતાના ગુન્હાના પાપ વિષે વિચાર કરવાનો તથા સુકૃત કરી પાપ ધોવાનો તેને વશ્યત મળે. ” સોળંકી વંશના ‘મૂળરાજ્યે’ રાજ્યાસન મેળવવા માટે પોતાનાં મોસાળિયાંના પ્રાણ લીધા હતા. તેનો તેને ઘડપણમાં બહુ પસ્તાવો થયો અને તે પાપથી મુક્ત થવા તેણે હત્તરમાંથી બ્રાહ્મણોને તોડાવીને બહુ પુણ્યદાન કીધું. કહેછે કે, રૂશીઆના રાજ્યમાં કોઈપણ માણસને ફાંસી દેવામાં આવતી નથી.

૧ એ ચાલ ઇ. સ. ૧૮૦૮ માં બંધ પાડ્યો.

૨ એ ઇ. સ. ૧૮૩૫ માં બંધ પાડ્યો.

પોતાની ઈચ્છા નહિ છતાં જળી મરવાની અસહ્ય વેદના વેઠવી પડત અને મુઆ પછી આત્મઘાતના ગુન્હાની શિક્ષા ભોગવવાને (દુર્ગતિ પામવાને) પાત્ર થવું પડત. જેમ ક્રોધ-વેશમાં માણસ, મરણની પીડાની દરકાર નહિ રાખતાં ક્રૂર પડી કે જીજી રીતે પ્રાણુ લાગ કરેછે, તેમ શૂરાવેશમાં આવેલી વિધવા સ્ત્રી પણ અગ્નીમાં જળી પોતાનો પ્રાણુ લાગ કરેછે. પણ ખરૂં જોતાં એ કુદરતી નિયમ પ્રમાણે મરણ થયેલું ગણાય નહિ. માટે આવી રીતે જળાત્કારે પ્રાણુ લાગ કરી સતિનું ગિરદ મેળવ્યા કરતાં મરણનો સમય આવતાં સુધી શિયળવૃત્ત પાળી તથા સત્કર્મો કરી સતિ કહેવરાવવું એ જ ઉત્તમ છે.

(૪) આત્મઘાત કે આપઘાત:—તેનો અર્થ; માણસ પોતાનો પ્રાણુ જળાત્કારે પોતાની મેજે તજી દેછે તે. આને માટે કેટલાક એમ ધારેછે કે, મનુષ્ય પોતાના દેહનો માલિક છે, તો પોતાના દેહનો ઘાત કરવામાં પાપ નથી. આ ધારવું કેવળ ભૂલ ભરેલું છે. કારણકે દેહને ઉત્પન્ન કરવાની સત્તા કુદરતના હાથમાં છે તો તેનો નાશ કરવાની સત્તા પણ તેના જ હાથમાં છે તેમ છતાં તેના નિયમનું ઉલ્લંઘન કરી, મનુષ્ય જેવા વિચારવત પ્રાણીએ ક્રોધને આધિન થઈ પોતાનો પ્રાણુ જળાત્કારે તજી દેવો (આત્મઘાત કરવો) એ ધણું જ પાપી કામ છે, શાસ્ત્રમાં કહ્યુંછે કે, “આત્મઘાતી મહાપાપી” વળી કેટલાક કહેછે કે, આત્મઘાત કરનાર એક ભવનું દુઃખ વેદવાની શિક્ષાનું ઉલ્લંઘન કરવાથી જીજી સાત ભવ એવાંને એવાં દુઃખ ભોગવવાની શિક્ષાને પાત્ર થાયછે મતલબ કે આત્મઘાત કરનારના સાત ભવ એવાં ને એવાં દુઃખમાં જાયછે. સમજ્ય ગમે તેટલું દુઃખ પડે તો પણ ‘કર્મો કર્મનું ફળ ભોગવવાનું છે’ એમ ધારી આત્મ-

ધાત કરવો નહિ. કહેવત છે કે— “ શું આવતી ધાડે વિષ ખવાય કે ? ” જે ખાઈએ તો આપણું ધન જાય અને આપણો પ્રાણ પણ જાય માટે આવું સાહસ કામ કોઈ માણસે કરવું નહિ. દુઃખ અને દુશ્મન એ બંને એક જ પંક્તિનાં છે. તેઓનો સ્વભાવ એવો છે કે, તેઓનાથી ડરી પાછાં પગલાં ભરીએ તો તેઓ જેસથી સામાં ધસી આવેછે, અને તેના સામા થઈએ તો દૂર પલાયન કરી જાયછે. માટે આપધાત નહિ કરતાં હિમ્મત રાખી દુઃખ દૂર કરવા પ્રયત્ન કરવો.

નિર્ધન અને અભણ લોકો કરતાં ગૃહસ્થ અને સુધ-
રેલા* લોકોમાં આત્મધાતથી વધારે મરણ થયેલાં સાંભળ-
વામાં આવે છે. ધન ખોવાના કે કાંઈ આશત આવવાના
કે આરંભેલા કામમાં નાઉમેદ થવાના સળખથી તેઓ કોઈ
પ્રકારનું વિષ ખાઈને કે ખીજી કોઈ જળસ્થળમાં પડવું મૂ-
કીને કે ગળાફાંસો ખાઈને કે કોઈ રીતે તરફડીઆં
મારી બળાઉંટકારે પોતાની અમૂલ્ય મનુષ્યાદેહીનો વિનાશ ક-
રેછે. શું તેઓ એમ ધારતા હશે કે આથી અમે દુઃખથી
મુક્ત થઈશું અથવા અમને સ્વર્ગસુખ મળશે ? પણ અરે
એ ધારણા તદ્દન ખોટી છે. જેમ કોઈ કેદી કેદમાંથી નાશી
જાયછે તો વધારે શિક્ષાને પાત્ર થાયછે તેમ આત્મધાત
કરનારો પણ વધારે શિક્ષાને પાત્ર થાયછે.

(૫) ગર્ભપાત કે બાલહત્યા:—ઉંચ સાતિની વિ-
ધવા સ્ત્રીઓ વ્યભિચાર કરતાં ગર્ભ ધારણ કરેછે તો તે-
ઓ પોતાની આયુષ ન જાય તેને માટે ગર્ભ પાડવાના

* એક વર્તમાન પત્રમાં લખ્યું છે કે— “ ફ્રાન્સમાં સને
૧૮૯૦ ના વર્ષમાં આશરે આઠ હજાર આત્મહત્યાઓ
થઈ હતી. ”

ઉપાયો કરેછે. તેવા ઉપાયો કરતાં ફેટલીક વખતે તેઓ મરણ પામેછે. વળી ગર્ભપાત કરવો એ પણ મોટું પાપ છે, કારણ કે ગર્ભમાંથી બાળક ઉત્પન્ન થાય છે. ઉપાયો કરતાં ગર્ભપાત થતો નથી ત્યારે તેઓ છાની રીતે બાળકને જન્મ આપેછે અને પછી તે બાળકને કોઈ ન દેખે તેવી રીતે ફૂવા, નદી વગેરેમાં નાખી દેછે. “બાળહત્યા” એ પણ મોટામાં મોટી હત્યા છે તેથી લોકોમાં “બાળહત્યા, સ્ત્રીહત્યા” અને ગોહત્યાનું પાપ” મોટું ગણાયછે. માટે આવું ગર્ભપાતનું કે બાળહત્યાનું કામ કોઈ સ્ત્રીએ કરવું—કરાવવું નહીં. આ પાતિક અટકાવવાનો સહુથી સરસ ધલાજ એ છે કે જે વિધવાઓથી વૈધવ્યપણું ન પળી શકે તેઓએ પોતાની જાતના પુરુષથી પુનર્લગ્ન કરી દેવું કે જેથી તેઓને આવું નિર્દય ક્રમ કરવાની જરૂર રહેશે નહિ.

હિંસા અને છપ્પતદાનનું ફળ.

ઉપર લખેલી સઘળી હકીકતથી વાંચનારના સમજવામાં આવ્યું હશે કે કોઈપણ (બીજા) પ્રાણીના દેહનો અથવા પોતાના દેહનો નાશ કરવો એ “પ્રાણી હિંસા” ગણાયછે. એ હિંસાના કામને સર્વ ધર્મનાં શાસ્ત્રોમાં સર્વ પાતિક કરતાં મોટામાં મોટું પાતિક ગણેલુંછે, જૈન શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે:—

દાહરો.

હિંસા દુઃખની વેલડી, હિંસા દુઃખની બાણ;
અનંત છવ નરકે ગયા, હિંસાના ફળ જાણ.
વળી પુરાણમાં કહ્યું છે કે:—

શ્લોક.

સ્વલ્પાયુર્વિ કલો રોગી વિચક્ષૂર્વાધિરઃસ્વલુ ।
વામનઃ પામનઃ પંદો જાયતે સમવે મવે ॥

અર્થ.

જીવહિંસા કરનારો ભવ ભવને વિષે થોડા આયુષ્ય-
વાળો, ધહેલો, રોગી, અંધ, બહેરો, વામણો, કુષ્ટરોગી
(કોડીઓ) અને નપુંસક થવા પામે.

માટે મનુષ્યે કદી પણ કાંઈપણ પ્રાણીની હિંસા કરવી
નહિ પણ પોતાના પ્રાણની પેઠે સર્વ પ્રાણીઓના પ્રાણને
ગણી તેઓના ઉપર દયા રાખવી. અને કાંઈ હિંસા કરતું હોય
તો તેને જીવતદાન આપવા (જીવથી બચાવવા) પ્રયત્ન કરવો
કારણ કે જીવતદાન સર્વ દાનથી શ્રેષ્ઠ છે. શ્રી મહાભારતના
અનુશાસન પર્વમાં કહ્યું છે કે:—

શ્લોક.

પ્રાણ દાનાત્પરં દાનં નમૂતં ન ભવિષ્યતિ ।

નહ્યાત્મનઃ પ્રિયતરં કિંચિદસ્તીહ નીશ્ચિતમ્ ॥

અર્થ.

પ્રાણ દાનથી ખીજું શ્રેષ્ઠ દાન થયું નથી અને થશે
પણ નહિ; કેમકે આલોકમાં આત્માથી અધિક વહાલું
ખીજું કાંઈ નથી એ નિશ્ચય છે. વળી પુરાણમાં કહ્યું છે કે:—

શ્લોક.

પ્રકતઃ કાંત્વન્તો મેર્લ્લહુરત્ના વસુંધરા ।

પ્રકતો ભયમીતસ્ય પ્રાણિનઃ પ્રાણરક્ષણં ॥

અર્થ.

એક પાસે કાંઈ મેરૂ પર્વત જેટલું સુવર્ણ (સોનું)
અને રત્ન ભરી આખી પૃથ્વી દાન દે, અને કાંઈ જીવ એક
જીવનું દાન દે (જીવથી બચાવે) એ જેઉ દાન મધ્યે
જીવતદાનનો દેનાર અધિક બાળુવો.

હિંસા નહિ કરવા વિષે બોધ.

*ગરબી.

(અલખેલીરે અંગેમાત જોવાને જઈએ. એ રાગ.)

જે દિલના ઝહાપણુદાર, દિલમાં દયા ધરો;

જીવતા જીવનો સંહાર, કદીએ કેમ કરો. ટેક.

આપણને જીવવાની આશા, જીવમાં રહેછે જેમરે;

પ્રાણી સૌને પણ જીવવાની, આશા રહેછે એમ-દિલમાં ૦ ૧

ત્રાસે નાસે અને તરફડે, અતિ દુઃખથી અકળાયરે;

જેવી આપણને અંગે પીડા, એવી એને થાય-દિલમાં ૦૨

હિંદુ, મુસલમાન, પારસી, ખ્રીસ્તી ખરા ગણાયરે;

સૌનાં શારત્રોમાં હિંસાનો, દોષ લખ્યો દેખાય-દિલમાં ૦૩

માંસ ન ખાવું માણસ જાતે, જીવરે શાસ્ત્રો એમરે;

તો તે આજ્ઞા ઝટ તોડીને, કરીએ એવું કેમ-દિલમાં ૦૪

દયા ન દીસે દિલમાં જેને, જન નહિ માણસ જાતરે;

વિવેક રાખી વાત વિચારો, લલા થઈને બ્રાત-દિલમાં ૦૫

વિવેકવંત વિલાયતમાં પણ, જે છે જનો સુખજીરે;

માંસ કદી મુખમાં નથી લેતા, પરના હરવા પ્રાણુ-દિલમાં ૦૬

પરના પ્રાણુ હરી પોતાના, પોષેછે જે પ્રાણુરે;

મુવા પછી તેવા માણસનું, કેમ થશે કલ્યાણુ-દિલમાં ૦૭

ભાર ધણો પશુ ઉપર ભરીને, મારેછે વળી મારરે;

દુર્બળ પશુનું દુઃખ ન જાણુએ તો પાપ અપાર-દિલમાં ૦૮

ખાવાની તો ખજાર ન રાખે, પાણી તકે ન પાયરે;

તો તેના નિસાસા લાગે, વિશેષ વિધનો થાય-દિલમાં ૦૯

* આ ગરબી કવિશ્વર દલપતરામે ખાસ આ પુસ્તક માટે જ રચી મોકલી હતી.

સરકારે ચોપડીઓ સાતે, બનાવી બાળક માટરે;
 પ્રાણીને પીડા ન કર્યાનો, ઘણો લખ્યોછે ઘાટ-દિલમાં ૦૧૦
 ભિત્તમ ધર્મ અહિંસા કરો, ગણુતાં એમ ગણાયરે;
 હિંસા એજ અધર્મ અતિશે, જોતાં એમ જણાય-દિલમાં ૦૧૧
 પવિત્ર ભવ માણસનો પામી, કરો વિચારી કામરે;
 જેથી સ્વર્ગ-વિષે સુખ પામો, દાખે દલપતરામ-દિલમાં ૦૧૨

પ્રકરણ ૩ જી.

પ્રાણીખોરાક અથવા માંસભક્ષણ
 નિષેધ વર્ણન.

પણું શરીર એક જાતનું યંત્ર છે. યંત્રનો અ-
 મુક ભાગ તેની ગતિને લીધે ધસાયછે, તેમ
 આપણા શરીરના અવયવો શ્રમથી ધસાયછે,
 એ ધસારાની જગા પૂરી પાડવા માટે આ-
 પણે ખોરાક ખાવાની જરૂર છે.

ખોરાકમાં જૂદા જૂદા પ્રકારના એવા પદાર્થો હોવા
 જોઈએ કે તે શરીરના દરેક અવયવોને પુષ્ટી આપી શરી-
 રમાં બળ તથા ગરમી ઉત્પન્ન કરી શકે. (૧) નાઈટ્રો-
 જનવાળા પદાર્થો શરીરનું બાંધકામ કરે છે. (૨)

કારણન વાળા પદાર્થો શરીરમાં ગરમી પેદા કરેછે તથા ગરમી જળવાી રાખે છે તથા તેલવાળા પદાર્થો ચરબી પેદા કરેછે. (૩) જૂદી જૂદી જાતના ખારો પણ ઉપયોગી છે. સોડા અને પોટાસના ખારો જૂદા જુદા રસોની વૃદ્ધિ કરેછે અને લોહીને પુષ્ટી આપેછે. લાઘમના ખારો હાડકાંને જોડતો નક્કર પદાર્થ પૂરો પાડેછે અને મજબૂતી આપેછે.

આપણો મૂખ્ય ખોરાક વનસ્પતિનો એટલે જાતજાતનાં અનાજ, લાજપાલો અને ફળ ફળાદિ વગેરેનો છે તેમ જ દૂધ અને તેથી ઉત્પન્ન થતાં દહીં, ઘી, મલાઇ અને છાશ વગેરે પદાર્થોનો છે. તેમાં ઉપર લખેલા બધા તત્વો સમાયેલાછે તેથી આપણા શરીરનું પોષણ કરવાને આ ખોરાક પૂરતો છે. તેમ છતાં આ દેશમાં ક્ષત્રીઓ તથા કોળી, વાધરી વગેરે નીચ વર્ણના હિંદુઓ, મુસલમાનો, પારસીઓ તથા ઇંગ્રેજો વગેરે, જન્માવરોના માંસનો ખોરાક ખાયછે. તે તદ્દન ગેરવ્યાજબી અને નુકશાનકારક છે. કારણ કે માંસ મેળવવા માટે પ્રાણીઓની હિંસા કરવી-કરાવવી પડેછે તેથી તે પ્રાણીઓનું તથા આપણું અહિત થાયછે જેનું જ્ઞાન આપણે આગળ બીજા પ્રકરણમાં આપી ગયા છીએ. અને વનસ્પતિ ખોરાક ખાવામાં કોઈપણ પ્રાણીનું તથા આપણું કોઈપણ પ્રકારનું અહિત થતું નથી તો મનુષ્ય જેવા વિચારવંત પ્રાણીએ આવો વનસ્પતિનો ઉત્તમ અને નિર્દોષ ખોરાક તજી, માંસનો અધમ અને દોષિત ખોરાક શા માટે ખાવો જોઈએ ?

માંસ ખાનારાઓને શાક લાજ વગર સુદૃઢ ચાલતું નથી. તેઓને ડૉક્ટર ફરમાવેછે કે માંસની સાથે શાકલાજ ખાવી, નહિતો (Scurvy) 'સ્કરવી' એટલે રક્તપીત

જેવું એક દરદ તેઓના શરીરપર ઉભરાઇ આવશે. આ દરદ ઉભરાઇ આવવાનું કારણ ડોક્ટરો એવું બતાવે છે કે, માંસમાં મનુષ્યપોષણના અર્થે (Starch—sugar) સ્ટાર્ચ-સુગર નામના અગત્યના તત્વોની ગેરહાજરીથી છે. આ ઉપરથી સિદ્ધ થાય છે કે કુદરતની નેમ મનુષ્યને માંસના ખોરાક ઉપર ઉધારવાની નથી; જો તેમ હોત તો તેના પોષણના અર્થે માંસના ખોરાકમાં આ ઉપયોગી તત્વોની ખોટ કુદરતે રાખી નહિ હોત. વનસ્પતિ ખોરાકપર નિર્વાહ કરનારાઓથી માંસ વગર સહેલાઈથી જીવી શકાય છે. પણ માંસ લક્ષ કરનારાઓથી વનસ્પતિના ખોરાક વગર સહેલાઈથી જીવી શકાતું નથી. એકલો વનસ્પતિનો ખોરાક સલામતી ભરેલો છે પણ એકલો માંસનો ખોરાક સલામતી ભરેલો નથી. માંસને * લુંજતી વખત જે દુર્ગંધ નીકળે છે તે મનુષ્યના મુઠ્ઠાને મસાણામાં અગ્નિદાહ દેતી વખત નીકળતી બદબોને મળતી આવે છે; પણ મસાલા વગેરેથી આ દુર્ગંધ ઢંકાઇ જાય છે. માંસ ખોરાકમાં એવા કાષ્ઠ તત્વો નથી કે જે વનસ્પતિ પદાર્થોમાંથી મળી આવતા નથી. વનસ્પતિ ખોરાક સારી રીતે કૌવત આપે છે તેમ જ સૈકડો જાતની લીલી અને સૂકી તરકારી પણ ઓછા-વત્તા પ્રમાણમાં કૌવત આપે છે. તથા તેમાંની કેટલીક તો માંસના ખોરાક કરતાં વધારે પુષ્ટી આપે છે તથા ત્રણ ગણી વધારે સોંધી મળે છે. દૂધ, દહીં, માખણ, મજાણ, ઘી અને જાશ, આ જનવરી (જનવરમાંથી ઉત્પન્ન થયેલા) પદાર્થો હોવા છતાં તે ખાવામાં અડચણ નથી કારણ કે તે મેળવવાને જનાવરોની હિંસા કરવામાં આવતી નથી. મનુષ્યના શરીરને પુષ્ટી આપવાને દૂધનો પદાર્થ કાંઈ કમ નથી. દૂધના

ઉત્તમ ખોરાકમાં પુષ્ટી આપનાર જૂદા જૂદા તત્ત્વો સરખા પ્રમાણમાં સમાયેલા છે. માંસખોરાકમાં વનસ્પતિખોરાકની પેઠે સર્વ તત્ત્વો સમાયેલા નથી. વળી માંસનો ખોરાક વનસ્પતિખોરાક કરતાં મોંઘો પડેછે. કેટલીએક વખત માંસાહારીઓનાં શરીરનો બહારનો દેખાવ તંદુરસ્ત માલુમ પડેછે, પણ તેઓનો અંદરનો સંયો બગડી ગયેલો અથવા સડેલો હોયછે. આવા બહારથી તંદુરસ્ત દેખાવનાં માણસોનાં અકાળ મૃત્યુના સમાચાર ઘણી વખતે આપણે સાંભળીએ છીએ. તો શા માટે આવો રોગિષ્ઠ માંસનો આહાર લેધ માનવીઓએ પોતાનું શરીર બગાડવું જોઈએ ?

હે માંસાહારી સુધક માનવીઓ ! તમે સંડાસમાં દીસાએ (ખરચુ) જતાં તથા દુર્ગંધવાળી વસ્તુની પાસે થઈને જતાં, નાક આડું લૂગડું રાખીને છીટ ! છીટ ! કરતા ચાલોછો તથા ખાવા સાફ આણેલો વનસ્પતિ પદાર્થ કાઢી કે બગડી ગયો હોય તો તેના ઉપર અભાવ કરી ફેંકી દોછો; તો આવા મળ મૂત્ર, લોહી, ખર અને હાડકાંથી ઉત્પન્ન થયેલા દુર્ગંધવાળા માંસના ખોરાક પર તમને અભાવ કેમ થતો નથી ? તેની તમને દુર્ગંધ કેમ આવતી નથી ? શું કુદરતે તમારા માટે આ સિવાય બીજો સુગંધમય, સ્વાદિષ્ઠ અને ગુણકારી ખોરાક બનાવ્યો નથી ? રળીઆમણાં ખેતરોમાં તરેહ તરેહનાં અનાજ, અને મનોરંજક બાગ બગીચામાં સેંકડો જાતનાં ફળો અને ફળ ફળાદિ, કુદરતની અવલ બક્ષીસ તરીકે ઝાડો પર પાકીને તમારે ખાવા સાફ જુલાઈ રહ્યાં છે, તથાપિ આવા માંસના નજીસ (ખરાબ) ખોરાક ઉપર શું મોહિત થઈ રહ્યાં છો ?

માંસનો ખોરાક એ શું છે તે સંબંધી જ્ઞાન મેળવ્યું નથી અથવા તો જ્ઞાન મેળવ્યા છતાં બેદરકાર રહોછો ત્યાં

સૂધી આ નજીસ (ખરાબ) ખોરાક ખાવામાં મળ માનોછો. નાનાં બાળકથી તે સો વર્ષનાં ઘરડાં માણસો સહ્યાં પ્રાણીઓના છુક્કા કે ગુરદા ખાવાની ઇચ્છા કરે છે અને તે મળે છે તો તેને હુંજ તથા તળી કે રાંધીને ખુશી થતાં થતાં ખાય છે, પણ અરે તે શું ખાયછે ? મળમૂત્રથી ભરેલાં ચામડાં, બગડેલાં લોહીવાળાં છિછડાં, અને કદી કદી તો પરમીઓ, ટાંકી, પથરી અથવા રેતીથી બગડેલાં લોહી, પર, અથવા રસીને ખાય છે !!!

હવે ગુરદા કે છુક્કા એ શું છે ? એ ખારીક નળી-ઓનો બનેલો છે. એ નળીઓની આસપાસ લોહીની જાળો બંધાયેલી હોય છે, અને તે વાટે ખોરાકમાંથી લોહી બનતાં નકામો પડેલો પ્રવાહી પદાર્થ સૂકાઈને બહાર આવે છે. ગુરદાની અંદર એક વચ્ચેથી ખાંડો જણાય છે, હાં એક દીવાસળી જેટલી જાડી નળી રહેછે. તે નળી વડે ગુરદામાં ચુસાઈ આવતું મૂત્ર ટપક ટપક થતું પિસાબના ડૂંકામાં આવેછે. પેટમાં ખોરાક જઈ, તેનો જમારે અન્નરસ થઈ જાયછે, સારે આપણા કાઠામાં રહેલા દરેક અવયવે પોત-પોતાનું કામ બજાવેછે. જેવું કે અન્નરસમાંથી કલેજનું પિત્ત પેદા કરેછે, હોજરીની રવાંટી જેવી નળીઓ જઠર-રસ પેદા કરેછે, ફેફસું લોહી સાફ કરેછે, અંતઃકરણ બધે લોહી પહોંચાડેછે, અને ગુરદા પ્રવાહી પદાર્થને બંધાવી સૂંઢોની માફક ચૂસી ચૂસીને નકામું પાણી ડૂંકામાં ઉતારેછે. હવે આ ગુરદા નીરોગી જ હશે તેની ખાત્રી શી ? પરમિયો, ટાંકીની અસર, પથરી, રેતી, મીઠો પિસાબ અથવા બીજા રોગો જે આપણે ધણા માણસોમાં થોડાં કે ધણા બીજા કોઈ રોગના પટ સાથે દેખીએ છીએ તે તેઓમાં શું અણુદીઠ નહિ રહ્યા હશે ?

અગ્નિ અને બેદરકાર માણસો સમજે છે કે, આ માંસના યુક્ત શેરડીના સાંઠાની માફક ખાઉં છું, તેનો મીઠો રસ મને મધની માફક જીભને લેહેડત આપે છે; પણ આ મધમાં કાંઈક ઝેરની લપટ છે, તેનું તેઓને ભાન નથી. ઘણાંક સમજી અને ઉમરે પહોંચેલાં માણસો સદૈવ યુક્ત ખાવાને અગ્નિ માણસોને મના કરે છે ને કહે છે કે તેથી પીશાબમાં પથરી થશે.

ઉપર પ્રમાણે માંસના ખોરાકમાં ગેરફાયદા છે તેમ છતાં, જેમ ખેતરમાંથી કાકડી, ચીલડાં કે તડખૂચને તોડી લાવી, મનપસંદ રીતે કાપી, મરી, મસાલો ભરી ખાય છે, તેમ બિચારાં નિર્દોષ પ્રાણીઓનાં શરીરનો ઉપયોગ કરે છે ! પણ એ શરીરમાં માણસના આત્મા જેવો જ આત્મા રહેલો છે તેનું તથા એ ખોરાક રોગિષ્ઠ અને નુકશાનકારક છે, તેનું તેઓને તે વખતે બીલકુલ ભાન રહેતું નથી. માંસ ખોરાકનાં દૂષણો તથા તે ખાવાથી થતા રોગોનું એકંદર ટીપણુ આ નીચે આપીએ છીએ:—

(૧) માંસ દેખાવમાં અસ્વચ્છ, કમકમી ઉપજે એવું અને બદબો (ખરાબ વાસ) વાળું છે.

(૨) તે ઝાઝી મુદત રહી શકતું નથી; સડી જાય છે.

(૩) તે અનાજ કરતાં મોંઘું પડે છે.

(૪) તે ખાવાથી નીતિમાં બીગાડ થાય છે અને ઉડાઉ તથા દારૂના વ્યસની થવાય છે.

(૫) માણસ જેમ વનરપતિ ખોરાક ઉપર આરામ્ય સ્થિતિમાં જીવી શકે છે તેમ એકલા માંસના ખોરાક ઉપર જ સાંખી મુદત સુધી તેવી સ્થિતિમાં જીવી શકતું નથી.

(૬) તે ખાવાથી ક્ષય, ગંડમાલ, રક્તપિત્ત, વાતપિત્ત,

સૂધી આ નજસ (ખરાબ) ખોરાક ખાવામાં મળ માનોછે. નાનાં બાળકથી તે સો વર્ષનાં ધરડાં માણસો સહ્યાં પ્રાણીઓના છુક્કા કે ગુરદા ખાવાની ઇચ્છા કરે છે અને તે મળે છે તો તેને લુંછ તથા તળી કે રાંધીને ખુશી થતાં થતાં ખાય છે, પણ અરે તે શું ખાયછે ? મળમૂત્રથી ભરેલાં ચામડાં, બગડેલાં લોહીવાળાં છિછડાં, અને કદી કદી તો પરમીઓ, ટાંકી, પથરી અથવા રેતીથી બગડેલાં લોહી, પદ્મ, અથવા રસીને ખાય છે !!!

હવે ગુરદા કે છુક્કા એ શું છે ? એ ખારીક નળી-ઓનો બનેલો છે. એ નળીઓની આસપાસ લોહીની જાળો બંધાયેલી હોય છે, અને તે વાટે ખોરાકમાંથી લોહી બનતાં નકામો ગડેલો પ્રવાહી પદાર્થ સૂકાઈને બહાર આવે છે. ગુરદાની અંદર એક વચ્ચેથી ખાંડો જણાય છે, સાં એક દીવાસળી જેટલી જાડી નળી રહેછે. તે નળી વડે ગુરદામાં ચુસાઈ આવતું મૂત્ર ટપક ટપક થતું પિસાબના ડૂંકામાં આવેછે. પેટમાં ખોરાક જઈ, તેનો જ્યારે અત્તરસ થઈ જાયછે, ત્યારે આપણા કાઠામાં રહેલા દરેક અવયવે પોતા-પોતાનું કામ બજાવેછે. જેવું કે અત્તરસમાંથી કલેજનું પિત્ત પેદા કરેછે, હોજરીની રૂવાટી જેવી નળીઓ જઠર-રસ પેદા કરેછે, ફેફસું લોહી સાદુ કરેછે, અંતઃકરણ બધે લોહી પહોંચાડેછે, અને ગુરદા પ્રવાહી પદાર્થને બંબાની સૂંઢોની માફક ચૂસી ચૂસીને નકાસું પાણી ડૂંકામાં ઊતારેછે. હવે આ ગુરદા નીરોગી જ હશે તેની ખાત્રી શી ? પરમિયો, ટાંકીની અસર, પથરી, રેતી, મીઠો પિસાબ અથવા બીજા રોગો જે આપણે ઘણા માણસોમાં થોડા કે ઘણા બીજા કાંઈ રોગના પટ સાથે દેખીએ છીએ તે તેઓમાં શું અલ્પદીઠ નહિ રહ્યા હશે ?

અજ્ઞાન અને બેદરકાર માણસો સમજે છે કે, આ માંસના ખુશ્કા શેરડીના સાંઠાની માફક ખાઉં છું, તેનો મીઠો રસ મને મધની માફક જીભને લેહેજત આપે છે; પણ આ મધમાં કાંઈક ઝેરની લપટ છે, તેનું તેઓને ભાન નથી. ધણાંક સમજી અને ઉમરે પહોંચેલાં માણસો સફેદ ખુશ્કા ખાવાને અજ્ઞાન માણસોને મના કરે છે ને કહે છે કે તેથી પીશાબમાં પથરી થશે.

ઉપર પ્રમાણે માંસના ખોરાકમાં ગેરફાયદા છે તેમ છતાં, જેમ ખેતરમાંથી કાકડી, ચીલડાં કે તડખૂચને તોડી લાવી, મનપસંદ રીતે કાપી, મરી, મસાલો ભરી ખાય છે, તેમ બિચારાં નિર્દોષ પ્રાણીઓનાં શરીરનો ઉપયોગ કરે છે !! પણ એ શરીરમાં માણસના આત્મા જેવો જ આત્મા રહેલો છે તેનું તથા એ ખોરાક રોગિષ્ટ અને નુકશાનકારક છે, તેનું તેઓને તે વખતે ખીલકુલ ભાન રહેતું નથી. માંસ ખોરાકનાં દૂષણો તથા તે ખાવાથી થતા રોગોનું એકંદર દીપણુ આ નીચે આપીએ છીએ:—

(૧) માંસ દેખાવમાં અસ્વચ્છ, કમકમી ઉપજે એવું અને બદબો (ખરાબ વાસ) વાળું છે.

(૨) તે ઝાઝી મુદત રહી શકતું નથી; સડી જાય છે.

(૩) તે અનાજ કરતાં મોંઘું પડે છે.

(૪) તે ખાવાથી નીતિમાં ખીગાડ થાય છે અને ઉડાઉ તથા દારૂના વ્યસની થવાય છે.

(૫) માણસ જેમ વનસ્પતિ ખોરાક ઉપર આરોગ્ય સ્થિતિમાં જીવી શકે છે તેમ એકલા માંસના ખોરાક ઉપર જ લાંબી મુદત સુધી તેવી સ્થિતિમાં જીવી શકે

(૬) તે ખાવાથી ક્ષય, ગંડમાલ, ર

૬૪ પ્રાણીહિંસા અને પ્રાણીખોરક નિષેધક.

સંધીવા અને પથરીનો રોગ થવાનો સંભવ છે, મતલબ કે ધાન્યાહારી કરતાં માંસાહારી લોકોમાં તે રોગો વધારે જોવામાં આવેછે.

(૭) મરડો, અતિસાર, વાધ, આંચકી અને અર્ધાંગ વાયુના રોગીઓ માંસાહાર છોડ્યા સિવાય સારા થતા નથી.

(૮) કોલેરા (કોગળિયું) ના રોગીને માંસનું પાણી સરખું પણ નુકશાન કરેછે.

(૯) તાવના રોગીને પણ માંસ ખોરાક સારો નથી તેમજ મંદવાડમાંથી ઉઠેલા માણસના ખાધામાં આવે તો તેને ફરીથી સખત તાવ આવેછે, તેથી ઘણા ભાગે મરણ નીપજેછે. માંસાહારથી ફરીથી આવેલા તાવને ઇંગ્રેજીમાં 'મીટ ફીવર' એટલે માંસજ્વર કહેછે.

(૧૦) માંસમાં નાઇટ્રોજન જોઈએ તે કરતાં વધારે હોવાથી માણસ ફૂલી જાયછે અને ગરમી વધારે ઉત્પન્ન થવાથી મિજબાન ગરમ થઈ જાયછે.

(૧૧) માંછલીનું માંસ ખાનારમાં એક જાતના પેહોળા માથાવાળા પાટી કીરમ જોવામાં આવેછે. યુરોપનો ડિસ્ટર રૂસિયા, નોર્વે, સ્વીડન અને આયર્લેન્ડમાં આ કીરમથી થતી વ્યાધિ સાધારણ છે.

(૧૨) રુક્ષ (ભૂંડ) નું માંસ ખાવાથી વાંકડીઆ કીરમ શરીરમાં ઉત્પન્ન થવાનો સંભવ છે અને તેનાથી માણસનું મરણ નીપજેછે.

---

૧ માંછલાં એ રોગનું ધરછે એમ જાણી હાલમાં ગાયક-વાડ સરકારે નવસારીમાં માંછલાં દાખલ કરવાની મના કરી છે.

૨ મુસલમાન લોકો રુક્ષનું માંસ ખાતા નથી તેથી આવી જાતના કીરમનું દરદ તેઓમાં ક્વચિત્ જ જોવામાં આવેછે.

(૧૩) ગાય, બેલનાં કલેબં તથા આંતરડાં ઉપર જે સફેદ દાણાં દેખાયછે તે એક પ્રકારના કીડા છે. તે માંસાહારીના શરીરમાં જઈને ઘણું નુકશાન કરેછે. તે વિશેષે કરીને મનુષ્યના ફેફસામાં જઈને શાન્ત ન રહેતાં જ્યાં સૂધી તે માણસ જીવેછે ત્યાં સૂધી દાંત અને જડખાના શત્રુ થઈ પડેછે. એટલું જ નહિ પણ ભેજાનો રોગ ઉત્પન્ન કરેછે. એવું ડૉક્ટર ટોલ સાહેબે લખ્યુંછે.

વળી ડૉક્ટર આંકલાંડ, કે જે આઈસલૅન્ડની પાઠશાળાના વૈદક ખાતાનો ઉપરી હતો તેણે લખ્યું છે કે;—રોગિષ્ટ માંસ ખાવાથી પ્રાણીને થતા રોગોમાંથી નીચે લખેલા રોગો માણસને લાગુ પડેછે:—

(૧) ઢોરમાં થતી મરકી.

(૨) હુકરમાં થતો ‘ટાઇફોઇડ ફીવર’ એટલે જે ત્રણ અઠવાડિયાં ચાલે એવો અને જેમાં મગજને હરકત થાય છે એવો તાવ.

(૩) પાંસળી, પડખા અને ફેફસાના રોગો.

(૪) મોઢામાં તે પગમાં થતો સોજાનો રોગ.

(૫) ‘એનથ્રે કોઈડ’ રોગ.

(૬) બગડેલા લોહીથી થતો રોગ, જેમાં ફાડકા ઉઠી આવીને ચામડીમાં લોહીનો જથ્થો થઈ જાયછે તે રોગ.

(૭) ગાંઠો વાળો રોગ, જેનાથી ક્ષય રોગ ઉત્પન્ન થાયછે તે.

ઉપર લખ્યા પ્રમાણે સાત જાતના રોગો, રોગિષ્ટ જનાવરોનું માંસ ખાવાથી માણસોને લાગુ પડેછે તેથી લંડનમાં સરકારે એવો ધારો કરેલોછે કે—ડૉક્ટર જે જના-

૧ પારસી લોકો ગાયનું માંસ ખાતા નથી તેથી આ રોગ તેઓમાં ક્વચિત્ જોવામાં આવેછે.

૬૬ પ્રાણીહિંસા અને પ્રાણીખોરાક નિષેધક.

વરને પાસ કરે તેનેજ ખાટકી લોકો કાપે. તોપણ હાં
ધણા ભાગે રોગી જનાવરો કપાયછે. વળી ગાય, બળદ
પૈકી તો માત્ર સેંકડે પાંચ ટકા જ નીરોગી જનાવર કાપ-
વામાં આવેછે. આબું લંડનના સરકારી ડોક્ટરે ઝાહેર કર્યુંછે.
આ પ્રમાણે જ્યારે લંડન શહેરમાં ડોક્ટરી તપાસ છતાં આ-
ટલાં બધાં રોગી જનાવરો કપાયછે, સારે આપણા દેશમાં
કેટલાં રોગી જનાવર કપાતાં હશે તેનો ખ્યાલ વાચક
વર્ગે કરી લેવો.

ઉપર પ્રમાણે માંસ ખોરાક તુકશાનકારક છે તેમ છતાં
તેના ઉપર મોહિત થઇ પ્રાણીઓને વહાલામાં વહાલું જે
બ્રુવિત્વ, તેનાથી ચૂકાવી તેના માંસ વડે મનુષ્ય જેવો વિ-
ચારવંત પ્રાણી પોતાનો દેહ પોષેછે તે ધણું જ પાપી કર્મ છે.
શ્રી 'વિષ્ણુશર્મા'એ કહ્યુંછે કે:—

શ્લોક.

યોત્તિં यस્ય યદા માંસમુભયોઃ પશ્યતાન્તરમ્ ।
एकस्य क्षणिका प्रीति रन्यः प्राणैर्विमुच्यते ॥
અર્થ.

જ્યારે જે કોઇ જેનું માંસ ખાયછે, સારે તે બન્ને-
નો અંતર બુઝો તો ખાનારને પેટ ભરાવા જેટલો ક્ષણિક
હર્ષ થાયછે અને ખીજના પ્રાણુ મરેછે. વળી શ્રી 'વિષ્ણુ-
શર્મા'એ કહ્યુંછે કે:—

શ્લોક.

स्वच्छन्दघनजातेन शाकेनापि प्रपूर्यते ।
अस्य दग्धो दरस्यार्थेकं कुर्यात्पातकं महत् ॥
અર્થ.

વનમાં પોતાની મેળે ઉત્પન્ન થયેલાં શાકાદિ વડે પણ
તૃપ્તિ થાયછે, તો આ બળતા પેટ માટે કોણ મોટું પાપ કરે ?

“ માંસ ” શબ્દનો અર્થ શ્રી ‘મનુ મહારાજે’ નીચે પ્રમાણે કરી બતાવ્યોછે:—(“ માંસ ” એટલે “ મને તે ” અથવા “ તે મને ” માં=મને+સ=તે.) એકંદર અર્થ એવો થાયછે કે, આ લોકમાં જેના માંસનું હું ભક્ષણ કરીશ તે મને (મામ્ સ) પરલોકમાં ભક્ષણ કરશે.

ઉપરની હકીકતથી વાંચનારના ધ્યાનમાં આવ્યું હશે કે, માંસ ખોરાક સઘળી વાતે નેષ્ટ છે. માટે, હે સુચ માનવીઓ ! દોષત ભેગી કરવાને અથવા પેટનો ખાડો પુરવાને જે મુશીબતો વેઠવી પડે છે, તેમાં જે સેંકડે ૫૦ ટકાનો ઘટાડો કરવો હોય અથવા મુઆ પછી સદ્ગતિ પામવી હોય તો માંસનો અધમ ખોરાક ખાવો છોડી દો અને વનસ્પતિનો ઉત્તમ અને કુદરતી ખોરાક લ્યો. માંસનો દુષ્ટ ખોરાક જીભને ખ્યારે લાગે તોપણ આત્માની સફાઈ, તેજ તથા પવિત્રતાને અનુકુળ થતો નથી માટે તે ન ખાવો. અધમ ખોરાકના લાગથી શરીર દુબળું પડતું નથી, અથવા તાકાદ કમ થતી નથી, પણ આત્મા વધારે બળવાન બને છે, માટે એ જ કરવું યોગ્ય છે કે, કુદરતના નિયમને અનુસરીને શરીરનો સાચો તેની કુદરતી નેમપર કુદરતી (વનસ્પતિ) ખોરાક ખાઈ ચાલવા દેવો.

વનસ્પતિ ખોરાકની શ્રેષ્ઠતા.

વનસ્પતિ ખોરાકમાં નીચે મુજબ મૂખ્ય ગુણો છે:—

- (૧) એ જ અંદાજસરનો ખોરાક છે.
- (૨) એ જ માણસને માણસાઈ હાલતમાં રાખનારો ખોરાક છે.
- (૩) એ જ લાંબી ઉમ્મર ગુળરી શકાય એવો ખોરાક છે.
- (૪) એ જ તંદુરસ્તી સચવાય એવો ખોરાક છે.

(૫) એ જ કરકસરવાળો ખોરાક છે, જેથી ગરીબમાં ગરીબ માણસ પણ સહેલાઈથી પોતાનું ગુજરાન કરી શકે છે.

(૬) એ જ ગમે તેટલા જથ્થામાં મળી શકે એવો ભરપૂર અને સર્વ ઠેકાણે આપ્યાદી પાથરનારો ખોરાક છે.

(૭) એ જ સુલેહ સંપત્તિ મેળવી શકાય એવો ખોરાક છે.

(૮) એ જ ખરેખરી પ્રીતિ, પ્યાર અને મોહોખતનો વધારો કરનારો ઉત્તમ ખોરાક છે.

વળી ખીજા ગુણો તેની સિદ્ધતા સાથે નીચે મુજબ છે:—

(૧) વનસ્પતિ ખોરાક પ આપણો મૂલ્યવાન ખોરાક છે:—

દુનીઆની શરૂઆતમાં લોકો ઝાડોનાં ફળપુલદિ તથા મૂળીઆં ખાઈને નિર્વાહ કરતા હતા. વેદ તથા ખીજાં હિંદુ ધર્મ-શાસ્ત્રોમાં વનસ્પતિ ખોરાકની જ આગ્રા આપી છે. જૈન ધર્મ-શાસ્ત્રમાં લખ્યું છે કે— “ દુનીઆની શરૂઆતમાં જીવલિયાં માણસો હતાં, તેમને માટે દશ પ્રકારનાં કદપવૃક્ષ ઉત્પન્ન કરેલાં હતાં તે તેમનો આહાર તથા મનોવાંછિત ઈચ્છાઓ પૂરી પાડતાં હતાં. ” એશીઆ ખંડની ખીજા પ્રાચીન પ્રજાઓનાં વૃત્તાંત જોઈશું તો માલૂમ પડશે કે તેઓ પણ વનસ્પતિ ખોરાક સિવાય ખીજાં કંઈ જ ખાતી નહોતી. આરબ લોકો, સીરીઆના લોકો, ચીનાઓ તથા જાપાનના લોકો પણ વનસ્પતિ ખાઈને રહેતા હતાં. ઇરાન દેશના પ્રખ્યાત મુસાફર સર જોન માલકમે લખ્યું છે કે, ઘણા કદીમ (અસલી) જમાનામાં ઇરાનીઓ પોતાના ગુજરાનનો ઘણો આહાર ખેતીવાડી ઉપર રાખતા

* જોડવે અવતરે તે. એક છાકરો અને એક છાડી એમ જોડવે અવતરતાં.

હતા. યુરોપખંડની અસલી પ્રજાઓ કેવા પ્રકારનો ખોરાક ખાતી હતી તે તપાસીએ:—અસલના ગ્રીક તથા રોમન લોકો વનસ્પતિનો ખોરાક ખાતા હતા. ડાઈકન કવિએ લખ્યું છે કે—“ માણસો ફળ ફળાદિનો આહાર કરતા અને પ્રાણીઓના માંસથી તેઓના મૂખને અપવિત્ર કરતા નહોતા. પશુ, પંખીઓ તથા સસલાં છૂટથી તથા ધાસ્તી વગર ફરતાં હતાં. ” યોપ, ટોમસન અને શેલી નામના નામાંકિત કવિઓ વનસ્પતિ ખોરાકની પ્રશંસા કરી ગયા છે. અને પ્રાણીના વધને સખત ભાષામાં વખોડી ગયા છે. બાઇબલના પહેલા તથા બીજા જેનીસીસમાં ઇશ્વરે, આદમને કહ્યું છે કે—“ આ ઝાડોપર ફળ છે તે ખાજો. ” એથી નિયન લોકો અંજીર ખાઈને રહેતા. (તેઓ આખી દુનીઆમાં બળબુદ્ધિ અને વિદ્યાકળામાં શ્રેષ્ઠ હતા પણ પછીથી તેઓ જેમજેમ માંસ ખાતા ગયા તેમ તેમ નબળા થતા ગયા.) અને આરકેડિયન લોકો ‘એકોર્ન’ નામનાં ફળ ખાતા. મુસલમાનોનાં ધર્મ પુસ્તકોમાં લખ્યું છે કે—“ અહલાએ દુનીઆની શરૂઆતમાં પ્રથમ ખાવા આદમ અને બીબી હવાને પેદા કર્યાં કે તુરત આદમની પૂર્વ બાજુમાં એક બગીચો હતો તેમાં ઉતર્યાં. તે બગીચો ભાજી પાલો તથા મેવાથી ભરપુર હતો તેમાં રાખ્યાં તે તે બગીચામાં થતી વનસ્પતિનાં ફળફલાદિ ખાવાનો હુકમ આપ્યો. ” આ સઘળાં દૃષ્ટાંતો ઉપરથી સહજ સિદ્ધ થાય છે કે, વનસ્પતિ ખોરાક એ જ આપણો મૂળ ખોરાક છે.

(૨) વનસ્પતિ ખોરાક જ આપણો સ્વાભાવિક ખોરાક છે:—જૂદાં જૂદાં પ્રાણીઓની શારીરિક રચના પરથી આપણને માલૂમ પડે છે કે કુદરતે માણસ વનસ્પતિનો જ ખોરાક સરળો છે તે તેઓ

આવેછે. વાઘ, સિંહ કૂતરા વગેરે પ્રાણીઓને માટે માંસનો ખોરાક સરખો છે તે તેમને સ્વાભાવિક અને અનુકુળ થઈ પડેછે. ઘોડા, હાથી, ગાય વગેરે પ્રાણીઓને માટે ઘાસનો ખોરાક સરખો છે તે સિવાય બીજા ખોરાક તેઓની પ્રકૃતિને માફક આવતો નથી. માંસાહારી પ્રાણીઓને પંજ અને નખ હોયછે. કૂતરીઆ દાંત મોટા અને લાંબા હોયછે ને તેઓની હોજરી નાની હોયછે. આવી રચનાને લીધે તેઓને માંસનો ખોરાક અનુકુળ પડેછે. ટુંકામાં તેઓને પોતાનો લક્ષ પકડવાને અને ફાડી ખાવાને મજબૂત સાધનો આપેલાંછે, પણ માણસની શારીરિક રચના એવી નથી, તેમ જ ઘાસ ખાનાર પ્રાણીઓ જેવી પણ તદ્દન નથી; તેથી માણસને વનસ્પતિ ખોરાક માફક આવેછે, અને તેને બરાબર પચાવીને લોઢી રૂપાંતર કરવાને દાંત, લાળ, જઠર, પિત્ત વગેરે રસોવાળાં મર્મસ્થાનો બક્ષેલાંછે. તેવાં મર્મસ્થાનો બીજાં પ્રાણીઓને હોતાં નથી. લીનીયસ, ધેરન કુવીઅર, અને ટોમસ યેલ વગેરે ડૉક્ટરોનો મત એવો છે કે, માણસના શરીરની રચના (મૂખ્યત્વે કરીને તેની હોજરી, હાથ, મોં) બેતાં એટલું માલૂમ પડેછેકે કૂદરતે તેમને વનસ્પતિનો ખોરાક ખાવા માટે સરખાંછે.

(૨) વનસ્પતિ ખોરાક પર આપણા માટે કુદરતી બક્ષીસ છે:—દાખલા તરીકે બે રકાબીઓ જેમાંની એક તાજાં ફળથી ભરેલી અને બીજી માંસથી ભરેલી કાંઈપણ મનુષ્ય આગળ મૂકીએ તો તાજાં ફળથી ભરેલી રકાબી પર તેને વધારે ધ્યાન થશે; કારણ કે વનસ્પતિ ખોરાક સ્વચ્છ, સુંદર, સુગંધીદાર અને સ્વાદિષ્ટ છે.

(૪) દુનીઆમાં વસતી જૂદી જૂદી પ્રજાનો

મોટો ભાગ વનસ્પતિ खोराक પર નિર્વાહ ચલાવેછે:—

(૧) ઇ. સ. ની પહેલી સદીના ધ્રીટન લોકો વનસ્પતિ અને મૂળિયાં ખાધને નિર્વાહ કરતા અને રોમન લોકની માફક ગરમ રોટલી તથા દારૂ વાપરતા નહોતા, તેથી જ તેઓએ તેમને હરાવ્યા હતા.

(૨) ઇગ્લાંડ અને વેલ્સના મજૂર લોકો ૭૦ વર્ષ ઉપર તેમ જ હાલ પણ વનસ્પતિનો ખોરાક ખાયછે. ઇન્ડીઆએથ રાણીના વખતથી માંસ મદિરાનો પ્રચાર પૈસાદાર લોકોમાં થવા માંડ્યો.

(૩) આઈરીસ લોકોનો મૂખ્ય ખોરાક વનસ્પતિનો જ હતો; અને હાલપણુ તે લોકો ખટાટા, દૂધ વગેરે ખાયછે અને તેઓ જમ્યૂત ખાંધાના અને સહનશીળતાવાળા હોયછે. તેમ જ તેમની સ્ત્રીઓ પણ જમ્યૂત હોયછે. એવું પ્રખ્યાત એડમ સ્મીથ સાહેબે પોતાની “ વેલ્થ ઓફ નેશન્સ ” નામની ચોપડીમાં લખ્યુંછે.

(૪) સ્કૉટ્લેન્ડ લોકો ફળ પુલાદિ, મૂળીઆં તથા ધાન્ય પર ગુજરાન ચલાવેછે.

(૫) ફ્રેન્ચ લોકોનો $\frac{2}{3}$ ભાગ વનસ્પતિનો ખોરાક ખાયછે.

(૬) સ્પેનના ગામડાના લોકો મૂખ્યત્વે કરીને વનસ્પતિ ખોરાક પર જીવેછે. (માંસ થોડું જ ખાયછે.)

(૭) યુરોપના દક્ષિણ ભાગમાં વસનાર માણસોનો મોટો ભાગ વનસ્પતિનો ખોરાક ખાયછે.

(૮) એશીઆ અને આફ્રિકાના લોકો પોતાનો દેશ ગરમ હોવાથી વનસ્પતિનો ખોરાક પસંદ કરેછે.

(૯) યુરોપ અને અમેરિકામાં ‘ વેજેટરિયન ’ (અન્ન-ફળ-કંદ-મૂળ ઉપર ગુજરાન ચલાવનારી) નામની

મંડળી ઉભી થયે છે તેમાં દાખલ થયેલાં માણસો ખીલકુલ માંસ ખાતાં નથી. તેમાં ઘણાં માણસો દાખલ થયાં છે અને થતાં જાય છે.

(૧૦) આખી દુનિયામાં સહુથી મોટા રાજ્ય ‘રૂષ’ ને જીતનાર હાલની જાપાનીઝ પ્રજા પણ મુખ્યત્વે વનસ્પતિનો ખોરાક ખાય છે.

એકંદરે આખી દુનિયાના પોણા ભાગ ઉપરાંત માણસો પોતાનો નિર્વાહ વનસ્પતિ ખોરાક પર ચલાવે છે.

(૫) વનસ્પતિ खोराक માંસ खोराक કરતાં વધારે તાકાદવાળો છે:—પોતાના રાજ્યને જંગલી અને અપ્રસિદ્ધ સ્થાનમાંથી ઘણું જ સત્તાવાળું અને ભવ્ય બનાવનાર ધરાનનો સાધરસ બાદશાહ, બાળપણથી વનસ્પતિનો ખોરાક ખાતો હતો; તેમ જ તેના સિપાઇઓ પણ બાળપણથી વનસ્પતિનો ખોરાક ખાતા હતા. છતાં તે પોતાના સિપાઇઓ સાથે ઘણા જ ટૂંકા વખતમાં હજારો માઇલની કુચ કરવાને શક્તિવાન હતો; તેમ જ તેણે ઘણી લડાઇઓ કરી અસાધારણ જીતો મેળવી હતી. વળી તે પોતાની ફ્રાન્સથી બમણી ફ્રાન્સ હોય તોપણ તેનો પરાજય કરતો હતો. એવી જ રીતે ગ્રીસ અને રોમની ફ્રાન્સ વિષે પણ જણાયું છે. એક ઇતિહાસકર્તાએ લખ્યું છે કે:—“દુનિયામાં કોઈ પ્રજા રૂશિયન કરતાં વધારે સારા સિપાઇઓ ઉત્પન્ન કરતી નથી.” તેઓ ધીરજ અને શાન્તિથી ઘણો પરિશ્રમ સહન કરે છે. એ સિપાઇઓ જન્મથી જ વનસ્પતિનો ખોરાક ખાઈને ઉછરેલા હોય છે. તેમ જ મીં હેલડરના એક કાગળમાં લખ્યું છે કે:—“રૂશિયાના સમશેર બાળ માણસોની એક સહુથી સરસ જાત છે, તેમાં કોઈ માણસ ૭ ૫૮થી ઓછા માપનો નથી. તેઓ દર અઠવાડીએ જણુ દીક

આઠ શેર કાળી રોટલી, ચાર શેર તેલ અને એક શેર મીઠું ખાયજે.” તેમને જોતાં જ ખાત્રી થાયછે કે તેઓ માંસાહારી લોકોથી હજી તેવા નથી. વળી મથુરાના રહેનાર જ્યોત્ષ્ણ લોકો તથા અયોધ્યાના રહેનાર પૂરવિયા લોકો વનસ્પતિનો ખોરાક ખાયછે, તેઓ મલ્લને પણ જીતે એવા હોયછે. ખ્રિસ્તિઓનાં ધર્મપુસ્તકોમાં જણાવ્યુંછે કે દાન્ટીચલ અને તેના સાથીઓ જેઓ દાંળ ખાતા અને ધાણી પીતા તેઓ સર્વ માંસ ખાનારાઓ કરતાં વધારે માતેલા અને ખૂબસુરત હતા, સ્પાર્ટનો, કે જેઓ દુનિયામાં સર્વ માણસોમાં અંગબળ અને શરીરના બાંધમાં સદીઆતા હતા અને જેની ખરોખરી કોઈ પણ પ્રેમ કરી શકતી નહોતી, તેઓ સર્વ વનસ્પતિનો ખોરાક ખાતા હતા. તેમ જ યુનાન દેશની અંગબળની કસરતોના ઝાહેર અખાડાઓમાં જેઓથી માણસના શરીરના કૌવતને લગતા અનેક ચમત્કારો કરી બતાવવામાં આવતા હતા તેઓ સર્વ વનસ્પતિ ખોરાક પર જ રહેતા હતા. ઇલિડની વેજીટેરીઅન સોસાઇટીના વાન્ડિંગ હેલાલ ઉપરથી જણાયછેકે—અંગબળના ખેલોની અંદર પણ માંસાહારી કરતાં અન્નાહારી વિશેષ બળવાન છે એવા ખે દાખલા હાલમાં માલુમ પડ્યા છે:

(૧) વનસ્પતિના આહાર ઉપર રહેનાર મિ. જ્યોર્જ એલન ચાલવાની હરીફાઈની અંદર એક બળવાન માંસાહારી કરતાં ઘણા આગળ વધી ગયા હતા અને સાત દિવસ પહેલાં નિર્ણય કરેલે ઠેકાણે પહોંચી ગયા હતા.

(૨) અન્નાહારી મી. જી. એ. ઓલે, કેટલાએક માંસાહારી સાથે બાઈસીકલ ઉપર બેસી દોડવાની હરીફાઈમાં ૧૧ કલાક વહેલા આગળ નીકળી ગયા હતા. આ ઉપરથી સિદ્ધ થાયછે કે વનસ્પતિ ખોરાક, માંસ ખોરાક કર-

તાં ઓછી તાકાદ વાળો નથી; ખલકે તેથી વધારે તાકાદવાળો છે. પરંતુ આ દેશના હાલના હિંદુઓ વનસ્પતિ ખોરાક ખાવા છતાં આવી તાકાદવાળા નથી, તેનાં કારણો આગળ જણાવીશું.

(૬) માંસાહારી પશુઓ કરતાં વનસ્પત્યાહારી પશુઓ વધારે પ્રવલ્લ હોયછે:—પશુ વર્ગમાં પણ કેટલાંક વનસ્પતિનો ખોરાક ખાનાર અને કેટલાંક માંસનો ખોરાક ખાનાર પ્રાણીઓ છે. તેમાં હાથી, ઘોડો, ઊંટ, બળદ અને પાડા વગેરે પશુઓનો માત્ર વનસ્પતિ ખોરાક ઉપર જ નિર્વાહ છે, તો જુઓ, મદોન્મત્ત હાથી ગમે તેવા માંસાહારી અને ‘વનરાજ’ તરીકે ગણાતા સિંહથી પણ હઠતો નથી. વળી ઘોડો દોડવામાં, ઊંટ ખોળે લેધ મુસાફરી કરવામાં અને બળદ તથા પાડા ભાર ખેંચવામાં કેવા પ્રબળ છે ? માંસાહારી પશુઓમાં કયાં પશુઓ આવાં પ્રબળ છે વાર ?

ઉપરની હકીકતથી સાબિત થાયછે કે, વનસ્પતિ ખોરાક, ગુણુકારી અને આપણા શરીરનું પોષણ કરવાને પૂરતો છે વળી તે આપણો મૂળ અને સ્વાભાવિક ખોરાક હોઇ, દેખાવમાં સ્વચ્છ, સુંદર, સુગંધીદાર અને સ્વાદિષ્ટ છે, તેમ જ તેનાપર દુનિયામાં વસતાં મનુષ્યોનો મોટો ભાગ (પોણા ભાગ ઉપરાંત) પોતાનું ગુજરાન ચલાવેછે. આપણા આર્યવૈદ્યો સુશ્રુત, વાગ્ભટ અને ચરક લખી ગયાછે કે વનસ્પતિ ખોરાક પુષ્ટિકારક અને રોગહારક છે. વનસ્પતિ ખોરાકમાં આવા અગાધ ગુણો છતાં માંસાહારી માણસો ખોટી તકરારો બતાવી માંસનો ઉપયોગ કરેછે તે કેવળ ગેરવ્યાજબી છે. આ નીચે માંસાહારી લોકોની તકરારો અને તેનું સમાધાન લખીએછીએ.

માંસાહારી લોકોની તકરારો અને તેનું સમાધાન.

તકરાર ૧ લી.

માંસાહારી લોકો કહેછે કે:—“ જીવ, જીવનો આહાર છે, એટલે જેમ કુદરતે હિંસક જનાવરોના ખોરાક માટે બીજાં અમુક જનાવરો બનાવેલાંછે, તેમ માણસોના ખોરાક માટે પ્રશુ-પંખીઓ બનાવેલાંછે.” તેનું સમાધાન જે:—કુદરતે બધાં પ્રાણીઓના માટે માંસનો ખોરાક નિર્માણ કરેલો નથી. અને જો હોય તો માણસથી ઉતરતી પક્ષિનાં ગાય, ઘોડો, ભેંસ, બકરી, હાથી, ગધેડો વગેરે પ્રાણીઓ માંસનો ખોરાક કેમ ખાતાં નથી? અને જો જનાવરો માંસનો ખોરાક ખાયછે તે તદ્દન કાચો ખાયછે, તો માણસો કાચું માંસ કેમ ખાતાં નથી? વળી માંસાહારી જનાવરો માત્ર માંસ ઉપર જ પોતાનું ગુજરાન ચલાવી શકેછે, તો માણસો, માત્ર માંસ ઉપર જ પોતાનું ગુજરાન કેમ ચલાવી શકતાં નથી? આ ઉપરથી સિદ્ધ થાયછે કે ‘માંસ ખોરાક’ કુદરતી નથી પણ કૃત્રિમ છે. વળી જો માણસોના માટે માંસનો ખોરાક નિર્માણ કરેલો હોય તો અન્ન, ફળ, રૂલ તથા દૂધ વગેરે પદાર્થો ક્યાં પ્રાણીઓને માટે ઉત્પન્ન કર્યા હશે?

તકરાર ૨ ય.

માંસાહારી લોકો કહેછે કે:—“ જીવો જીવ-
સ્ય જીવનમ્ એટલે જીવ, જીવનું જીવન છે. માટે પ્રાણી-

૭૬ પ્રાણીહિંસા અને પ્રાણીખોરાક નિષેધક.

ઝોનું માંસ ખાવામાં હોય નથી, ” તેનું સમાધાન
જે:—તેના ખરો અર્થ એવો થાયછે કે, પ્રાણીઓ એક
બીજાની મદદ વડે જીવી શકેછે. જેમકે, પશુઓ આપણને
આપણો ખોરાક વગેરે ઉત્પન્ન કરવામાં મદદ કરેછે તથા
આપણામાં જે ખામીઓ છે તે તેઓ બળ અને ચપળતાથી
પૂરી પાડેછે તથા આપણા ઉપયોગમાં આવતી કેટલીક વ-
સ્તુઓ તેમનાથી ઉત્પન્ન થઈ શકેછે, માટે પશુઓ આપણું
જીવન છે અને આપણે પશુઓને ખાનપાન આપી પોષી-
એછીએ માટે તેઓનું જીવન આપણે છીએ. એ જ પ્ર-
માણે બીજાં પ્રાણીઓ પણ એક બીજાની મદદ વડે જીવી
શકેછે તે કારણથી “જીવો જીવસ્ય જીવનમ્” એમ
કહ્યુંછે. જે પશુ પંખીઓ આપણા ખોરાક માટે સરખ્યાં
હોય તો “જીવો જીવસ્ય મોજનમ્” એમ શા માટે
ન લખે ?

તકરાર ૩ જી.

—(૦)—

માંસાહારી લોકો કહેછે કે—“વનસ્પતિ ખોરાક,
માંસ ખોરાક જેટલી તાકાદ વાળો નથી; જે હોય તો વ-
નસ્પત્યાહારી હિંદુઓ, માંસાહારી મુસલમાન, પારસી
અને ઇંગ્રેજ વગેરે લોકો જેવા કદાવર, મજબૂત બાં-
ધાના અને જોરાવર કેમ નથી?” તેનું સમાધાન
જે:—હિંદુઓ ધણું કરીને કસરત અને યોગબળી તથા ખુદી
હવાની કદર યુજતા નથી, અને ગંધ મારતી તથા સંકડાશ
વાળી જગામાં રહેછે વળી ઘણો મસાલાદાર અને તેલ ધીથી
રેલછેલ થતો મિષ્ટ ખોરાક ખાઇ તે પચાવવા જેટલી મહેનત

કરતા નથી તેથી તેઓનાં શરીર સુદૃઢ અને બળવાન થતાં નથી. વળી તેઓમાં *કુસંપ અને કેટલીક ખરાબ રૂઢીઓ જેવી કે ૧ બાળલગ્ન, ૨ કળેડાં, ૩ કન્યાવિક્રય, ૪ નાતવરો, ૫ મરનારની પાછળ રોવું-ફૂવું અને ૬ એકથી વધારે સ્ત્રીઓ પરણવી, ઇલાદિએ વાસ કરેલો હોવાથી તેઓ શારીરિક તથા માનસિક બેસુમાર દુઃખ ભોગવી (મનની અસર પણ તનને થતી હોવાથી) થોડે થોડે આવી કમજોર હાલતમાં આવ્યા છે અને દિવસે દિવસે કમજોર થતા જાય છે. બીજા લોકોમાં આ દુષ્ટ રીતો જોઈ નહિ હોવાથી તથા તેઓ કસરત અને ચોખ્ખી તથા ખુલ્લી હવાની કદર યુજતા હોવાથી તેઓનાં શરીર કદાવર, મજબૂત બાંધાનાં અને જોરાવર થાય છે. માત્ર માંસ ખોરાક ખાવાથી આવા થતા નથી. જે વનસ્પતિ ખોરાક ખાનાર આ પ્રમાણે વર્તે તો તેઓ માંસ ખોરાક ખાનાર કરતાં પણ અઢીઆતા થાય એ નિઃસંશય છે. તે વિષે આપણે ચોખ્ખા તથા પુરવિયા વગેરે લોકોના દાખલા આગળ

* કુસંપ અને ઉપર લખેલી ખરાબ રૂઢીઓથી થતાં સાઠાં પરિણામનું ટૂંક વર્ણન અત્રે આપીએ છીએ:—

(૧) કુસંપ:—મુસલમાનોમાં એક લાણીમાં ધરનાં તમામ માણસો ભેગાં બેસીને જમે છે અને હિંદુઓમાં કેટલેક ઠેકાણે સગા ભાઈથી પણ પાણી પીવાનો સંબંધ હોતો નથી. એક ઠેકાણે સ્ત્રી, ધણી પાસેથી ધાન્ય લૂગડાં અપાવવાની સરકારમાં ફરિયાદ કરે છે, ત્યારે બીજા ઠેકાણે ધણી, સ્ત્રીને તાણે લેવાની ફરિયાદ કરે છે. એક ઠેકાણે બાપ, મરતી વખતે દીકરાને પોતાની મિલકત નહિ સોંપતાં, બીજાને વારસ કરાવે છે, ત્યારે બીજા ઠેકાણે દીકરો, માળાપથી નૂદો રહીને તેમને વૃદ્ધાવસ્થામાં ચાકરી કરવાને બદલે ભૂખથી દુઃખી કરે છે. ભાઈઓ ભાઈ, બાપની મિલકત વહેંચી લેવા સરકારમાં હાજરો પેસાનો ભોગ આપે છે. સગાંને

૭૮ પ્રાણીહિંસા અને પ્રાણીખોરાક નિષેધક.

આપી ગયા છીએ. વળી માત્ર જર, બાજરીનો લૂખો-પાખો રોટલો ખાઈ નિર્વાહ કરનાર અને અર્ધો લૂખમરો વેઠનાર ગરીબ મજૂરોને જોશો તો તમને માલૂમ પડશે કે, મોં માગ્યાં મિષ્ટ ભોજનો ખાઈ ઘરમાં બેસી રહેનાર ગૃહસ્થો કરતાં તેઓનાં શરીર મજબૂત, નિરોગી અને બળવાન હોયછે.

તકરાર ૪ થી.

માંસાહારી લોકો કહેછે કે—“આર્ય લોકો માંસાહાર છોડી દેઈ ભાજીખાઉ થયા તેથી શારીરિક તથા

ધંધે વળગાડવાનું ધ્યાનમાં નહિ લેતાં ઇર્ષ્યા કરી એક બીજાનું ખૂરું ઇચ્છેછે. “રોટલો આપીએ પણ ચોટલો ન આપીએ” એ અસૂક્ષ્મ સૂચક કહેવત હિંદુઓમાં પ્રસરી રહીછે. આવા કુસંપરૂપી કળિયુગે વાસ કરેલા હિંદુઓના ઘરમાં સંપત્તિ સુખ સ્વપ્નેય ક્યાંથી હોય ? કુસંપથી સ્વતંત્રતા ખોઈ બેઠા અને પૈસે ટકે ખાલી થઈ ગયા, તોપણ હજી કુસંપની બળતી સગડી હિંદુઓ માથેથી હોલવતા નથી—એવા કુસંપ રૂપી અગ્નિથી માણસોનાં શરીર દગ્ધ થઈ દિનપ્રતિદિન કમજોર થતાં જાય એમાં શી નવાઈ ?

(૧) વાલ્લ લગ્ન:—એકવીશ વર્ષની ઉંમરનો પુરૂષ ખાર વર્ષની કન્યાથી લગ્ન કરે તો ચોગ્ય લગ્ન ગણાય છે. આવાં લગ્નો હિંદુઓમાં ઘણાં જ થોડાં જોવામાં આવે છે. પરંતુ ધણે ઠેકાણે પાંચ પાંચ અને દસ દસ વર્ષનાં ઢીંગલો ઢીંગલીનાં લગ્ન થયેલાં જોવામાં આવેછે. તેથી ધણે ઠેકાણે રૂપ, શુભ અને ઉમ્મરનાં કલેડાં થાયછે. વળી બાળ વિધવા-

માનસિક શક્તિ ખોઈ બેઠા અને તેથી પરદેશી રાજાઓએ આવી સ્વારીઓ કરી; તેમાં હાર પામી આખરે પરાધિન પાણું પામ્યા. ” તેનું સમાધાન જે:-મહાભારતની લડાઈ પછી રાજ્યબંધન ટૂટી જવાથી ધર્મના રક્ષકો તથા પ્રવર્તકો ન રહેવાને લીધે ધીરે ધીરે કૌલમત એટલે વામ માર્ગ જેને દેવિ અથવા શક્તિનો પંથ કહે છે, તેની પ્રવૃત્તિ થઈ તેથી દાડ માંસનો અમર્યાદ-ઉપયોગ થવા લાગ્યો; તેણે કરીને લોકો નિરૂદ્ધમી થઈ ગયા. તેમજ મત ભેદ થયાથી એક બીજા-માં વિરોધ ચાલ્યો એ સંધિનો લાભ લેઈ, પરદેશીઓએ પ્રવેશ કરી આર્યપ્રજાનો પરાભવ કર્યો અને યવન રાજ્યની સ્થાપના થઈ. કાંઈ માંસાહાર મૂકી દેવાથી આર્યપ્રજા આ અવ-સ્થાને પામી નથી કારણ કે માંસાહાર કરતાં વનસ્પતિનો આહાર કાંઈ ઓછી તાકાદ વાળો નથી.

ઓ થવાનો સંભવ રહે છે કારણકે મોટી ઉંમરે પહોંચેલા કરતાં નાની ઉંમરનાં મરણ ઘણાં નીપજી છે. વળી તેઓનો કાચી ઉંમરે સંગમ થવાથી તેમનાં શરીર તવાઈ જઈ નિર્બળ થઈ જાય છે. પછી તેમના પડે ઉત્પન્ન થયેલાં સંતાન તેમનાથી પણ વધારે ઉંમરે થાય એમાં શી નવાઈ? વળી બાળપણમાં છોકરાં થવાથી પુરૂષ, સંસાર વ્યવહારની ખટપટમાં અને ર-જવાની ચીવટમાં પડે છે તેથી તેનાથી વિદ્યાભ્યાસ થઈ શક-તો નથી અને શારીરિક તથા માનસિક શક્તિ ખોઈ બેસે છે વળી એક બીજાનાં રૂપ, ગુણ અને સ્વભાવ મળતાં નહિ આવ-વાથી પરસ્પરમાં અણગનાવ થઈ જઈ જાય પર્યંત ભવેડા થયાં કરે છે. આવા બાળલગ્નના બળાપા રૂપી અસ્થિતિ સ્ત્રી—પુરૂ-ષોનાં શરીર દુધ થઈ દિનપ્રતિદિન ઉંમરે થતાં જાય એમાં શી નવાઈ ?

તકરાર પ મી.

માંસાહારી લોકો કહેછે કે:—“ માંસ મદિરા જેવા ગરમ પદાર્થોનું સેવન કરવાથી શરીર તથા મનની શક્તિ વધેછે અને તેથી માણસો ભારે કામ સહેલથી કરી શકેછે.” તેનું સમાધાન જે:—માંસ મદિરા ગરમ હોવાથી શરીરમાં થોડા વખત માટે જીરુસો આવેછે, એ વાત તો ખરીછે, પણ મગજ ગરમ થઈ જવાથી એ જીરુસાનો માઠો ઉપયોગ કરેછે; અને ભારે ઉપયોગી કામો કરવાને બદલે ભારે નેખમી કામો કરેછે. વળી એ જીરુસો થોડો વખત રહેછે પણ પાછળથી પ્રત્યાઘાત રૂપે નળગાઈ પેદા થાયછે. માંસ મદિરાનું સેવન કરનાર (જીનુની સ્વભાવ, લાલચોળ આંખ, તથા પૂલેલી નસોવાળા) માણસોના હાથે જ ખૂનીની છરી ફરવાના બનાવ બનતા આપણે જોઈએ છીએ. વળી રોમ સળગાવી મૂકનાર નીરો જેને મનુષ્ય જાતિ તરફ ભારે

(૩) કજોડાં:—દસ વર્ષની કન્યા અને સાઠ વર્ષનો વર (બીબી ધર જોગ ત્યારે મિયાં ઘોર જોગ !) દસ વર્ષનો વર અને વીસ વર્ષની કન્યા (જાણે ઉંટની કોટે બકરૂં બાંધ્યું !) આવાં કજોડાંથી થયેલાં લગ્નનાં સ્ત્રી-પુરૂષો શું સુખ પામે વાર ? આયુર્વેદના ‘ સુશ્રુત ’ ગ્રંથમાં લખ્યુંછે કે,—“ પૂરાં પંચીસ વર્ષની પુક્ત ઉમરના પુરૂષ ને પૂરાં પંદર વર્ષની કન્યાના મગમથી ઉત્પન્ન થયેલાં સંતાન કદાવર, મજબૂત બાંધાનાં અને જોરાવર હોયછે.” પણ જ્યાં ઉમ્મરનું બીલકુલ પ્રમાણ નહિ તેા પછી સંતાન જોરાવર થેવાની શી આશા ? કજોડાં વાળાં સ્ત્રી-પુરૂષોને દંપતિ સુખ સ્વપ્નેય મળતું નથી પણ

તિરસ્કાર હોતો તે તથા નેપોલિયન ધણા જુલમી થયા હતા તેપણ માંસ મદિરાનું સેવન કરવાથી નહીં.

તકરાર છૂટી.

—(૦)—

કેટલાક માણસો પોતે હિંસા નહિ કરતાં વેચાણ માંસ લેઈ અગર ખીજ પાસે હિંસા કરાવી આહાર કરનાર કહેછે કે:—“અમે હિંસા કરતા નથી તો માત્ર માંસાહાર કરવાથી અમને પાપ થતું નથી.” તેનું સમાધાન જે:—માંસનો વાપર ઓછો થાય તો હિંસા ઓછી થાય અને વાપર વધારે થાય તો હિંસા વધારે થાય. મતલબ કે માંસના ઉપયોગના પ્રમાણમાં હિંસા થાયછે.

અરુપરસમાં અણુરાગ થઈ હમેશાં ટંટા બળેડા થયાં કરેછે અને કેટલેક ઠેકાણે તો તેઓ આપઘાત કરી મૃત્યુ પામેલાં પણ સાંભળવામાં આવ્યાંછે. “કર્મે કલ્લેડુ આખા જગમાં વગાણું, દુઃખ કેને કહીએ.” આવું બોલનાર ભવેયા લોકો વેપ કાઢી સમજાવેછે, પણ આપણી ભોળી આર્યપ્રજા આ રીવાજ છોડતી નથી. વળી કલ્લેડાં ચવાથી વ્યક્તિયાર થવાનો સંભવ રહેછે. આવા કલ્લેડાંના મહાન કષ્ટ રૂપી અગ્નિથી સ્ત્રી-પુરુષોનાં શરીર દગ્ધ થઈ દિનપ્રતિદિન કમળેર થતાં જાય એમાં શી નવાઈ?

(૪) કન્યાવિક્રય:—હિંદુઓની હિંસા વર્ણમાં “દીકરીના ધરતું પાણી પીવાય નહિ.” એવો રીવાજ હોવાથી તેનાં માખાપો તેના ધરતું પાણી પીતાં (અગર) ખાતાં

૮૨ પ્રાણીહિંસા અને પ્રાણીખોરાક નિષેધક.

માટે માત્ર માંસ ખાનારને પણ હિંસાનું પાપ લાગે છે. જેમ ચોરી કરનાર ગુન્હેગાર છે અને ચોરીનો માલ લેનાર પણ ગુન્હેગાર છે. તેમ હિંસા કરનાર પાપી છે અને માંસ ખાનાર પણ પાપી છે. મનુસ્મૃતિના ગૃહસ્થાશ્રમ નામના પાંચમા અધ્યાયના ત્રીજા ભાગમાં નીચે લખેલાને ઘાતક એટલે મારનાર કહ્યા છે:—

શ્લોક.

અનુમન્તા વિશસિતા નિહન્તા ક્રયવિક્રયી ।
સંસ્કર્તા ચોપહર્તાચ પશ્વાદશ્ચેતિ ઘાતકાઃ ॥

[સ્વાદક શ્ચેતિ ઘાતકાઃ ॥]

અર્થ.

અનુમન્તા—કોઈ પ્રાણીને મારી નાખવામાં અભિ-
પ્રાય આપનાર.

વિશસિતા—પ્રાણીના કડકા કરનાર.

નથી અને કદાપિ કાંઈ કારણસર તેમ કરવું પડે તો તેને કાંઈ નાણું આપીને તે પ્રમાણે કરે છે. દીકરીના ધરતું પાણી પીવામાં દોષ અને તેને વેચીને તેના પૈસા લેવામાં દોષ નહિ એ કેવી નવાઈની વાત ? દીકરીનો પૈસો લેનાર બાપ, તેને સુખ છે કે દુઃખ તે જાણે નથી. વર નાનો હોય કે મોટો હોય, રોગી, અક્ષણ, નિર્ધન કે ગાંડો હોય, તેની તે દરકાર રાખતો નથી; જ્યાંથી વધારે પૈસા મળે એવા ઠેકાણે હડ-સેલી મૂકે છે. “ મસાણના લાડુમાં એલચીનો સ્વાદ ક્યાંથી હોય ” ? એ કહેવત પ્રમાણે પૈસા લેઈ દીધેલી કન્યાને સાસરે સુખ ક્યાંથી હોય ? નાહી ધોઈને વર માંડવે ચઢ્યા હોય અગર ગૃહસ્થ છતાં વર બુદ્ધો, રોગી કે અકુળવાન હોય એવા પ્રરમાં દીધેલી કન્યાને ઘણું કરીને ભૂખ કે વિધવાપણાનું દુઃખ વેઠવું પડે છે. આવી રીતે કન્યાવિક્રયથી થયેલાં ભ-

નિહન્તા—પ્રાણીને મારી નાખનાર.

ક્રયવિક્રયી—પ્રાણીના માંસને અર્થે તેને વેચનાર
તથા ખરીદનાર.

સંસ્કર્તા—માંસને રાંધનાર.

ઉપહૃત્તા—માંસને ઉપાડી લાવનાર.

ખાદકઃ—માંસ ખાનાર.

ઉપર લખેલા સંધગાને મારનાર કહ્યા છે. મતલબ કે તેઓને હિંસા કર્યાનું પાપ લાગે છે. આ ઉપરથી સિદ્ધ થાય છે કે વેચાતું લઈ અગર ખીજ પાસે હિંસા કરાવી માંસ ખાનારને પણ પાપ લાગે છે.

તકરાર ૭ મી.

કેટલાક કહે છે કે:—“વેદમાં કહેલું છે કે, યજ્ઞમાં અવશેષ રહેલું માંસ ખાવું; તેનું સમાધાન જો:—આ

ગ્નનાં સ્ત્રી-પુરુષોનાં શરીર અનેક પ્રકારનાં દુઃખ રૂપી અગ્નિથી દિનપ્રતિદિન કમજોર થતાં જાય એમાં શી નવાઈ?

(૫) નાતવરો:—એક દિવસના વાળુમાં ઘણા દિવસની કમાણી ઉપર પાણી ફેરવવાનો રીવાજ શા માટે જોઈએ? પાસે પુણ ન હોય તો ઘર તથા જમીન વગેરે વચ્ચે નાળા ચઢાઈ રહેવા બાંધવા શા માટે પસંદ કરો છો? એક પૈસાનું શાક જોઈતું હોય તો પાછનો બચાવ કરવા કોણ શાક ખરીદે, એવા કંલુસને પણ દમડી દમડીએ કરી બચાવેલો પોતાના જીવ સમાન પૈસો, એકીવારે વાપરવો પડે છે અને નિર્ધન હોય તો પણ કરજ કરીને વસો કરવો પડે છે. અને પછી તેના બ્યાજમાં ફૂલી જાય છે. આવા નાતવરોનાં કરજ રૂપી અગ્નિથી સ્ત્રી-પુ-

કહેવું તેમનું સમજાવે છે, કારણ કે વેદવાક્ય આજ્ઞા રૂપ નથી પણ તેટલી છૂટ આપવા રૂપ છે. જે પુરુષને માંસ ખાધા વગર ન જ ચાલતું હોય તેને દેવના યજ્ઞમાં હોમ કર્યા પછી અવશેષ રહેલું માંસ ખાવાની છૂટ આપી હોય એવું જણાય છે. માટે બની શકે તો માંસ લક્ષણ બીલકુલ છોડી દેવું એવો વેદ વાક્યનો અભિપ્રાય છે. જે છોકરો બહુ જ રમતીઆળ હોવાથી લાણુતો ન હોય તેને તેનો બાપ કહે કે, “ તારે એક કલાક રમવું ” એ વાક્યનો અર્થ—“તું એક કલાક નહિ રમશે તો હું તને મારીશ ” એવો નથી, પણ “ તારે રમત કર્યો વગર ન જ ચાલતું હોય તો એક કલાક રમવાની છૂટ છે. ” માટે બની શકે તો રમત છોડી જ દેવી એવો અર્થ થાય છે. માટે તે વાક્ય જેમ નિવૃત્તિનું નિરૂપણ કરે છે તેમ વેદ પણ નિવૃત્તિનું નિરૂપણ કરે છે. પ્રવૃત્તિનું નિરૂપણ કરે તો

રૂપોનાં શરીર દગ્ધ થઈ દિનપ્રતિદિન કમજોર થતાં જાય એમાં શી નવાઈ ?

(૬) મરનારની પાછળ રોવું કૂટવું:—મુસલમાન લોકોના શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે—“ મરનારની પાછળ તેનાં સગાં જે આંસુ તથા લીંટ પાડે છે તે મરનારને ખાવું પડે છે. ” આ કારણથી તે લોકો બીલકુલ કૂટતા રેતા નથી તેમ જ ઇંગ્રેજ લોકોમાં પણ એ રીવાજ નથી. હિંદુ ધર્મશાસ્ત્રના મિતાક્ષર ગ્રંથમાં લખ્યું છે કે:—

શ્લોક.

શ્લેષ્માશ્વબાંધવૈમુક્ત પ્રેતોમુક્તં યતો ઽવશઃ ।

અતો નરો દિત્તવ્યંહિ ક્રિયાઃકાર્યાઃસ્વશક્તિઃ ॥

અર્થ:—મરનારની પાછળ તેનાં સગાં વહાલાં રડી દે-
દીને આંસુ તથા લીંટ પાડે છે, તે મરનાર પ્રેત બાંધે,

નથી. આ બાબત શ્રીમદ્ ભાગવતના ચોથા સ્કંધના પચીસમા અધ્યાયમાં શ્રી નારદજીએ પ્રાચીતબર્હી રાજાને યજ્ઞમાં પશુનો હોમ નહિ કરવા બોધ કરેલો છે. (વાંચો આ પુસ્તક-કર્તુ પૃષ્ઠ ૩૬ મું)

તકરાર ૮ મી.

કેટલાંક માણસો કહેછે કે—“દુનિયામાં બધાં માણસો, માંસનો ખોરાક તજી દેઈ માત્ર વનસ્પતિ ખોરાક પર નિર્વાહ ચલાવે તો વનસ્પતિ ખોરાક એટલો બધો મોંઘો થઈ જાય કે તે માણસોને ખરીદવો ઘણો જ મુશ્કેલ થઈ પડે.” તેનું સમાધાન જે:—વનસ્પતિ ખોરાક ખાનારની સંખ્યામાં વધારો થવાથી જેટલો નવો ખપ ઉત્પન્ન થશે તેટલો વનસ્પતિ ખોરાક તેઓ મહેલાઈથી ઉગાડી શકશે. હજારો કોસની પડતર જમીનને ખેતીવાડીના ઉપયોગમાં લીધાથી જોઈએ તેટલું અનાજ અને તરકારી મેળવી શકાશે. અને ખપના પ્રમાણમાં પાક વધવાથી તેની

કમકે તે પોતાને વશ નથી. એ માટે મૂકાની પાછળ રોલું ફેરવું નહિ, પણ મરનારની ક્રિયા યથાશક્તિ કરવી. આમ છતાં આપણી આર્યપ્રજામાં નાના બાળકની પેઠે પોક મૂકીને રોલવાનો તથા જંગલી રીતે ફેરવાનો ચાલ છે એ ઘણી જ અફસોસની વાત છે. મરણના અમાણમાંને આણું રૂત્તે-ફેટે તો લોકો તેની નિંદા કરેછે અને વધારે રૂત્તે ફેટે તો તેમને જશ મળેછે. આ કારણથી લોકો રોગ ફેરવામાં ક્યાશ રાખતા નથી. સ્ત્રીઓ ફટી ફટીને છાતીઓ લાલચાળ જવી કરી મૂકેછે અને જો કંઈક મરણ થયું હોય તો પછાડો ખાઈ માથાના વાળ પણ એંચી કાઢેછે, તેથી લોહીલૂહાણ થાયછે અને વખતે મરણ પણ પામેછે. આ પ્રમાણે ફેરવાથી સ્ત્રીઓને વ્યાધિ થાયછે અને સ્તનનું દૂધ બગડવાથી બાળકો પણ રોગી થાયછે. બહુ રો-

૮૬ ગ્રાણીહિંસા અને ગ્રાણીખોરાક નિષેધક.

કીમતમાં પણ વધારો થઇ શકશે નહિ, પણ ઉલટા માંસ ખોરાક ખાનારની સંખ્યામાં ઘટાડો થવાથી ઉત્પાદક ગ્રાણીઓની સંખ્યામાં વધારો થતો જશે અને વધારો થવાથી ખેતીવાડીના કામને ઘણી જ મદદ મળવાથી વનસ્પતિ અને દૂધનો ખોરાક વધારે ઉત્પન્ન થઇ સસ્તો મળશે. જનાવરો તરફથી મળતી કાષ્ઠપણુ વસ્તુનો જેમ જેમ ખપ વધતો જાય છે, તેમ તેમ તેની કીમત પણ વધતી જાય છે; કેમકે ખપના પ્રમાણમાં તેની ઉત્પત્તિમાં વધારો થઇ શકતો નથી પણ તેથી ઉલટી રીતે ઝાડપાનમાંથી મળતી હરકાષ્ઠ ચીજનો જેમ જેમ ખપ વધતો જાય છે, તેમ તેમ તેની કીમત ઉલટી ઘટતી જાય છે. કેમકે ખપના પ્રમાણ કરતાં પણ તેની ઉત્પત્તિમાં પુષ્કળ વધારો કરી શકાય છે. અર્થ વિદ્યાનો એક અમેરીકન વિદ્વાન એ નિયમની સાબિતીમાં ઘણા દાખલા આપે છે, તેમાંના બે દાખલા હું આ નીચે લખું છું:—લખવાનાં ‘કનીલ’ કે જે જનાવર તરફથી

વાથી સ્ત્રીપુરુષોનાં શરીર તથા આંખો બગડે છે, કારણ કે મનની અસર તનને થાય છે. વળી ડોક્ટરોના મત પ્રમાણે આંસુ એ લોહીમાંના પાણીનો ભાગ તથા કેટલાક ખાર, તેમાંના રૂક્કામાં ભૂદો પડેલો ભાગ છે. એ ખાર પાણી અતિશય લય, કોધ, શોક, વગેરેથી લોહી ઉઠી જઇ બહાર નીકળે છે, અને તેથી આંખ તથા શરીરને નુકશાન થાય છે. વળી મરનારનો શોક પાણી ખાધા પીધામાં પણ ઘણું દુઃખ વેઠે છે, તેથી પણ શરીરને નુકશાન થાય છે. વળી શોક કરવાથી પણ શરીરને ઘણું નુકશાન થાય છે. હિતોપદેશમાં કહ્યું છે કે:—

શોકસ્થાન સહસ્રાણિ મયસ્થાનશતાનિચ ।

દિવસે દિવસે મૂઢ માવિશંતિ ન પંડિતં ॥

અર્થ:—શોકનાં ઠેકાણાં હજારો છે, ને લયનાં ઠેકાણાં

મળતી પેદાશ છે તે પ્રથમ લખનાર ઝોછા હોવાથી સસ્તી કીમતે પૂરાં પડી શકતાં હતાં, પણ જેમ જેમ લખનાર વધતા ગયા તેમ તેમ તેનો ખર્ચ વધવા લાગ્યો; પણ શું તેથી તેની પેદાશ પણ વધી શકી હશે? નહીં, ખીલકુલ નહીં. પછી તરત જ માણસનું ધ્યાન લોખંડ તરફ દોડ્યું અને 'સ્ટીલ પેન' ની નવી ખતાવટ કરી. આજે તમે માગશો એટલી સ્ટીલપેનો સસ્તી કીમતે મળી શકશે. જો આ નવી ખતાવટ થઈ ન હોત તો આજે રૂપીઆનું એક પણ કપીલ મળવું મુશ્કેલ થઈ પડત. એ જ પ્રમાણે અગાઉ આમડાં ઉપર લખાણ કરવામાં આવતું હતું. આજે તેને ઠેકાણે કાગળો વપરાય છે; જો તે ન હોત તો કરોડો ખંકરાં મેઢાંનાં આમડાં ક્યાંથી મળવાનાં હતાં? આ ઉપરથી જણાય છે કે જેવી સહેલાઈથી ખતીજ પદાર્થો અને આડપાનને લગતી વસ્તુઓની પેદાશ તેના ખપના પ્રમાણમાં વધારી શકાશે, તેવી રીતે જનાવરોમાંથી મળતી વસ્તુ-

મૂઠપણું આવે ને ડહાપણું જતું રહે. આ પ્રમાણે મરનારની પાછળ શોકાગ્નિથી સ્ત્રી-પુરુષોનાં શરીર દગ્ધ થઈ દિનપ્રતિદિન કમજોર થતાં જાય એમાં શી નવાઈ?

(૭) **પ્રકૃતિ વધારે સ્ત્રીઓ પરણવાનો રીવાજ:—**

એકથી વધારે સ્ત્રીઓ પરણવાથી ધરમાં કંકાસનું ખીજ રોપાય છે તેનું કેટલીએક નાતોમાં ખીલકુલ લાન નથી. અમદાવાદના ઝોદીઓ અને કડવા કણખીમાં, ચરોતરના પાટીદારોમાં અને સુરત જીલ્લાના દેશાઈઓ વગેરેમાં—એક મૂકી ચરતી, એક મૂકી ફરતી અને એક મૂકી પાણી ભરતી, એમ જેટલી મરજીમાં આવે તેટલી સ્ત્રીઓ પરણ્યાં જ જાય છે. દેનાર ભૂલે તો લેનાર ભૂલે. આ શી જીવમની વાત? શોકયનાં છાકરાં ઉપર એક ખીલની માતાઓ ઘણો દ્વેષ રાખે છે અને વખતે મારી પણ

ઓ પેદાશમાં વધી શક્તી નથી; અને તેથી તે અપના વધારા સાથે મોંઘી થતી જાય છે.

તકરાર ૯ મી.

કેટલાક લોકો ઉંચ વર્ણ અને નીચ વર્ણનો તફાવત બતાવી કહે છે કે:—“નીચ વર્ણને હિંસા કરવાની તથા માંસ ખાવાની શાસ્ત્રોમાં છૂટ આપી છે. અથવા તો શાસ્ત્રો ઉંચવર્ણને માટે રચાયેલાં છે માટે નીચ વર્ણને તે કામો કરવામાં દોષ નથી.” તેનું સમાધાન જે:—આ જગત ઉત્પન્ન થયું ત્યારે એક જ જાતિ વાળું હતું. પછી લોકો જેમ જેમ નીચ-ઉંચ કર્મ કરતા ગયા તેમ તેમ નીચ-ઉંચ વર્ણ બંધાઈ. પણ ખરું જોતાં નીચવર્ણ જો પોતાનું નીચ કર્મ મૂકી દે તો તે પણ ઉંચ વર્ણ જ છે. શ્રી મહાભારતના શાન્તિ પર્વના ૧૮૮મા અધ્યાયમાં ભૃગુમુનિએ ભારદ્વાજને કહ્યું છે કે:—

નાખે છે. રાજ દશરથની સ્ત્રી કેકેએ પોતાના દીકરા ભરતજીને ગાદીએ બેસારવા રાજને અવળું સમજવી પોતાની શોક્યતા ખૂત રાખને વનવાસ કઠાવ્યા હતા એ સહુના નાણુવામાં છે. એક ચોર, જે સ્ત્રીઓ અને તેના ભરથારનું યુદ્ધ જોતાં એક સાહુકારના ઘરમાં સપડાઈ ગયો હતો, તેને રાજાએ બીજી સ્ત્રી પરણાવવાની શિક્ષા કરવાનો હુકમ કર્યો ત્યારે તેણે કહ્યું કે “મને ગમે તો દેશ નિકાલની શિક્ષા કરો પણ બીજી સ્ત્રી પરણાવવાની શિક્ષા કરશો નહિ;” મતલબ કે જે સ્ત્રી પરણનાર પુરુષને ધણું જ દુઃખ વેઠવું પડે છે. શોક્યો પણ એક બીજા ઉપર ધણો દ્રેષ રાખી, હમેશાં વઢવાડો વઢે છે અને સ્વામીને ધણું સંતાપે છે. આ ઉપરથી “શોક્યોનો ખાર” પ્રસિદ્ધ છે. સ્ત્રીઓ ગાય છે કે:—

શ્લોક.

નવિશેષોસ્તિવર્ણાનાં સર્વંબ્રહ્મમિદંજગત્ ।

બ્રહ્મણા પૂર્વ સૃષ્ટં હિ કર્મભિર્વર્ણતાં ગતમ્ ॥

અર્થ.

બ્રહ્માએ સૃષ્ટેલું આ સર્વ જગત્ પૂર્વે બ્રાહ્મણ જાતિ વાળું હતું, કાંઈ વર્ણ-ભેદ ન હોતો; પણ પછી કર્મ કરી વર્ણપણાને પામ્યું.

માંસભક્ષણ નહિ કરવા વિષે બોધ.

ગરબી.

(બોધવળ સદેસો કહેજો સ્યામને, એ રાગ.)

મૂખ માંહી કદી આહાર ન લેએ માંસનો,

મૂકી સુંદર વનસ્પતિનો આહાર જો;

ધાન્ય ફળાદિ ધરતીમાં બહુ નીપજો,

એક ગોરીનો નાવલોરે, જાણે કળાયેલ મોર;

એ ગોરીનો નાવલોરે, જાણે હરાયું દોર ! !

મતલબ કે એક સ્ત્રીનો સ્વામિ દંપતિ સુખ ભોગવી કળાયેલ મોરની પેઠે સુખમાં દિવસ નિર્ગમન કરેછે. અને એ સ્ત્રીઓનો સ્વામિ હરાયા દોરની પેઠે દુઃખમાં દિવસ ગુજરેછે. આવા શોકયાતના ઘરમાં શોકાગ્નિથી સ્ત્રી-પુરુષોનાં શરીર દગ્ધ થઈ દિનપ્રતિદિન કમજોર થતાં જાય એમાં શી નવાઈ ?

ઇત્યાદિ ખરાબ રૂઢીઓએ અને કુસંપે આપણી આર્યપ્રજામાં વાસ કરેલો હોવાથી તેઓ તન મન અને ધનથી નિર્બળ થતા ગયાછે અને થાયછે તો શામાટે એઓને આપણા દેશમાંથી હાંકી કાઢવાં ન લેઈએ ?

દૂધ, દહીં, ધી, મિષ્ટ પદારથ સારજો—મૂખ૦ ૧

નિરોધી નિરોગી આ ખોરાક છે,
શોભીતો ને સ્વચ્છ સુગંધીદાર જો;

નર નારીના નિર્વાહ માટે નિરમ્બો,

કુદરતે આ વનસ્પતિનો આહાર જો—મૂખ૦ ૨

તેહ તજીને માંસાદિ તમે વાપરો,

પૂરો પાપી પેટ તણો આ ખાડ જો;

જીવહા—સ્વાદે જીવ તણી હિંસા કરો,

કર્મ કહીએ સર્વ થકી અનાડ જો—મૂખ૦ ૩

કુદરતી ન કહીએ આ કૃત્રિમ છે,

મેઘો મેલો માંસાદિનો આહાર જો;

બદળો રે ઊડે ને માંખો બણુબણુ,

આરોગતાં તે રોગાદિ અપાર જો—મૂખ૦ ૪

દેહ પૂલે ને ડૂલે વ્યસની બહુ બને,

ક્રોધી ને વળી કૂર અતિશય થાય જો;

આ લોકે પરલોકે બહુ નુકશાન છે,

જીવન-વૃક્ષ સઘળાંનું છેદાય જો—મૂખ૦ ૫

હિંદુ, મુસલમાન, ઇંગ્રેજો, પારસી,

નિંદુ સહુનાં શાસ્ત્રોમાં નિરધાર જો;

સમજેલા જન માંસ મૂખે લેતા નથી,

અણુ સમજેલા કરે તે ઉપર પ્યાર જો—મૂખ૦ ૬

જન વિવેકી જે છે હાલ વિલાયતે,

સારાસાર વિચારી માંસ ન ખાય જો;

સ્થાપન કીધી મંડળી “વેજીટેરિયન,”

દિન દિન પ્રતિ વૃદ્ધિ તેમાં થાય જો—મૂખ૦ ૭

શુદ્ધિવંતા મુસલમાનો પારસી,

મૂખ માંહી નથી લેતા માંસાહાર જો;

માંસાહારી માંસ તજે ખીજ ખહ,
હાલ જમાનો સુધારાનો સાર જો—મૂખ ૮
જેમ વસેછે મહા જળ માંહી માંછલાં,
આહાર તણી ન દીસે તેને જોટ જો;
તેમ છતાં તે જીવહા-સ્વાદને કારણે,
મૃત્યુ પામે ખાતાં જળમાં લોટ જો—મૂખ ૯
તેમ તજીને અન્ન, જન કરતાં માંસનો,
સ્વાદ થકી આ સ્વાર્થહીનો આહાર જો;
મુખ પછી તે કર્મ રૂપી જાળે પડી,
ખાશે મોહોકમ જન્મ-હૂતોના માર જો—મૂખ ૧૦
વૈદ્ય, હકીમો, ડોક્ટરો એવું કહે,
અમુક રોગોમાં માંસ લેવું નહિ મૂખ જો;
તે કારણથી નેષ્ટપણું તેમાં નક્કી,
તેમ છતાં શા માટે માનો સૂખ જો?—મૂખ ૧૧
જરૂર હતી જો માણસને આ આહારની,
અન્ન તણી શા માટે કરત જ આહાર જો?
કોને માટે અન્ન, દૂધ અવનીમાં રચ્યાં?
એહ વિચારો ચારો મારા સાર જો—મૂખ ૧૨
અનાદિથી અન્નાદિ ખેતે જીવે,
માંસ ઉપર જન જીવે નહીં તદ્દન જો;
તેહ કારણથી શ્રેષ્ઠપણું અન્નમાં દીસે,
મનન કરી વિચારો સમજી જનજો—મૂખ ૧૩
ધર્મના જાને હિંદુ નિંદે માંસને,
હાલ ઇંગ્રેજો નિંદે અવગુણ માટે જો;
જેનાથી ઉછર્યા તે આહાર અળગો કરે,
કહો એ કેવી આશ્ચર્યકારક વાત જો?—મૂખ ૧૪
અપવિત્ર વસ્તુ માંસ સમ એકે નથી,

તેમ છતાં તમે માનો છો પવિત્ર જો;
 અંહિત અન્ય ને આપ તર્જુ પ્રીછો નહીં,
 નિચ આહાર લેધ નિર્દય બનો શું મિત્ર જો?—મૂખ ૦૧૫
 માંસાહારી દીસે સધળા માનવી,
 દયા અને વળી દાન થકી રહીત જો;
 કહેવત છેકે—“ આહાર તેવો ગોટકાર છે,”
 બુદ્ધિ તેથી બગડે છે ખચીત જો—મૂખ ૦ ૧૬
 ઈલાદિ અવગુણો દીસે માંસમાં,
 અનુભવ ને વળી શાસ્ત્રાદિ અનુસાર જો;
 પુન્ય દાનાદિ કરતાં પણ પામે નહીં,
 મોતી માંસાહારી મુગતિ દ્વાર જો—મૂખ ૦ ૧૭

હિંસા અને માંસલક્ષણ વિરુદ્ધ શાસ્ત્રોનાં પ્રમાણ. ૯૩

પ્રકરણ ૪ થું.

હિંસા અને માંસ લક્ષણ નહિ કરવા વિષે
હિંદુ, મુસલમાન પારસી અને ખ્રિસ્તિ ધ-
ર્મશાસ્ત્રોનાં પ્રમાણો તથા ડૉક્ટરો
અને કવિઓના અભિપ્રાય.*

(૧) હિંદુ ધર્મ શાસ્ત્રોનાં પ્રમાણ.

અહિંસા પરમો ધર્મઃ (વેદ વાક્ય.)

(૧) શ્રી મહાભારતના શાંતિપર્વના ૧૬૨ મા
અધ્યાયમાં કહ્યું છે કે:—

શ્લોક.

અદ્રોહઃ સર્વં ભૂતેષુ કર્મણા મનસાગિરા ।

મનુગ્રહશ્ચ દાનંચ સતાં ધર્મઃ સનાતનઃ ॥

અર્થ.

મન, વાણી તથા કર્મે કરી પ્રાણી માત્રનો દ્રોહ ન
કરવો (હુંડું ન ધૂંછવું,) દયા રાખવી તથા ઉપકાર કર-
વો, એ સંતપુરુષોનો સનાતન ધર્મ છે.

* દરેક ધર્મમાં શાસ્ત્રો અને પુસ્તકોનાં ઘણાં પ્રમાણો
મળી આવે છે. તથા વિદ્વાનો, કવિઓ અને ડૉક્ટરોના અભિપ્રા-
ય પુષ્કળ મળી આવે છે પણ પુસ્તકનું કદ વધી જવાની દેશ-
તથી આ પ્રકરણ વિસ્તારથી લખ્યું તથી.

૯૪ પ્રાણીહિંસા અને પ્રાણીખોરાક નિષેધક.

(૨) શ્રી મહાભારતના અનુશાસન પર્વમાં કહ્યું છે કે:—

શ્લોક

સ્વમાંસં પરમાંસેન યોવર્ધાયિતુ મિચ્છતિ ।

નાસ્તિ ક્ષુદ્ર તરસ્તસ્માત્સનૃશંસતરો નરઃ ॥

અર્થ.

જે પારકા માંસે કરી પોતાના માંસને વધારવા ઇચ્છે છે, તેનાથી વધારે કોઈ અધમ નથી, અને તે અતિ કૂર છે.

(૩) શ્રીમદ્ ભાગવતના સાતમા સ્કંધના ૧૪ મા અધ્યાયના નવમા શ્લોકમાં શ્રી નારદ મુનિએ યુધિષ્ઠિરને કહ્યું છે કે:—

શ્લોક.

મૃગોષ્ટ્ર ચરર્મકા ચ્વસરી સૃગ્લગમક્ષિકાઃ ।

આત્મનઃ પુત્રવત્પશ્યેત્તૈરેષા મંતરં કિયત્ ॥

અર્થ.

મૃગ, ઉંટ, ખર, વાંદરાં, ઉંદર, સાપ, પક્ષી અને માંખો એ સર્વને પોતાના આત્મા અને પોતાના પુત્રની પેરે જાણવા, તેના વિષે અંતર રાખવો નહિ.

(૪) શ્રી મનુસ્મૃતિના પાંચમા અધ્યાયના ૧૮ મા શ્લોકમાં કહ્યું છે કે:—

શ્લોક.

ન કૃત્વા પ્રાણિનાં હિંસાં માંસં મુત્પદ્યતે ક્વચિત્ ।

નચ પ્રાણિવધઃ સ્વર્ગ્યસ્ત સ્માત્માંસં વિવર્જયેત્ ॥

અર્થ.

કોઈપણ પ્રાણીનો વધ કર્યા સિવાય માંસ મળતું નથી, અને પ્રાણીનો વધ કરવાથી સ્વર્ગ મળતું નથી; માટે માંસ ખાવાનું ભાગ કરવું જોઈએ.

હિંસા અને માંસબક્ષણ વિરૂદ્ધ શાસ્ત્રોનાં પ્રમાણ. ૯૫

(૫) શ્રીમદ્ ભગવદ્ ગીતાના સત્તરમા અધ્યાયના ૧૪ માં શ્લોકમાં કહ્યું છે કે:—

શ્લોક.

દેવ દ્વિજ ગુરુ બ્રાહ્મ પૂજનં શૌચ માર્જવમ્ ।

બ્રહ્મચર્યમ હિંસાચ શારીરં તપ ઉચ્યતે ॥

અર્થ:

દેવ, બ્રાહ્મણ, ગુરુ અને જ્ઞાતી એઓનું પૂજન અને પવિત્રતા, શરણતા, બ્રહ્મચર્ય અને અહિંસા એ સધળાં શરીરનું તપ કહે છે.

(૬) શ્રી વિષ્ણુ પુરાણમાં કહ્યું છે કે:—

શ્લોક.

યથાત્મનઃ પ્રિયાઃ પ્રાણાઃ તથા તસ્યાપિ દેહિનઃ ।

ઇતિ મત્વા ન કર્તવ્યો ઘોર પ્રાણ વધો બુધૈઃ ॥

અર્થ:

જેમ આપણા પ્રાણ આપણને વહાલા હોય તેમ બીજા પ્રાણીને પણ પ્રાણ વહાલા હોય, એવું જાણીને કદાચ માણસે ઘોર નકંડો દેનાર “પ્રાણીનો વધ” તે ન કરવો.

(૭) શ્રી વૃદ્ધ પરાશર સ્મૃતિમાં કહ્યું છે કે:—

શ્લોક.

યસ્તુ પ્રાણિ વધં કૃત્વા પિતૃન્માંસેનતર્પયેત્ ।

સોઽવિદ્વાંશ્ચંદનં દગ્ધ્વા કુર્યાદિં ગાર લેપનમ્ ॥

અર્થ:

જે પુરૂષ પ્રાણીની હિંસા કરીને તેના માંસ વડે પિતૃ દેવને તૃપ્તિ કરે છે, તે મૂર્ખ સારા સુગંધીમાન ચંદનને બાળીને તેની રાખનું ખોતાના શરીરે લેપન કરે છે. (માટે

યજ્ઞ તથા શ્રાધને વિષે ક્રોધ હવની હિંસા ક્યારેય ન કરવી)

૯૬ પ્રાણીહિંસા અને પ્રાણીખોરાક નિષેધક.

(૮) શ્રી જૈનધર્મના સૂયગડાંગ સૂત્રના પ્રથમ અધ્યયનના ચોથા ઉદ્દેશાની દસમી ગાથામાં કહ્યું છે કે:—(ભાગધી ભાષામાં)

ગાથા.

પયંચું નાણિણો સારં, જનં હિંસરં કિંચણં ।

અહિંસા સમયંચેવ, પત્તાવત્તં વિયાણિયા ॥

અર્થ.

જ્ઞાની પુરુષના જ્ઞાનનો સાર એ છે જે—કોઈપણ જીવને હણવો નહિ અને જીવદયા તેજ પ્રધાન એવું વિવેકવાંત હોય તે જાણે.

(૯) શ્રી જૈનધર્મના ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રના ૧૮ માં અધ્યયનની ૧૧ મી ગાથામાં ‘ગદ્દભાણ’ મહા-મુનિએ ‘સંજતિ’ રાજાને કહ્યું છે કે:—

ગાથા.

અમયં પત્થિવા તુમ્હં અમય દાયા મવાહિય ।

અણિચ્ચે જીવ લોગંમિ, કિં હિંસાય પસજ્જસી ॥

અર્થ.

હે રાજા ! મારા તરફથી તને અભયદાન છે. જેમ હું તને અભયદાન દઉં છું તેમ તું પણ સર્વ પ્રાણીને અભયદાન દે. આ ક્ષાત્રી દુનીઆમાં જન્મ પામીને હિંસા રૂપ દુષ્કૃત્યથી શું કરવા તારા અમૂલ્ય આત્માને જોખમમાં નાખવા તત્પર રહે છે ?

(૨) મુસલમાની ધર્મશાસ્ત્રોનાં પ્રમાણો તથા દાખલા દલીલો.

આ પુસ્તકનાં ત્રણ પ્રકરણો અને હિંદુ ધર્મશાસ્ત્રો.

હિંસા અને માંસભક્ષણ વિરુદ્ધ શાસ્ત્રોનાં પ્રમાણ. ૯૭

નાં પ્રમાણો વાંચવાથી વાચકવર્ગની ધ્યાનમાં આવ્યું હશે કે “હિંસા અને માંસ ભક્ષણ” એ આલોક અને પર-લોકમાં અહિતકારક છે, અને તે જ કારણથી હિંદુધર્મ શાસ્ત્રોમાં તે કર્મો કરવાની સખત મનાઇ કરેલી છે. પરંતુ મુસલમાનો કહે છે કે અમને અમારા ધર્મશાસ્ત્રોમાં તે કર્મો કરવાની આજ્ઞા આપેલી છે, તેથી તે કરવાથી અમને કંઈ દોષ લાગતો નથી. પણ તે કહેવું તદ્દન ખોટું અને સ્વાર્થપ્રુદ્ધિનું છે. માટે આ નીચે તેમનાં ધર્મશાસ્ત્રોનાં પ્રમાણો તથા લખલા દલીલો ટાંકી છું કે જે વાંચવાથી સત્યાસત્ય તરત જણાઇ આવશે. આ લખવામાં મારી કાંઈ પ્રકારની દ્વેષભુદ્ધિ નથી, પણ સંકળ જનના ફાયદા સાર લખુ છું. માટે મુસલમાન ભાઇઓ પણ તે પર વિશેષ ધ્યાન આપી, પ્રક્ષપાત છોડી દેઈ, સત્યાસત્યનો વિચાર કરશે એવી તેઓને મારી નમ્ર વિનંતી છે.

મુસલમાનો પરમેશ્વરને રહીમાન કહે છે. તે રહી-માન શબ્દનો અર્થ દયાળુ ઈશ્વર એવો થાય છે. તો તે ઉપરથી જણાય છે કે તેઓ પણ ઈશ્વરને દયાળુ માને છે, તો તે પોતાના દયાપણાને દોષ લગાડવા આવો નિર્દયતા બરે-લો અને તુકશાનકારક હુકમ આપે જ કેમ ?

વળી તેઓનામાં એક ૪૦ દિવસની ધર્મક્રિયા થાય છે, તેને સિદ્દો કહે છે. તે સિદ્દો એસનાર કાંઈપણ જાતનું માંસ ખાતો નથી, તેનું કારણ તેઓ એસ ખતાવે છે કે ‘માંસ’ એ નજીસ (ખરાબ) ચીજ હોવાથી તે ખાઈ-એ તો બંદગીમાં અલેલ પહોંચે.

વળી તેમના પીરો તથા ઓલીઆઓએ પણ પોતા-નો ખોરાક ભાજપાલા ઉપર રાખેલો હતો; તે વિષેનો પૂ-રતો ખુલાસો તવારીખે ફેરસ્તા, તજકીરે તુલઅવલિયા

૯૯ પ્રાણીહિંસા અને પ્રાણીખોરાક નિષેધક.

સફીનતુલ્યવલિયા અને તફ્ફાતુલહિનસ વગેરે કી-
તાઓ જોવાથી મળી આવેછે.

આમન અકબરીમાં લખ્યુંછે કે:—“ અકબર ખા.
દશાહ દર શુક્રવારથી રવિવારે, ગ્રહણના દિવસે, તીરશેજના
જશનના દિવસે અને આખા ફરવરદીન તથા આવા મા-
સમાં ખીલકુલ માંસ ખાતો નહિ. ”

તેમ જ આજ પણ કોઇ મુસલમાન ‘ સાલેક શરીઅ-
ત ’ માંથી ‘ તરકીત ’ માં પેસેછે. તો તરત જ માંસ ખાતું
છાડી દેછે. વળી રાવણ વહોરા જેને લોટિયા વહોરા કહે
છે, તેઓ પણ ખીલકુલ માંસ ખાતા નથી. અને તેઓ માંસ
ભક્ષણ નહિ કરતા હોવાથી નમાંસિયા અથવા નગો-
સિયા કહેવાયછે. હાલ તેમનો સમુદાય વડોદરા શહેરમાં છે.

પેગંબર હઝરત મહમદ નખી સાહેબના ખલીફા અને
જમાઇ ‘ હઝરત અલી ’ સાહેબે ફરમાવ્યુંછે કે:—

૨ મીસરો.

॥ ફલા તજઅલૂ વુતૂનકુમ મકાવરલ હયવાનાત. ॥

અર્થ.

તું પશુ—પક્ષીઓની કબરે તારા પેટમાં કરીશ ન-
હિ. અર્થાત્ પશુ-પક્ષીઓને મારી તું ખાઇશ નહિ.

૧ અકબર ખાદશાહ, પારસીઓનો તીરશેજનો જશનનો
દિવસ અને ફરવર દીન તથા આવાં મહીનો પવિત્ર ગણતો,
તેથી તેટલા દિવસોમાં તે માંસ ખાતો નહિ.

૨ શબ્દાર્થ:—ફ ભારે, તો. લા—નહિ. તજઅલૂ—
કરો. વુતૂનકુમ—તમારાં પેટને. મકાવર—કબર. અલ—
નો. હયવાનાત—પ્રાણીઓ.

કરસીએત.^૧

નસાણી મકામે શિકમરા તુગૂર ।

જેવેહરે વહાયમ જેવેહરે તૂયૂર ॥

અર્થ.

તું પશુ-પક્ષીઓની કબર તારા પેટમાં કરીશ નહિ.
અર્થાત્ પશુ-પક્ષીઓને મારી તું ખાઈશ નહિ.

સદરહુ દાખલા દલીલોથી સાફ સમજાયછે કે, મુસલ-
માની ધર્મમાં માંસ ખાવાનું નિષેધ કરેલું છે. વળી વાંચો
કુરાનનાં પ્રમાણો:—

કુરાન સરીફમાં સૂરાઅન આમ-આયત ૧૪૨ માં
અલ્લા તાલાએ સાફ ફરમાવ્યું છે કે:—

૩ વ મિનલ અનઆમે હમૂલતંવ વફર્શા ।

કુલૂમિમ્મા રજક કુમુલ્લાહો ॥

અર્થ.

અલ્લાએ ચોપગાં જનાવરોમાંથી કેટલાંક ભાર ઉપા-
ડવા માટે પેદા કીધાંછે અને ખાવા માટે જમીનને લગ-

૧ શબ્દાર્થ:—ન-નહિ. સાણી-કર. મકામે-ઠેકાણે.
શિકમરા-પેટને તુ-તું. ગૂર-કબર. જેવેહરે-વાસ્તે. વહા-
યમ—પશુઓ. જેવેહરે—વાસ્તે. તૂયૂર—પક્ષીઓ.

૨ મુસલમાની ધર્મ ચલાવનાર મહમદ પેગંબર અ-
રબસ્તાનના મક્કા શહેરમાં ઈ. સ. ૫૭૦ માં જન્મ્યા હતા.
તેમણે ઈ. સ. ૬૦૬ માં પોતાનો મત ચલાવી કુરાન નામે
પુસ્તક રચ્યું.

૩ શબ્દાર્થ:—વ—અને. મિન—માંથી. અલ+અ-
નઆમ—ચો પગાં. હમૂલતંવ—ભાર ઉપાડનાર. વ—અને.
વફર્શા—જમીનને લાગેલી. કુલૂ—ખાઓ. મિમ્મા—તે ચી-
જથી. રજકકુમ ધાન્ય આપ્યું તમને. અલ્લાહો—અલ્લાએ.

૧૦૦ પ્રાણીહિંસા અને પ્રાણીખોરાક નિષેધક.

તી વનસ્પતિ તથા અનાજ ઉત્પન્ન કર્યું છે તે તમે ખાઓ. ૧

વળી કુરાનમાં સાફ લખ્યું છે કે:—કોઈ પણ પ્રકારનું માંસ ખાવું નહિ. તેમ છતાં માંસના લાલચુ મુસલમાનો ખારી શોધી, અવળે રસ્તે ચાલી માંસનો ઉપયોગ કરે છે તે બહુ જ ખોટું છે. જુઓ (કુરાન) મૂરાઅન-આમમાં લખ્યું છે કે:—

તમે ન ખાઓ:—લોહી અને હુકરનું માંસ, મોતથી મરે તેનું માંસ, કોઈ મૂર્તિના નામથી મારવામાં આવે તેનું માંસ, ગળે ફાંસો દેઈ મારવામાં આવે તેનું માંસ, ધાર્થી મારવામાં આવે તેનું માંસ, પડવાથી મરે તેનું માંસ અને કોઈ ખીજા પ્રાણીના મારવાથી મરે તેનું માંસ.

પ્રિય વાંચનાર! હવે કહો કે કયા પ્રકારનું માંસ ખાવાનું બાકી રહ્યું? આમ છતાં તેઓ જીવતાં પ્રાણીઓના ગળામાં છરી મારી મારેલા પ્રાણીઓનું એટલે જેને તેઓ ‘હલાલ કર્યો’ કહે છે, તેનું માંસ ખાવાને કુરાનમાં આજ્ઞા આપી છે એમ કહે છે પણ તે તદ્દન ખોટું છે. કારણ કે અલ્લા તો સાફ એમ જ કહે છે કે, લોહી ખાઓ નહિ.

૧ ખરો અર્થ તો આ પ્રમાણે છે, તેમ છતાં માંસાહારી મુસલમાનો તેના વિરુદ્ધ અર્થ કરે છે; કારણ કે મુસલમાનોમાં કેટલાક ‘ માંસ ખાનારા ’ અને કેટલાક ‘ માંસ નહિ ખાનારા ’ છે તેથી તેઓ આ આયતનો પોતપોતાના મતને મળતો અર્થ કરે છે. પણ તેઓ નિષ્પક્ષપાતે વિચારશે તો સાફ માલૂમ પડશે કે અલ્લાનો હેતુ માંસ ભક્ષણની તરફેણમાં લખવાનો નથી પણ વિરુદ્ધમાં લખવાનો છે. આ આયતના આગલા સંબંધમાં વનસ્પતિ ખોરાકની સુદૃઢતા અને જનાવરોનું ઉપયોગીપણું બતાવ્યું છે તેથી ખુલ્લું જણાય છે કે—“ વનસ્પતિ ખોરાક ખાવો અને જનાવરોને ખાળવાં ” એવો આ આયતનો ભાવાર્થ છે.

હિંસા અને માંસલક્ષણ વિરુદ્ધ શાસ્ત્રોનાં પ્રમાણ. ૧૦૧

તો શું છરી વડે મારેલા પ્રાણીઓના માંસમાં લોહી હોતું નથી ? વળી મોતથી મરેલા અથવા બીજા કોઈના મારેલા અથવા કોઈ અકસ્માતથી મરેલા પ્રાણીનું માંસ ખાવાને મનાઈ કરે છે, તો પોતાના હાથે જાણી જોઈને કોઈ પ્રાણીને બળાતકારે છરી મારી જન લીધેલાનું માંસ ખાવાને આશુ આપે જ કેમ ?

ઉપરની હકીકતથી વાંચનારની સમજમાં આવ્યું હશે કે મુસલમાની ધર્મમાં માંસનો નિષેધ કરેલો છે. હવે હિંસા નહિ કરવા વિષે જે બોલ લખ્યું છે :—

અહલા, મંકે સરીફમાં શિકારની મનાઈ કરે છે. વાંચો કુરાનમાં સૂરાઉલમાયદ સિપારા ૪ મંજલ ૨ આયત ૩. તેમાં લખ્યું છે કે :—

મક્કામાં તેની હદ સૂધીમાં કોઈએ જનાવર મારવું નહિ; અને કોઈ ભૂલથી મારે તો તેને બદલે પોતાનું પાણેલું જનાવર મૂકી દેવું અથવા જે કહ્યા માણસો જે કીમત કરાવે તેટલી કીમતનું ખાણું ગરીબોને ખવરાવવું. આ ઉપરથી સાફ સમજાય છે કે, કહ્યા મુસલમાનોએ આ કામને નાપાક ગણેલું હોવાથી આવા પવિત્ર સ્થાનમાં તે કામ કરવાને બંધ કરેલું છે અને થોડે થોડે એ રીતજ બંધ કરવો એવો તેમનો હેતુ જણાય છે. વળી ભૂલથી જનાવર મારવામાં દોષ ગણેલો છે તો જાણી જોઈને જનાવર મારવામાં દોષ કેમ નહિ ગણ્યો હોય ?

વળી સદરહુ દાખલાથી જણાય છે કે, મુસલમાનો દેવ નિમિત્તે પુણ્ય ગણી બકરીઘઘના દિવસે બકરી મારે છે તે તદ્દન ખોટું છે. કારણ કે જે દેવ નિમિત્તે હિંસા કરવાથી પુણ્ય થતું હોય તો મક્કા જેવા ધર્મ સ્થાનકમાં હિંસા કરવાની શા માટે મનાઈ કરે ?

તી વનસ્પતિ તથા અનાજ ઉત્પન્ન કર્યું છે તે તમે ખાઓ.^૧

વળી કુરાનમાં સાફ લખ્યું છે કે:—કોઈ પણ પ્રકારનું માંસ ખાવું નહિ. તેમ છતાં માંસના લાલચુ મુસલમાનો ખારી શોધી, અવળે રસ્તે ચાલી માંસનો ઉપયોગ કરે છે તે બહુ જ ખોટું છે. જુઓ (કુરાન) મુસ્લામન-આમમાં લખ્યું છે કે:—

તમે ન ખાઓ:—લોહી અને હુકરનું માંસ, મોતથી મરે તેનું માંસ, કોઈ મૂર્તિના નામથી મારવામાં આવે તેનું માંસ, ગળે ફાંસો દેધ મારવામાં આવે તેનું માંસ, ધાથી મારવામાં આવે તેનું માંસ, પડવાથી મરે તેનું માંસ અને કોઈ ખીજા પ્રાણીના મારવાથી મરે તેનું માંસ.

પ્રિય વાંચનાર! હવે કહો કે કયા પ્રકારનું માંસ ખાવાનું બાકી રહ્યું? આમ છતાં તેઓ જીવતાં પ્રાણીઓના ગળામાં છરી મારી મારેલા પ્રાણીઓનું એટલે જેને તેઓ ‘હલાલ કર્યો’ કહે છે, તેનું માંસ ખાવાને કુરાનમાં આજ્ઞા આપી છે એમ કહે છે પણ તે તદ્દન ખોટું છે. કારણ કે અલ્લા તો સાફ એમ જ કહે છે કે, લોહી ખાઓ નહિ.

૧ ખરો અર્થ તો આ પ્રમાણે છે, તેમ છતાં માંસાહારી મુસલમાનો તેના વિરુદ્ધ અર્થ કરે છે; કારણ કે મુસલમાનોમાં ફેટલાક ‘માંસ ખાનારા’ અને ફેટલાક ‘માંસ નહિ ખાનારા’ છે તેથી તેઓ આ આયતનો પોતપોતાના મતને મળતો અર્થ કરે છે. પણ તેઓ નિષ્પક્ષપાતે વિચારશે તો સાફ માલુમ પડશે કે અલ્લાનો હેતુ માંસ ભક્ષણની તરફેણમાં લખવાનો નથી પણ વિરુદ્ધમાં લખવાનો છે. આ આયતના આગલા સંબંધમાં વનસ્પતિ ખોરાકની સુંદરતા અને જનાવરોનું ઉપયોગીપણું બતાવ્યું છે તેથી ખુદ્દું જણાય છે કે—“વનસ્પતિ ખોરાક ખાવો અને જનાવરોને ખાળવાં” એવો આ આયતનો ભાવાર્થ છે.

હિંસા અને માંસલક્ષણ વિરુદ્ધ શાસ્ત્રોનાં પ્રમાણ. ૧૦૧

તો શું છરી વડે મારેલા પ્રાણીઓના માંસમાં લોહી હોતું નથી ? વળી મોતથી મરેલા અથવા ખીજ કાઢના મારેલા અથવા કોષ અકસ્માતથી મરેલા પ્રાણીનું માંસ ખાવાને મનાઈ કરેછે, તો પોતાના હાથે જાણી નોંધને કોષ પ્રાણીને બળાત્કારે છરી મારી જન લીધેલાનું માંસ ખાવાને આજ્ઞા આપે જ કેમ ?

ઉપરની હકીકતથી વાંચનારની સમજમાં આવ્યું હશે કે મુસલમાની ધર્મમાં માંસનો નિષેધ કરેલો છે. હવે હિંસા નહિ કરવા વિષે જે જોલ લખ્યું છે:—

અહલા, મંકે સરીકમાં શિકારની મનાઈ કરેછે. વાંચો કુરાનમાં મુસ્તાઉલમાયદ સિપારા ૪ મંજલ ૨ આયત ૩. તેમાં લખ્યું છે કે:—

મક્કામાં તેની હદ સૂધીમાં કોઈએ જનાવર મારવું નહિ; અને કોઈ ભૂલથી મારે તો તેને બદલે પોતાનું પાણેલું જનાવર મૂકી દેવું અથવા જે કાલા માણસો જે કીમત કરાવે તેટલી કીમતનું ખાણું ગરીબોને ખવરાવવું. આ ઉપરથી સાફ સમજાયછે કે, કાલા મુસલમાનોએ આ કામને નાપાક ગણેલું હોવાથી આવા પવિત્ર સ્થાનમાં તે કામ કરવાને બંધ કરેલું છે અને થોડે થોડે એ રીવાજ બંધ કરવો એવો તેમનો હેતુ જણાયછે. વળી ભૂલથી જનાવર મારવામાં દોષ ગણેલો છે તો જાણી નોંધને જનાવર મારવામાં દોષ કેમ નહિ ગણ્યો હોય ?

વળી સદરહુ દાખલાથી જણાયછે કે, મુસલમાનો દેવ નિમિત્તે પુણ્ય ગણી બકરીઘડના દિવસે બકરી મારેછે તે તદ્દન ખોટું છે. કારણ કે જે દેવ નિમિત્તે હિંસા કરવાથી પુણ્ય થતું હોય તો મક્કા જેવા ધર્મ સ્થાનકમાં હિંસા કરવાની શા માટે મનાઈ કરે ?

બકરી ઇદના દિવસે બકરી ન મારવા વિષે કુરાનમાં સુરાહ હજની ૩૬ મી આયતમાં અલ્લાતાલાએ ખુદ ફરમાવ્યું છે કે:—

“ માંસ અગર લોહી અને પહોંચશે નહિ, પણ એક પરહેજગારી પહોંચશે. ”

આવી રીતે મનાઇ કર્યા છતાં મુસલમાનો બકરી ઇદના દિવસે બકરી મારવાનો નુકશાનકારક રીવાજ લેઇ બેઠા છે તે અયોગ્ય છે. બકરીઇદનો રીવાજ પડવાનું કારણ નીચે મુજબ છે:—

ઇબ્રાહીમ પેગંબર જ્યારે ઇમાનમાં આવ્યા, ત્યારે તેમના ઇમાનની પરીક્ષા કરવા સાર અલ્લાએ તેમને કહ્યું કે—તારી વહાલામાં વહાલી ચીજનો ભોગ આપ. તે ઉપરથી ઇબ્રાહીમ પેગંબરે પોતાના એકના એક છોકરા ઇસ્માઇલને મારવા તૈયાર કર્યો. અને પોતાની આંખોએ પાટા બાંધી તેને છરી વડે મારવા જાય છે, તેવામાં ઇશ્વરની કુદરતથી છોકરાને ઠેકાણે એક ઘેટું (દુમ્બો) આવી ઉભું રહ્યું (એક ફેરતાએ છોકરાને ઉઠાવી લેઇ તેની જગ્યાએ ઘેટું મૂક્યું.) અને તે કપાઈ ગયું અને છોકરો બચી ગયો. (કેટલાક કહે છે કે, અલ્લાએ ઘેટાને પણ સજીવન કર્યું) આ ઉપરથી મુસલમાનો બકરી મારવાનો રીવાજ લેઇ બેઠા છે પણ તેમ કરવામાં તેમની મોટી ભૂલ છે. કારણ કે અલ્લાએ તો પગંબરના ઇમાનની* પરીક્ષા કરવા

---

* આ પ્રમાણે હિંદુઓમાં પણ ઇશ્વરે ભક્તોના ઇમાનની પરીક્ષા લીધાનાં ઘણાં દૃષ્ટાંતો મળી આવે છે. સગાળશા પોતાના દીકરા કેલેંયા કુંવરને ખાંડણીઆમાં ધાલી ખાંડો ઉતો પણ તેને ઇશ્વરે સજીવન કર્યો હતો. આમાં ઇશ્વરનો તો છોકરાનું માંસ ખાવાનો નહોતો પણ તેના ઇમાનની પરીક્ષા કરવાનો હતો.

૧૦૪ પ્રાણીહિંસા અને પ્રાણીખોરાક નિષેધક

કદાપિ તેઓ એમ માનતા હશે કે, જનાવરોનો તો નાશ થવાનો છે તો તે મારવાનો બદલો શી રીતે લેવાનાં ? તેના જવાબમાં કહેવાનું કે—આપણે ઉપર કહ્યું કે માંસુસોને મુઆ પછી કૃત્ય પ્રમાણે સ્વર્ગ કે નર્કમાં સુખ-દુઃખ ભોગવવાનું છે, તો જનાવરોને મારવાનો બદલો તેઓ નર્કમાં ભોગવશે એ નક્કી સમજાવે. માટે હે મુસલમાન ભાઈઓ, જરા વિચાર કરી અને તમારાં ધર્મશાસ્ત્રનો ખરોખર અર્થ સમજી હિંસા કરવી તજી દો; કારણ કે આ દુનિયામાં પ્રાણી માત્રના જીવ સરખા છે. જુઓ આ વિષે કુરાનમાં સૂરેઆનઆમમાં લખ્યું છે કે:—

* વમામિન્ દાબ્બતિન્ ફિલ્ અર્દેવલા તૈરુન

યતીરો વજનાહીય્યે ફૈલા ડમમૂન્ અમસાલોકુમ્ ॥

અર્થ.

અને જે પશુ પૃથ્વી ઉપર ચાલે છે અને જે પક્ષી પોતાની પાંખો વડે ઉડે છે તે બીજાં કાંઈ નથી પણ તમારા જેવા જ લોકો છે. (મતલબ કે તેમને તેમનું જીવન પણ તમારા જેવું જ વહાલું છે.)

ઉપરનાં પ્રમાણો તથા દાખલા દલીલોથી સાફ સમજાય છે કે, મુસલમાની ધર્મમાં માંસભક્ષણ અને હિંસા કરવાની પરવાનગી આપી નથી પણ ઉલટી મનાઈ કરેલી છે. પરંતુ કાંઈ એમ સવાલ કરશે કે, આ તો તમે ‘હિંસા અને માંસ ભક્ષણ’ની વિરૂદ્ધનાં પ્રમાણો લખ્યાં પણ કુરા-

* શબ્દાર્થ:—વ—અને. મા—નથી. મિન્—માંથી.

બતિન્—ચરંદા (પશુ) ફિલ્—અંદર. અર્દ—પૃથ્વી.

૬—અને. લા—નથી. તૈરુન—પક્ષી. યતીરો—ઉડે છે.

વજનાહીય્યે—પોતાની પાંખો વડે. ફૈલા—સિવાય.

ડમમૂન્—લોકો. અમસાલોકુમ્—તમારા જેવાં.

હિંસા અને માંસભક્ષણ વિરૂદ્ધ શાસ્ત્રોનાં પ્રમાણ. ૧૦૫

નમાં તેની તરફેણનાં પ્રમાણો મળી આવવાનું કેટલાક કહેછે તેનું કેમ? આનો જવાબ જો:—કોઈ માણસ એક જ ખાખત ઉપર ઉલટા સુલટી જે મત આપી શકે નહિ, તેમ છતાં જે મત મળી આવે તો એક મત શાસ્ત્રકારનો અને બીજો મત બીજા કોઈનો સમજવો. હવે આ જે માંથી કયો મત શાસ્ત્રકારનો હશે તે ખાખત નિષ્પક્ષપાતે વિચાર કરવાનોછે. આવી તકરારનો ખુલાસો આગળ પારસી ધર્મશાસ્ત્રોનાં પ્રમાણોમાં આપ્યોછે તે વાંચો.

(૩) પારસી ધર્મશાસ્ત્રોનાં પ્રમાણો અને દાખલા દલીલો.

પારસીઓના જરથોસ્તી ધર્મમાં તેમના પેગંબર અશા જરથોસ્તે ‘ માંસ ઈડાં ખાવાની ’ તથા ‘ કોઈપણ પ્રાણીને હુઃખ દેવાની ’ સખત મનાઈ કરેલી છે, તેમ છતાં તેઓ તેમના ધર્મનું ફરમાન ગણી, એવું પાપી અને નાપાક કામ કરેછે તે કેવળ તેમનાં ધર્મશાસ્ત્રોની વિરૂદ્ધ છે. માટે તે નહિ કરવા આ નીચે તેમનાં ધર્મશાસ્ત્રોનાં પ્રમાણો અને દાખલા દલીલો ટાંકું છું.

પારસીઓ હિંદુઓની પેઠે ગાય તથા અગ્નિને પૂજે છે; તથા હિંદુઓ જેમ કાટે જનોઈ રાખેછે તેમ પારસીઓ ફડે કરતી રાખેછે. તેથી તેઓને હિંદુઓ ‘ પાન્દ્રુ-વિ ’ કહેછે. અને તેમનો ધર્મ પણ હિંદુધર્મ જેવો નેક છે. ‘ શાહનામા ’ના લખનાર કવિ ફર્દોશીએ લખ્યુંછે કે:—
એત.

નીસ્ત અંદ ખુરો ને બનવર જુ;

અનીત અસ્ત દીને અરદુસ્ત નેડુ.

અર્થ.

અમારો જરથોસ્તી ધર્મ એવો નેક છે કે, પશુઓને મારીને ખાવાં નહિ અને જનાવરોનો શિકાર કરવો નહિ. (આ બેત જ્યારે શુસ્તારપનો દીકરો અસ્પન્દીઆર, હિંદુસ્તાન ખાતે લડાઇ કરવા આવ્યો, ત્યારે હિંદુરાજને પોતાનો ધર્મ સમજાવતી વખતે બોલતો હોય એમ જણાય છે.)

આ ઉપરથી જણાય છે કે જરથોસ્તી ધર્મ, હિંદુધર્મ જેવો પવિત્ર છે, અને તેમાં 'હિંસા અને માંસભક્ષણ' કરવાની પરવાનગી આપી નથી; પણ ઉલટી મનાઇ કરેલી છે. વળી તેમનું ઇજસ્ને નામનું ધર્મપુસ્તક તેમની અવસ્તા ભાષામાં લખાયેલું છે તેનાં પ્રમાણે આ નીચે ટાંકું છે:—

‘ઇજસ્ને’ના ૩૨ મા હામાં લખ્યું છે કે:—

(અવસ્તા ભાષામાં.)

મજદાઓ અકામરોદ્દ ઈઓ ગેઓશ મરે દાન
ઓરુ આશ્વશ ઓશ્વતી જીઓતુમ ॥

અર્થ.

જેઓ ગોસ્પંદો (ચો પગાં જનાવર)ને ખરાબી આપવામાં એટલે તેઓને મારવામાં ખુશી ભરેલી જાદગી કહે છે અથવા કાપવાને કે ખાવાને હુકમ આપે છે તેઓને હોરમજદે* મારવા કહેલું છે. (અથવા તેવા ખૂરા લોકોને 'દૂર રાખવા' કહેલું છે.)

‘ઇજસ્ને’ના ૩૩ મા હામાં લખ્યું છે કે:—

(અવસ્તા ભાષામાં.)

અપરીઅ મનશ્ચા નદૈન તો ગેઓશ્ચા વાશત-

* પારસીઓ પરમેસ્વરને 'હોરમજદે' અથવા 'દાદ હોરમજદે' કહે છે. તેનો મૂળ શબ્દ અહુરમજદ છે.

હિંસા અને માંસભક્ષણ વિરુદ્ધ શાસ્ત્રોનાં પ્રમાણ. ૧૦૭

રાદ અવેશતમ મનતુ રૂઝાશતે વીશયે મજેશતેમ શ-
રોશેમ જવીયા અઝ અંઘોનો ॥

અર્થ.

જે માણસો નેક ફરમાનોને કબૂલ નહિ રાખતાં ગો-
સ્પંદો (ચોપગાં જનાવર)ની પરવરશી (ચાર પાણીથી
સંભાળ)નું કામ ખૂરા (તે જનાવરોને કાપી ખાવાના)
વિચારથી કરેછે, તેઓ + કયામતને દહાડે પોતાના
છૂટકારા માટે અશોભરદો પાસે દાદ માગતા રહેશે. અર્થા-
ત તેઓને કોઇ દાદ નહિ આપે.

કદાપિ કોઇ એમ ધારશે કે ગોસ્પંદો એટલે ચોપગાં
જનાવર ધણાં ઉપયોગી છે માટે માત્ર તેઓને નહિ મારવા
વિષે ‘ઇજસ્તે’ માં કહ્યું હશે, પણ તેમ નથી. તમામ
જાતનાં પ્રાણીઓને નહિ મારવા અશો જરૂરથી સ્તે કહેલું છે.
વળી તેઓ સાહેબે ઇજસ્તે મધ્યે એવો વિચાર જ-
ણાવેલો છે કે:—

“જેઓ આ દુનીઆની ‘પેદાશ’ ઉપર દયા
લાવતા નથી તેઓ વગર દયાના દેવો તથા દો-
જખી આદમીઓ છે.” (કૂર છાતીનાં ધાતકી માણસો-
ને જ’દ અવસ્તામાં દેવ તરીકે ગણેલાં છે.)

‘જમીઆદ અસ્ત’ ના ૫૮ માં ફકરામાં
કહ્યું છે કે:—

“એક જીવતા પ્રાણીનાં તોખમ અથવા ઈંડાંને તુક-
શાન કરનાર તે હોરમજદની વિરુદ્ધનો અને રઆહેર-
મનની તરફનો છે.”

+ ખુદાએ દુનીઆની આખર વખતે માણસોના પુણ્ય-
પાપના ઇનસાફના માટે જે દિવસ ઠરાવેલો માનેછે તેને ‘કયા-
મતનો દિવસ’ કહેછે.

૧. પરમેશ્વર ૨. સેતાન

વળી 'જરથોસ્તનામા'માં લખ્યું છે કે:—

यकु शतन नीयारंद कसकु दरेह ॥

न आंगुस फंदा के बासद बरेह ॥

ભાવાર્થ.

કદી કોઈપણ જનવર મોટું અથવા જમક (ધરડું) થયું હોય તેને અથવા નાના બચ્ચાને અથવા કોઈ પ્રકારના જનવર(જીવતા પ્રાણી)ને મારવાની સાક્ષ મનાઈ છે.

ઉપરનાં પ્રમાણોથી સમજાય છે કે જરથોસ્તી ધર્મમાં માંસ અને ઇંડાં ખાવાની સખત મનાઈ કરેલી છે. પરંતુ કોઈ એમ સવાલ કરશે કે મોત અને માંદગી જેવી અડી ભીડીની હાલતમાં માંસ ઇંડાં ખાવા-ખવરાવવાની રજા અશો જરથોસ્તે આપી છે કે નહિ ?

એનો જવાબ ઇજરનેના ૭૧ મા હુમાં આપ્યો છે: તેમાં અશોજરથોસ્તે પોતાના ચેલા ફરશોસ્તરને નીચે પ્રમાણે કહ્યું છે:—

“ મને હોરમજ્દે (ખુદાએ) કહ્યું છે કે:—ઓ જરથોસ્ત ! તારો જીવ જવાની છેલ્લી પળ આવી લાગે, તારે તું મને આરાધજે, અને તેની સાથે મારી તમામ પેદાશને આરાધજે, અને મારી પેદાશને આરાધે તેની સાથે તમામ ગોસ્પદોને, પાણીમાં રહેનારાં તમામ પ્રાણીઓને, જમીનપર વસનારાં તમામ પ્રાણીઓને, હવામાં ઉડનારાં તમામ પ્રાણીઓને, જંગલમાં છૂટાં ફરનારાં તમામ પ્રાણીઓને તથા ખરીવાળાં તમામ પ્રાણીઓને આરાધજે. જીવ જવાની છેલ્લી પળે મને તથા મારી મીનોની અને ગેથીની તમામ પેદાશને એ પ્રમાણે તું આરાધશે તો હું તને દાજબ (નર્ક) થી દૂર રાખીશ.

એ પ્રમાણે મરતી વખતે તમામ જનદારો (જીવવાળાં) ને આરાધવાનાં છે—તમામ જનદારોને આશિર્વાદ દેતાં.

હિંસા અને માંસલક્ષણુ વિરુદ્ધ શાસ્ત્રોનાં પ્રમાણુ. ૧૦૯

દેતાં મરવાનું છે—“ભાષ્ય”માં જીવો દુઃખથી છૂટજો, સુખમાં રહેજો, ખુશીમાં રહેજો !” એવી દુવાઓ ચાહતાં ચાહતાં તેઓથી છૂટા પડવાનું છે. તેથી મરણુ વેળાએ માંસ ઇંડાં ખાઈ ખવરાવી શકાય નહિ. મિત્રાઈ અને શત્રુતાઈ એકી વેળાએ થઈ શકે નહિ.

હવે મરણુ અટકાવવાને માંસ ઇંડાં ખવાય—ખવરાવાય નહિ, તો માંદગી દૂર કરવાને ક્યાંથી જ ખવાય ?

મોત અને માંદગી દૂર કરવાને માંસ ઇંડાં વપરાય નહિ, તો બીજી કોઈ પણ મતલબે અને બીજી કોઈ પણ અંડીલીડીએ વપરાય જ નહિ.

તેમ જ ધર્મ ક્રિયાના માટે પણ માંસ ઇંડાં વાપરવાની અશો જરથોસ્તે પરવાનગી આપી નથી, તેમ છતાં જરથોસ્તીઓ ગામ જીવામ, ગાઉશ હુધાઉ અને મીયજદ વગેરે શબ્દોનો અર્થ માંસ કરી, યજ્ઞક્રિયામાં માંસ ઇંડાંનો ઉપયોગ કરેછે, તે શાસ્ત્ર વિરુદ્ધ છે. કારણ કે એ શબ્દોનો ખરો અર્થ “માંસ વગરનું ખાણું” એવો થાયછે. (તેનો વિસ્તાર સ્થળસંક્રાંતિ લીધે અત્રે આપી શકતા નથી.) એ રીતે માંસ ઇંડાં ખાવાનો કોઈ અપવાદ અશોજરથોસ્તે મૂક્યો નથી.

ઉપરનાં પ્રમાણુ માંસખોરાક નહિ ખાવાની તરફેણનાં લખ્યાં પણ અવસ્તામાં માંસખોરાક ખાવાની તરફેણનાં પ્રમાણુ મળી આવેછે તેનું કેમ ?

અવસ્તામાં તદ્દન ઉલટા સુલટી “માંસ ખાઓ માંસ ન ખાઓ” એવાં પ્રમાણુ દેખાયછે. તેમાંથી કયું ફરમાન અશો જરથોસ્તનું હશે તે વિષે આગલા દાનાવાનાં મત તવારીખોમાંથી ખોળવા જઈએછીએ, તો માલૂમ પડેછે કે સાસાની રાજ્યોના અમલમાં એક નાનો ટોળો હતો, તે એવું કહેતો કે અશો જરથોસ્તે માંસ ખાવાને મ.

૧૧૦ પ્રાણીહિંસા અને પ્રાણીખોરાક નિષેધક.

નાઈ કીધેલી છે, અને માંસ ખાવાની વાતો અવસ્તામાં દેખાય છે, તે ભેદમાં બીજી વાતો જણાવે છે, પણ માંસાહારનાં ફરમાનો તદ્દન સ્પષ્ટ છે, અને તેમાં છૂપો અર્થ કાંઈ રહેલો નથી, તેથી તે ટોળાનું કહેલું તે વેળાના જરથોસ્તીઓએ માન્યું નહિ.

સારપછી આશરે ૧૨૦૦-૧૫૦૦ વરસે, આપણા જમાનામાં, મરહુમ શેઠ સોરાબજી જમશેદજી જીજીભાઈ તથા મરહુમ દસ્તુર અસ્પંદીયારજી ફરામજી રબાડીએ જરથોસ્તી ટોળાનું ધ્યાન ખેંચ્યું કે, અશો જરથોસ્તે માંસ ખાવાની મનાઈ કીધેલી છે. પણ પહેલાંએ માત્ર એક જ બાબતની વાત કીધી, અને બીજાંએ સામી બાબતનાં કેટલાંક વાક્યોના જૂદા તરજુમા કીધા ને બાકીનાં વાક્યોના ખુલાસા કરવાના રહેવા દીધા. વળી તે વેળાનાં ફરમાને દીન નામના માસિક ચોપાન્યાના અધિપતિ મરહુમ દસ્તુર ફરદુનજી જમાસ્પ આસાનાએ માંસ ખાવાની તરફેણમાં અવસ્તાનાં એવાં એવાં ફરમાનો બતાવ્યાં કે તે બંને સાહેબો ચૂપ થઈ ગયા, ને જરથોસ્તી ટોળો પોતાના અસલ મતપર ચાલતો રહ્યો—

સારપછી સને ૧૮૭૮ માં મી० રતનજી રસ્તમજી કાંગા અને સને ૧૮૯૦ ની સાલમાં મી० ખેરામજી દીનશાજી પાંડે વગેરે કેટલાંએક વિદ્વાનોએ માંસ ખોરાકની વિરુદ્ધમાં અસરકારક પુસ્તકો લખ્યાં તથા બાષણો આપ્યાં તેથી સમજી વર્ગના પારસી ટોળાઓ ઉપર ધારવા કરતાં ધારે અસર પેદા કીધી હતી. પરંતુ અવસ્તામાં માંસ ખાનાં ફરમાનો મળી આવે છે તે વિષે પુરતો ખુલાસો તેઓએ કીધો હોય એમ જણાતું નથી.

સારપછી ચાલુ સાલમાં મી० રસ્તમજી મચ્ચેરજી મોખેદ-જીએ મુંબાઈમાં 'થીઓસોફીકલ સોસાયટી'ના મકાનમાં ઝાહર

ભાષણો આપી પારસી યોજાતું પૂરેપૂરું ધ્યાન ખેંચ્યું અને અવસ્તામાં ‘ માંસ ખાવાનાં ફરમાનો ’ મળી આવેછે તે અશો જરથોસ્તનાં નહિ પણ ખ્રીસ્ત ધર્મગુરુઓનાં લખેલાં છે એવું દાખલા દલીલો અને પ્રમાણોથી સિદ્ધ કરી આપ્યું. તેથી પારસીઓમાં માંસ નહિ ખાવા વિષેની મનઃબૃત્ત અસર થઈછે. એ ભાષણો પુસ્તકના આકારમાં છપાવવા માંડ્યાંછે તેથી અત્રે વિસ્તારથી નહિ લખતાં “ માંસ ખાઓ અને માંસ નહિ ખાઓ ” એ બે માંથી કયું ફરમાન અશો જરથોસ્તનું હશે તેનો ખુલાસો હુંકામાં આ નીચે આપીએ છીએ:—

* આ બંને ફરમાનો એક જ માણસનાં આપેલાં તો ગણાય નહિ—તે બંને અશો જરથોસ્તનાં તો કહેવાય નહિ! તેઓમાંનું એક જ ફરમાન અશો જરથોસ્તનું હોવું જોઈએ અને ખ્રીસ્તનું ફરમાન ખ્રીસ્ત કોઈ સખસનું હોવું જોઈએ.

આપણને દુનીઆદારીનાં કામકાજોમાં એવો શક પડે છે ત્યારે આપણે જેવો ઇલાજ લેઈએછીએ તેવો ઇલાજ આ વિષે પણ લેઈએ—ખરા રૂપીઆઓની સાથે એક ખોટો રૂપીઆ ઘુસી આવ્યો હોય તો ખરા રૂપીઆના સાદ અને ઝળકાટ સાથે પેલા ખોટા રૂપીઆના સાદ અને ઝળકાટને સરખાવીએ છીએ. જો તેનો સાદ અને ઝળકાટ ખરા રૂ-

---

* મૂર્તિપૂજના સંબંધમાં હુદ્દીઆ અને તપા જૈનોમાં આવો જ મતલબ છે. તપાઓ મૂર્તિ પૂજવાનાં પ્રમાણો શાસ્ત્રોમાં ખતાવે છે ત્યારે હુદ્દીઆઓ મૂર્તિ નહિ પૂજવાનાં પ્રમાણો શાસ્ત્રમાં ખતાવે છે. તેઓએ સમજવું જોઈએ કે, તેઓનાં ધર્મશાસ્ત્રો એક જ બાબતમાં ‘ હા અને ના ’ સાથેથી કહી શકે નહિ. માટે બેમાંથી એક પ્રમાણ પાછળથી લખાયેલું હોવું જોઈએ તે સિદ્ધ કરવા તેઓ પારસીઓવાળો ઉપરનો ઇલાજ લે તો તરત જ સત્યાસત્ય જણાઈ આવે.

પીઆની સાથે મળતા નહિ આવે તો તે પીઆને આપણે ખોટા ગણીએ છીએ. એ જ રીત આપણે માંસ ખાવાનાં અવસ્તાનાં ફરમાનો ઉપર લાગુ પાડી બોધએ. અને જે તેઓમાં જરથોસ્તીદીનનો મૂળ સ્વભાવ અથવા મૂખ્ય ખા-
સીએત, અથવા જાતિગુણ દેખાય તો તે જરથોસ્તનાં પો-
તાનાં ફરમાનો છે એમ આપણે માનીશું, અને નહિ દે-
ખાય તો બીજા કોઈનાં માનીશું.

એવું ધોરણ સ્થાપન કીધાં પછી આપણે આખા અવસ્તાનો સાર લેઈએ, તો આપણને માલૂમ પડે છે કે માજદીયસ્તી જરથોસ્તી દીનનો જન્મ સ્વભાવ એવો છે કે, જગતની રક્ષા કરવી-કરાવવી, પૃથ્વીની રક્ષા કરવી-કરાવવી, પૃથ્વીનાં પદાર્થ મંડળની રક્ષા કરવી-કરાવવી, પૃથ્વીના જીવ મંડળની રક્ષા કરવી-કરાવવી, જીવમંડળના મનુષ્ય વર્ગની રક્ષા કરવી-કરાવવી, જીવ મંડળના પશુ વર્ગની રક્ષા કરવી-કરાવવી, વમંડળમાંના બીજા સર્વ પ્રાણી વર્ગોની રક્ષા કરવી-કરાવવી.

માજદીયસ્તી જરથોસ્તી દીનનો જન્મ સ્વભાવ એવો તેથી આપણી સહેલાઈથી ખાતરી થાય છે કે અવસ્તામાં જાતા નિર્માસાહાર નિયમ, નિરાંડાહાર નિયમ, તથા નિર્મા-
નિરાંડ ધર્મક્રિયા નિયમ અશોજરથોસ્તના છે, અને
િસાહારની રજા જરથોસ્તની નહિ પણ બીજા ધર્મ ગુર-
ાની આપેલી છે.

વળી કેટલાંક ચોકસ કામો કરવાને અશો જરથોસ્તે
સે અવતાર લીધો હતો, અને પશુ રક્ષા એ તેઓમાંનું
ક હતું. તેથી તેઓએ ગોસ્પદોની રક્ષાને એટલી બધી
ગલ આપી કે “ પશુ પ્રેમી ”—“ પશુ પાળક ”
એવે ઉપનામે જરથોસ્તી દીન ઝાળખાવવા લાગી હતી.

હિંસા અને માંસભક્ષણ વિરૂદ્ધ શાસ્ત્રોનાં પ્રમાણ. ૧૧૩

ગોસ્પંદોને કપાવી ખાવાની વાત તો એક બાબતુએ રહી, પણ તેઓને કોઈ નજીવાં પણ ગણે-ગણાવે, તો તેણે મારી માજદીયસ્તી જરથોસ્તી દીનનો નાશ કરીધો છે, એમ તેઓ પોતાના મોઢેથી પોકાર મારે છે, અને તેઓ દોષખમાં જશે એમ ખાતરીથી કહે છે. આ ઉપરથી પણ સિદ્ધ થાય છે કે માંસાહારની રજા અશો જરથોસ્તની નહિ પણ બીજા ધર્મ ગુરુઓની આપેલી છે.

જો માંસ ખાવાનું શરમાન અશો જરથોસ્તનું હોત તો આ નીચેના દિવસોમાં માંસ ખાવાનું પારસીઓ શા માટે બંધ કરત ?

દર મહીનાના હમકારા ધ્યાને બમન, મોહોર, ગ્રાશ અને રામ, એ ચાર દિવસોમાં અને કોઈ તો આખો બમન મહીનો માંસ ખાતા નથી અને બમન મહીનાના જસણના દિવસે તો માંસ ખવાય જ નહિ. કોઈ માણસ ગુજરે તો તેના કુટુંબ (અથવા ખેશ્તિઓ) થી ત્રણ દહાડા માંસ ખવાય જ નહિ.

જો જરથોસ્તી ધર્મનું માંસ ખાવાનું શરમાન હોત તો ઉપરના થોડા દિવસોમાં માંસ ખાવાને શી હરકત હતી ? એટલા દિવસોમાં બંધ કરવાનું કારણ એમ સમજાય છે કે અસલના પારસીઓએ તે કામ કરવામાં પાપ માનેલું હોવાથી એ પવિત્ર દિવસોમાં એ નાપાક અને પાપી કામ ન કરવું અને થોડે થોડે એ રીવાજ કમી કરવા માટે એવું કરેલું છે. મરનારની પાછળ પણ તેના પુણ્યની ખાતર ત્રણ દિવસ બંધ કરેલું છે. આ પ્રમાણે થોડા દિવસોમાં તેમ કરવાથી પુણ્ય થાય છે તો તદ્દન માંસ ખાવાનું છોડી દેવાથી કેટલું પુણ્ય થાય તેનો દાના વાંચનારાઓએ વિચાર કરવો.

ઉપરની હકીકતથી સિદ્ધ થાયછે કે પારસી ધર્મ શાસ્ત્રોમાં માંસ ખાવાની સખત મનાઇ કરેલી છે અને માંસ ખાવાનું ફરમાન અવસ્તામાં મળી આવેછે તે અશી જરથોસ્તનું નહિ પણ બીજા ધર્મગુરુઓનું લખેલું છે. વળી આ બાબતને વધારે પુષ્ટી આપવા સારૂ મીં બેરામજી દીનશાજી પાંડે કૃત 'પકવાન પોથી'માંથી નીચેની બીના ટાંકીએ છીએ:—

પારસીઓ અસલ કયો ખોરાક ખાતા હતા ?

ગયો મરદ, શિયામક, હોપંગ, તેહ મુરસ તથા જમશેદ તેમ જ ફરેદુન, મીનોચહેર, કેખુશરૂ બાદશાહ અને જેઓ દીનની રાહે ચાલી આ દુનિયાના ચઝત કહેવાતા હતા, તેઓ નજસ (ખરાબ) માંસના ખોરાકને હરામ ગણતા, અને નિર્દોષ પશુને હલાલ નહિ કરતા. તેમની સખત રચાઝત તથા પવિત્રાઇને લીધે તેમની અગાડી ફાંડી ખાનારાં જંગલી જાનવરો નિર્દોષ પશુ સમાન હતાં. જ્યારે ઝાહોકે ધરાન પર ચઢાઇ કરીને રાજ્ય લીધું, ત્યારે તેણે આ દીપી નીકળતી ખૂબી આંજ દેઇ તેને અધકારમાં નાખવાને લોકોને માંસ ખાવાનું શીખવ્યું. આ પછી માંસ ખાવાનો રીવાજ ફેલાયો. પણ કેટલાએક ઉંચી પંક્તિના પુરૂષો અથવા ધર્મના ઉપાધ્યાઓ (હિંદુઓમાં હોયછે તેવા) માત્ર દૂધ અને લાજપાલા ઉપર ગુજરાન કરતા હતા એવું દીસે છે.

મીનોચહેર તથા કેખુશરૂ બાદશાહ ખોદા સનાશીને રાહે ચાલ્યા પછી જરથોસ્ત પેગંબર પેદા થયા. એ વખતમાં જેઓ ખોદા સનાશીને રહે ચાલતા તેઓ માંસ નહિ ખાતા.

ગાથાના પવિત્ર કલામો જે જરથોસ્ત અને તેની

હિંસા અને માંસભક્ષણ વિરુદ્ધ શાસ્ત્રોનાં પ્રમાણ. ૧૧૫

અગાડીના હોપંગ જેવા પરહેજગારોના છે, તેમાં પશુઓને જબેહ કરી તેઓને ખાવાનું મુદ્દલ ફરમાન ન જરે પડતું નથી. (જુઓ જરથોસ્તી લેદની પ્રથમ કુચી) જરથોસ્તના જ વખતમાં ગુસ્તાસ્પ આદશાહના છોકરા અસ્પન્દયારનો છોકરો બહુમન પરહેજગારીની રાહે ચાલતો હતો. તે અન્ન, ફળ, શાક સિવાય કંઈપણ ખાતો નહિ.

જેમ પેશદાદયાન તથા કેઆન્યાન આદશાહો પરહેજગારીના સંબંધે માંસ નહિ ખાતા, તે જ પ્રમાણે સાસાન્યન આદશાહો પણ પરહેજગાર હતા. ધરાની પરહેજ ગારોની યુઝરગી (ઘડપણ) દેખી ઝીનો, ડાયોજનીસ, પીથોગોરસ, પ્લેટો, પ્લુટાર્ક, પ્લુટસ, પ્રોકલસ, એમ્પીડોકલીજ, સોસ્થન, કિવન્ટસસેક્ષટસ, એપોલોનિયસટ્રાયન્સ, પોરફીરી તથા જીજન યુનાની હકીમો માંસનો ખોરાક કદી ખાતા નહિ.

મહા જંદ સાથ નાશ પામેલી કદીમ(અસલી) ધરાનીઓની ક્ષીલસુક્રી (તત્વજ્ઞાન) માટે મોહુસાનફાની નામે પ્રસિદ્ધ ગ્રંથકાર જણાવેછે કે;— ‘જીજ બાબતોમાં તેમ જ નિર્દોષ પશુઓનો નાશ થતો અટકાવવામાં તે ક્ષીલસુક્રી દસાતીરને મળતી હતી, અને દસાતીર તેના વાંચનારાઓને લોહીથી મોહુ ખરડવાને સખત મનાઈ કરેછે.’ એ જીના સર્વને જાણીતી છે.

સારે સત્તાને ચાર ચમન નામની ચોપડીમાં ઇતિહાસને લગતી એક જીના લખીછે કે;— ‘શેહેનશાહ શાહપુર જીન અરદેશીર, જ્યારે પોતાની રાજધાની ‘એસ્તેખરે ફારસ’ માંથી ‘ખોરાસાન’ લેખ ગયો, ત્યારે ‘ખીજન’ નામના એક આરબ સરદારે ધરાની સરહદ પર હુમલો કર્યો. શાહપુર તેની સામે લડવા ગયો, પણ તે સ-

૧૧૬ પ્રાણીહિંસા અને પ્રાણીખોરાક નિષેધક.

રદારમાં સામા થવાની શક્તિ નહિ હોવાથી એક મજબૂત કિલ્લામાં બરાબ એકો શાહપુરને આ કિલ્લો ઘેરી લેવાની ધરજ પડી. તે ઘેરો ચાર વર્ષ સુધી ચાલ્યો. એ પ્રસંગે ખીજનની નઝીરે નામની એક સુંદર છોકરી શાહપુર પર આશક પડી. (મોહીત થઇ) ચાર આઠ તેના દગાથી તે કિલ્લો શાહપુરને હાથ આવ્યો, અને તે છોકરી શાહપુર સાથે તેના મહેલમાં આવી. એક દિવસ તેના બિછાનામાં ખારીક કાંકરી હોવાથી તેને આખી રાત ઉંઘ આવી નહિ. આ વાત બાદશાહના કાને પડવાથી તે બાઇને બોલાવીને પૂછ્યું કે—“તારે ઘેર તું શું ખાતી હતી કે આટલી બધી નાબુક બની છે?” બાઇએ ઉત્તર વાળ્યો કે—“મારો ખોરાક પશુઓનાં હાડકાંની ગુર, અને પીવા માટે સાકરનું શરબત હતું.” શાહપુરે કહ્યું કે—“જ્યારે મારા ધર્મમાં માંસ ખાવાનું તથા પશુઓને મારવાનું જ હરામ છે, ત્યારે તને ગુર ક્યાંથી આવું?” એમ કહી તેને દૂર કીધી.” મતલબ કે આવી ખૂબસુરત સ્ત્રી પણ શાહપુરે પોતાના ધર્મમાં માંસ ખાવાની તથા પશુઓને મારવાની મનાઇ કીધેલી હોવાથી તજ દીધી હતી.

કુટુંબ એન્ડ ફેરીનેશીઆ નામના ઇંગ્રેજ પુસ્તકમાં લખ્યું છે કે—“પારસીઓના કદીમ (અસલી) ધર્મ ગુરુઓ પોતાનો ખોરાક હમેશાં ફળ ફળાન્તિનો જ રાખતા હતા.”

ચ્ચેની નામનો પ્રખ્યાત રૂમી શીલસુદ્ધ (તત્ત્વજ્ઞાની) જે ઇશુની પહેલી સદીમાં થઇ ગયો છે, તેણે પોતાના અગ્રયારમા પુસ્તકમાં લખી જણાવ્યું છે કે—“જરથોસ્ત, મલબરજ પહાડની ગુફામાં બોદાતાલાની બંદગી અને મોનાબતને સાર વીસ વરસ સુધી ગુંથાયેલો હતો અને પોતાનું ગુજરાન માત્ર પનીર (હવેનો ખોરાક) બાઇને કરતો હતો.” આ બીનાથી જણાય છે કે અશોજરથોસ્ત ફક્ત

દૂધની બનાવટનો જ ખોરાક લેતા હતા.

ધરાન દેશનો પ્રખ્યાત મુસાફર સરજોન માલકમ પોતાના પુસ્તકના સાતમા બાબમાં અશો જરથોસ્તનું 'રહ' અવલમાં કેમ પેદા થયું તે વિષે એક ગ્રંથકારનો દાખલો ટાંકી લખે છે કે:—" મેં ડાહ્યા અને પરહેજગાર મોખેદ (પારસીઓના મુઘાં) શરોશથી સાંભળેલું છે કે જરથોસ્તના બાપ પાસે એક ગાય હતી, તે ઝાડો ઉપરથી ખરી પડેલાં પાંદડાં સિવાય બીજું કંઈ પણ ખાતી નહિ. જે દૂધ આ ગાય આપતી હતી તે જરથોસ્તનો બાપ પોતાના સગવળા ખોરાક તરીકે લેતો હતો. " આ બીનાથી સાબિત થાય છે કે અશો જરથોસ્તના પિતા પણ દૂધના જ ભોગી હતા.

જે નેકે રાહ (રસ્તો) જમશેદે પોતાના પંથી સિવાય તમામ સંસારી આલમને બતાવ્યો, જહાનમાંથી બદરાહે વળગતાં દુઃખ દરદ મટાડ્યાં, લોકોનું આયુષ્ય વધાર્યું અને આબાદી પણ વધારી, તે રાહ, ઝાહાક કે જે પુરાનમાં મોટા સીતારેહ-પરસ્ત સાલેક હતો, તેણે અદેખાધને લીધે તે ખેટો છે એમ લોકોને સમજાવ્યું અને ઉલટું કરવાને શીખવ્યું. બદરાહે મન તરત વળેછે, તેમ માંસનો મલીન ખોરાક ખાવાનું લોકોને તેણે ફરમાવ્યું ને તેઓને ફાવતું આવ્યું, અને ત્યારથી એ રીવાજ ચાલુ થયો છે.

(૪) ખ્રિસ્તિ ધર્મશાસ્ત્રોનાં પ્રમાણો અને પ્રખ્યાત કવિઓ તથા ડૉકટરોના અભિપ્રાય.

(૧) બાઈબલ-પ્રકરણ ૨૦ મું. (મથેઝસ.)

Thou shalt not kill.

(Advice to Moses)

અર્થ:—તું હસા કરતો ના. (મોઝીસને આપેલી સીખામણ.)

(૨) બાઈબલ-પ્રકરણ ૨૨ મું.

And ye shall be holy men unto me;
Neither shall ye eat any flesh that is torn of
beasts in the fields.

અર્થ:—અને તું મારી તરફ પવિત્ર રહેજો; વગડનાં
પશુને મારી તેનું કાંઈ પણ જાતનું માંસ ખાતો નહિ.

(૩) બાઈબલના પહેલા જેનીસીસમાં લખ્યું છે કે:—

(The primitive injunction of God to man at
the Creation was:-)

"Behold, I have given you every herb bearing
seed, which is upon the face of all the earth, and
every tree in the which is the fruit of a tree yield-
ing seed; to you it shall be for meat"—(Gen 1,29)

અર્થ:—પૃથ્વી ઉપર જે ભાજપાકો તથા ષળ તને
મેં આપ્યાં છે તેનો તું ખોરાક તરીકે ઉપયોગ કરજો.

(૪) હુસીયા (HOSIA) અધ્યાય ૮ આયત ૧૫.

And when ye spread forth your hands, I will hide
mine eyes from you. Yes, when ye make many
prayers, I will not hear. Your hands are full of blood

અર્થ:—જ્યારે તમે તમારા હાથ (વિનંતિ નાટ) ઉઠા
કરશો ત્યારે હું (ધૈર્ય) મારી આંખો તમારા તરફથી ણીજી
તરફ ફેરવીશ અને તમે વિનંતિ પર વિનંતિ કરશો તો પણ
હું ધ્યાન નહિ આપું કારણ કે તમારા હાથ પ્રાણીને મા-
રવાથી લોહી છુવાયું છે.

મરુયાત કવિઓના અભિપ્રાય.

(૧) બર્નેસ કવિ:—એક દિવસ તેના ખેતરમાં હજી ખેડતો
થતો તે વખતે જમીનમાં ખોદેલું એક ગરીબ ઉદરડીનું ઘર

હિંસા અને માંસભક્ષણ વિરુદ્ધ શાસ્ત્રીનાં પ્રમાણ. ૧૧૯
હજની અણીથી ઉખડી ગયું; તેમાંથી લય અને શોકથી
તરડતી ઉંદરડીએ નીકળીને નાસવા માંડ્યું તે જોઇ દયા
અને ઉમળકાથી ઉભરાઇ જતા હૃદયે કવિ ઉંદરડી પ્રત્યે
કહે છે કે:—

Wee, sleekit, cowrin, tim'rous beastie
O, what a panic's in thy beastie !
Thou need na start awa sae hasty,
Wi' bickering brattle !
I wad be laith to rin an' chase thee,
Wi' murdering pattle !
I am truly sorry man's dominion
Has broken nature's social union; * * *

(Burn's poem to a mouse)

ભાવાર્થ:—અરે ! ગરીબ બીકણુ પ્રાણી, તારી છાતી
આટલી બધી શા માટે ધડકે છે અને તું આટલી બધી ત્વરાથી
શા માટે નાસવા માંડે છે ? શું તું એમ ધારે છે કે હું
હજની અણીથી તારો અંત આણી શીકાર કરીશ ? એમ
કોઇ દિવસ ધારીશ નહિ—હું ધણે દીલગીર છું કે માણસો
કુદરતનો પરસ્પરનો સ્નેહ તોડી નાખે છે.

(૨) વર્ડ્સવર્થ કવિ. (Wordsworth.) લખે છે:—

Don't mingle thy pleasure or thy joy
With the sorrow of the meanest thing that feels.
“Pleasures of life”

અર્થ:—હે ભાઈ ! એવી કોઇ પણ વાતમાં ખુશાલી કે
આનંદ માનીશ નહિ, કે જેથી લાગણી ધરાવતી કોઇપણ
વસ્તુને દુઃખ પડે.

(૩) શેલી કવિ લખે છે:—

There is no disease, physical or mental, which
the adoption of a vegetable diet and pure water has
not infallibly mitigated wherever the experiment
has been fairly tried.

Debility is gradually converted into strength; Disease into healthfulness; madness in all its hideous variety, from the ravings of the fettered maniac to the unaccountable irritationalities of ill temper, that make a hell of domestic life, into a calm and considerate evenness of temper.....By all that is sacred in our hopes for the human race I conjure those who love happiness and truth to give a fair trial to the vegetable system. Reasoning is surely superfluous on a subject whose merits an experience of six months would set for ever at rest * * * It is only by softening and disguising dead flesh by culinary preparation that it is rendered susceptible of mastication or digestion and the sight of its bloody juice, and raw horror does not excite loathing and disgust. SHELLY.

ભાવાર્થ:—એવું એકે શારીરિક અથવા માનસિક દરદ નથી કે જે વનસ્પતિ ખોરાક અને સ્વચ્છ પાણી વાપરવાનો પ્રયોગ બરાબર રીતે કરવાથી જરૂર કમી થાય નહિ. આ પ્રયોગથી ધીમે ધીમે શરીરની મંદતાની જગાએ બળ, દરદની જગાએ તંદુરસ્તી, અને ગાંડા માણસના બકમકાટ અને મૂખામી ભરેલાં કૃત્યોને બદલે શાન્ત સ્વભાવ અને ડહાપણ આવેછે. જેઓ સુખની આશા રાખેછે તેમને હું આગ્રહ પૂર્વક આ પ્રયોગ અજમાવવા ભલામણ કરુંછું. માત્ર ૭ માસના અનુભવ ઉપરથી ખરી કિંમત જણાય એવા આ વેપયની તરફેણમાં એક નહિ પણ અનેક કારણો છે. માંસ ખોરાકનું હજારો બનાવટી રીતે રૂપ બદલે છે ત્યારે જ તેના માંસું જોઈ શકાયછે અને ત્યારે જ તે કાંઈક પચી શકેછે. હિંદી તો એકલું માંસ જોવાથી બહુ ચિતરી ચડેછે અને ટાંજો ઉત્પન્ન થાયછે, તથા તે પચી પણ શકતું નથી.

(૪) હાલના મહાન કવિ Robert Buchanan એ તેની પ્રખ્યાત “ ધી શૅડો ઓફ ધી સૅડ ” નામની નવલ કથામાં લખ્યું છે કે:—

“Pitiful—even more pitiful than the pains of human beings whose lips can speak—are the fatal pangs of poor beasts that the good God made dumb. By an instinct diviner than our reason they know and fear the approach of death, and sometimes they seem to love life well-so well they dare not die. Shall we weep by mortal death-bed, and keep dry eyes by these? Or shall we not rather deem that the shadow that darkens our hearts is terrible to theirs and that the blessing we ask upon our last sleep should be spoken on theirs as well, with the same hope of awakening, with the same poor gleam of comfort, with the same faith born of despair in the presence of that great darkness we can not understand.”

સાવાર્ય.

ભલા ભગવાને જે પામર પશુને મુંગાં બનાવ્યાં છે, તેમની ભયંકર વેદનાઓ, બોલવાની શક્તિ ધરાવનાર મનુષ્ય-પ્રાણી કરતાં ઘણી દયાજનક છે. આપણી તર્કશક્તિ કરતાં વિશેષ પવિત્ર એવી તેમની લાગણીથી તેઓ મરણનું આવાગમન જાણી શકેછે, અને તેથી બીહેછે. અને કેટલીક વખત તો તેમની જીંદગી તેમને એટલી અધી પ્રિય હોય છે કે પ્રાણ અને દેહ બહુ મુશ્કેલીથી મૂકી પડેછે, શું આપણે મનુષ્યના મરણ-ગિછાના પાસે બેસી આંસુ પાડીશું અને પશુને મરતાં, ઢારી આંખે જોઈ રહીશું? જે (મોતની) જાયા આપણા અંતઃકરણને ગમગીન કરેછે તે જ જાયા તેમના અંતઃકરણને ભયમિત બનાવેછે. જે અધિકારને આપણે સમજી શકતા નથી તે અધિકાર સમયે, નિરાશામાંથી જન્મ પામેલી, એક જ જાતના ભક્તિ-ભાવથી, તે જ જાતના દિવસાના કિરણથી અને તે જ જાતની જાગૃત થવાની

આશાથી, આપણી છેલ્લી ઉંઘ ઉપર જે આશિર્વાદ આપણે માગીએ છીએ તે જ આશિર્વાદની તેમની છેલ્લી ઉંઘ વખતે તેમને પણ જરૂર છે એવું શું આપણે નહિ વિચારીશું?

પ્રખ્યાત ડૉક્ટરોના અભિપ્રાય.

T. L. NICHOLS. M. D:—

“Fruit and farinacea are the natural, and therefore the most healthy food for man. They are best fitted to sustain him in vigour of body and mind. They preserve him in health, and enable him to recover from disease. They contain all the elements he requires in the best proportions and in the best condition. A vegetarian diet is pre-eminently the diet of beauty, energy, activity and enjoyment. It is the best at all ages, in all conditions, in all employments. It is the best for the labourer as for the philosopher, the artist, the professional man, or the man of the world. A flesh diet is exciting, feverish, inflammatory, as well as impure, and often poisonous. Flesh eaters are especially subject to inflammatory diseases particularly fevers and dysentery. Flesh eating giving us an unnatural excited life, leads to sensuality; sensuality brings exhaustion, exhaustion demands stimulation; and and so the work of destruction goes on.”

અર્થ:

ફળ અને અનાજ એ માણસનો કુદરતી અને તન્દુરસ્ત ખોરાક છે. માનસિક અને શારીરિક બળ સોચવી રાખનારા પદાર્થોમાં તે શ્રેષ્ઠ છે. તે માણસને તન્દુરસ્ત રાખે છે અને દરદમાંથી મુક્ત કરે છે. માણસના ખોરાકમાં ભેદતા સંવળા તત્ત્વો પુષ્કળ જથ્થામાં તેમાં રહેલા છે. વનસ્પતિ ખોરાકથી સૌંદર્ય, કૌવત, ચપળતા અને આનંદ મળે છે. દરેક ધંધાધારીના માટે, દરેક દેશમાં અને દરેક વયનાં માણસના

માટે શ્રેષ્ઠ ખોરાક છે મનુર તેમ જ તત્વજ્ઞાની અને કારી-
ગર તેમ જ ધંધાદારીના માટે તે અદ્વિતિય ખોરાક છે. પ્રા-
ણી ખોરાક લાગણી ઉશ્કેરનાર, દુષ્ટ વિકાર ઉત્પન્ન કરનાર
અને ગંદો તથા ઘણી વખત ઝેરી હોય છે. માંસાહારી લો-
કોને તાવ, મરડો વગેરે રોગો વારંવાર થાય છે. પ્રાણી ખો-
રાક વિકાર ઉત્પન્ન કરે છે તેથી તે ખાનાર વિષયલુબ્ધ અને
દુરાચરણી બને છે. વળી વિષયલુબ્ધ લોકો જલદીથી કૌવત-
હીન થઈ જવાથી તેઓને કૃત્રિમ જીવસાની જરૂર પડે છે.
અને આવી રીતે તેઓ વિનાશની નજદીક આવતા જાય છે.

JOHN COWAN, M. D.—

“This system of vegetarianism and two meals a day is one of the great reforms of the a e...Next to licentiousness, gluttony is the great crying evil of the day, and in no way can it be so well avoided as by adopting the system of a vegetarian diet and two meals a day.”

અર્થ.

વનસ્પતિ ખોરાક ખાવો અને દહાડામાં બે વખત જ ખાવું એ આ સૈકામાં થયેલા સુધારામાંનો મોટામાં મોટો સુધારો છે. x x x x x x x x હાલના વખતમાં વ્ય-
ભિચાર કરતાં ઉતરતો જબરો દુર્ગુણ અકળાંતી આપણું છે.
અને આ દુર્ગુણ, ઉપર કહેલા ઉપાય (એટલે વનસ્પતિ ખો-
રાક અને દહાડામાં બે વખત ખાવું) સિવાય બીજી કોઈ
રીતે ટળી શકે તેમ નથી.

અમારાં રચેલાં બીજાં પુસ્તકો.

(૧) ગૂ. શબ્દાર્થ કોશ—‘નર્મ કોશ’માં તહિ આવેલા શબ્દોના અર્થ, અને કુળવણીખાતાંએ ઇનામ તથા લાઘ્યેરી સાર મંજૂર કર્યોછે. આવૃત્તિ બીજી. કીમત છ આના.

(૨) સદુપદેશમાળા—નીતિની રસીલી વાતોનો સંગ્રહ. આવૃત્તિ બીજી. કીમત આઠ આના.

(૩) શ્રાવકની આલોચણા—કીમત બે આના. સુધારા વધારા સાથે બાળબોધ લિપિમાં બીજી આવૃત્તિ છપાવવાની છે. કીમત ત્રણ આના.

(૪) બાર પ્રત—કી. બે આના. સો પ્રતના રૂ. ૮)

(૫) જૈન સિદ્ધાંત સાર—અમોએ સૂત્રોના સાર ગુજરાતી ભાષામાં માત્ર પાઠ ઉપર આધાર રાખીને અને ઘણી પ્રતો મેળવીને લખવા શરૂ કર્યા છે. જેમાંના શ્રી ઉપાસક, દસવૈકાલિક, નિરિયાવલિકા અને અંતગઢ એ ચાર તો સંપૂર્ણ થઈ ગયા છે અને શ્રી જ્ઞાતાજ્ઞનો સાર હજી લખાય છે. એ સાર અમારા ‘જૈન હિતેચ્છુ’ માસિકમાં છપાય છે, જેમાંથી પાનાં જૂદાં કાઢીને દર વરસે એક ‘પ્રલાયદુ’ પુસ્તક બાંધી શકાય એવી ગોઠવણ કરેલી હોવાથી અમોએ ઉપરનાં ચાર સૂત્રોનાં જૂદાં પુસ્તકો બાંધાવ્યાં હતાં તેમાંથી પ્રથમનાં બે સીડીકે નથી. બાકીનાં બેની કીમત દરેકના ત્રણ આના. આ પાંચ સૂત્રોનું ભેગું પુસ્તક બાળબોધ લિપિમાં પૂરતાં ગ્રાહકો મળવાથી છપાવવા વિચાર છે. કીમત રૂ. ૧-૮-૦

(૬) જૈન કોષ—જૈનોમાં વપરાતા શબ્દોના અર્થ વિસ્તારથી લખવા શરૂ કર્યા છે. પાંચ હજાર શબ્દો લખાઈ ચૂક્યાછે. કીમત રૂ. ૧) કોષ વિદ્વાન આવક અગર સાધુજી એવા શબ્દો અર્થ સહિત લખી મોકલાવશે તો ઉપકાર થશે.

મો. મ. શાહ.

